

FÖRORD

Färdigställandet av dessa tillämpade studier innebär att åren som juridikstudent på Handels­högskolan vid Göteborgs Universitet är avslutade. Jag vill framföra ett stort tack till Lucie Macek för all hjälp och för hård kritisk granskning av arbetet.

Då jag nu äntligen avslutar uppsatsen går mina tankar till min vän Magnus Åhlund, som öns­kade att han själv hade fått chansen att ta sin examen någon dag. Jag vill därför tillägna detta verk Magnus minne.

Göteborg i juni 1998

Ola Björsander

SAMMANFATTNING

Uppsatsen inleds med en bakgrundsbeskrivning till ämnesområdet. Denna bakgrund utgörs bland annat av Sveriges EU-anpassning och Aktiebolagskommitténs därav föranledda arbete med ändringar av aktiebolagslagen, särskilt i fråga om aktiebolagets organisation. Framställningens syftes- och målformuleringar uttrycks därför som en ambition att nå en ökad förståelse för funktionsfördelning och relationer i styrningen av det svenska publika aktiebolaget. Främst betonas betydelsen av styrelsens och bolagsstämman funktioner, men även andra organ, som till exempel den verkställande direktören, nämns som viktiga i sammanhanget. Ett medel som används i framställningen är studier av fransk och engelsk bolagsrätt.

Några av bolagsrättens grundproblem är relaterade till rollfördelningen inom aktiebolaget samt intressekonflikter som uppstår till följd av denna rollfördelning. Genom en granskning av konflikterna med rättsekonomiskt perspektiv, kan orsakerna till varför en viss juridisk lösning valts för ett visst problem förtydligas. På detta sätt belyses några konfliktmotverkande regelsystem i aktiebolagslagstiftningen, främst lojalitetsplikten och minoritetsskyddet. Det framgår relativt tydligt, att det finns ett starkt behov av ramlagstiftning av detta slag, eftersom olika särintressen annars alltför lätt kan göra sig gällande. Enligt ett ekonomiskt synsätt kan konfliktanalysen användas som hjälp för att tydliggöra, förstå och kanske stävja de hot mot bolagssyftet – avkastning på ägarnas aktieinvesteringar – som särintressena kan sägas utgöra. För att kunna använda konfliktanalysen på detta sätt, ges några exempel på vilka som kan tänkas stå för olika särintressen, och hur dessa kommer till uttryck. Sammantaget utgör avsnittet med rättsekonomi en fond till den fortsatta framställningen i sin helhet.

En översiktlig problemanalys med avseende på internationell bolagsjuridik, och komparativa studier av denna, inleder en internationell utblick. Bolagsstrukturer i Sverige, Frankrike och England presenteras elementärt, och tyngdpunkten är därvid lagd på den centrala organisationens utformning. Beskrivningarna har det svenska publika aktiebolagets uppbyggnad som mall. Detta gör att sambanden mellan rättsordningarnas olika lagstiftning framgår vid en granskning av de olika byggstenarna: bolagsbildning, vissa formkrav, allmänna krav et cetera.

Uppsatsen inriktas sedan i större utsträckning än tidigare mot detaljfrågor, och fokuseras på de centrala bolagsorganen i svensk rätt. Organens roller i bolaget, deras primära uppgifter och några problem som kan uppstå vid utövandet av dessa konkretiseras. Detta sker genom redogörelser för bland annat bolagsstämman olika maktmedel, såsom exempelvis rätten att utse styrelsens ledamöter och rätten att ge direktiv till bolagsledningen, samt även för de problem som uppstår då aktieägare vill utnyttja sin rätt till inflytande. Styrelsens ansvarsområden och kompetenser beskrivs kortfattat, tillsammans med den grund från vilken dessa kan härledas. I anslutning till detta område betonas styrelsens och andra ledningsorgans självständighet, och deras i förhållande till bolagsstämman relativt starka maktpositioner i stora aktiebolag. Hänvisningar görs till aktuell lagstiftning och debatt i doktrinen, samt även till aktiebolagsrättens utveckling i nuet och i framtiden. Denna utveckling exemplifieras genom referenser till Aktiebolagskommitténs pågående arbete och till en nyligen framlagd proposition om aktiebolagets organisation. Utrymme ges också för en beskrivning av organliknande konstellationer inom aktiebolaget. Dessa innefattar till exempel en arbetande styrelseordförande, en koncernchef eller så kallade shadow directors.

Avhandlingen tar därefter upp några olika former av ansvar som kan aktualiseras i de fall då bolagskonflikter inte kan lösas utom juridiken, eller då någon form av organkompetens eller makt missbrukats. En beskrivning ges av hur ansvaret är uppdelat mellan de olika aktörerna i

bolaget, och även bolagets egna ansvar tas upp. Tyngdpunkten ligger vid den ansvarsdel som ligger på bolagets ledning, och de speciella förhållanden som krävs för att realisera ledningens olika typer av ansvar: ansvaret mot bolaget samt ansvaret mot aktieägare och andra. I denna del tas även bolagsansvarets konstruktion i Frankrike och England upp i ett par korta avsnitt. Uppsatsen avrundas slutligen med några personliga synpunkter och funderingar i kapitel sex.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BILDER OCH TABELLER	V
FÖRKORTNINGAR	VI
KAPITEL I INLEDANDE KOMMENTARER	1
1 BAKGRUND	1
2 SYFTE	1
3 AVGRÄNSNINGAR	2
4 METOD	2
4.1 Terminologi	3
KAPITEL II NÅGRA GRUNDPROBLEM I AKTIEBOLAG	4
1 INLEDNING	4
2 ROLLFÖRDELNING I BOLAGET	4
2.1 Ledningens ställning i bolaget	5
2.2 Ägarnas ställning i bolaget	6
3 INTRESSEGRUPPER OCH KONFLIKTER	6
3.1 Intressegrupper i bolaget	7
3.2 Konflikt mellan ägare och ledning	8
3.3 Konflikt mellan skilda ägarkategorier	10
KAPITEL III BOLAGSORGANISATION I TRE LÄNDER	13
1 INLEDNING	13
2 PROBLEM MED NATIONELLA LAGAR I ETT INTERNATIONELLT SAMMANHANG	13
3 SVERIGE	14
3.1 Allmänt om svenska aktiebolag	14
3.2 Bildande av aktiebolag	15
3.3 Aktier och aktiekapital	15
3.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur	16
3.5 Bolagsstämma	16
3.6 Styrelse	16
3.7 Verkställande direktör	16
4 FRANKRIKE	17
4.1 Allmänt om franska aktiebolag	17
4.2 Bildande av Sociétés Anonymes	17
4.3 Aktier och aktiekapital	18
4.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur	18
4.5 Assemblée des actionnaires	18
4.6 Le conseil och la directoire	19
4.7 Le Président du conseil	21
5 ENGLAND	22
5.1 Allmänt om engelska aktiebolag	22
5.2 Bildande av limited liability companies	23
5.3 Aktier och aktiekapital	23
5.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur	24
5.5 General meeting of shareholders	24
5.6 The board of directors	25
5.7 The managing directors	26
5.8 The secretariate	27
KAPITEL IV BOLAGSORGANENS FUNKTIONER	28
1 INLEDNING	28
2 BOLAGSSTÄMMAN	28
2.1 Styrelseval – en majoritetskompetens?	28
2.2 Fullmakter – ett maktmedel	29

2.3	<i>Vinstutdelning et cetera – ett gemensamt ansvarsområde</i>	30
2.4	<i>Rösträttsbegränsning – en missriktad maktfördelningsmetod?</i>	31
2.5	<i>Aktiers röstvärde – maktmedel eller rättighetsfördelning?</i>	33
2.6	<i>Bolagsstämmans rätt att ge direktiv till ledningen</i>	34
3	STYRELSEN	35
3.1	<i>Behörighet och befogenhet</i>	36
3.2	<i>Styrelsens självständighet</i>	37
4	VERKSTÄLLANDE DIREKTÖR	38
5	ORGANLIKNANDE KONSTELLATIONER	38
5.1	<i>Direktion och vice verkställande direktör</i>	39
5.2	<i>Arbetande styrelseordförande och arbetsutskott</i>	39
5.3	<i>Koncernchef och divisionsstyrelse</i>	40
5.4	<i>De facto och shadow director</i>	41
KAPITEL V ANSVARUPPDELNING		43
1	INLEDNING	43
2	AKTIEÄGARES ANSVAR	43
3	BOLAGETS ANSVAR	44
4	LEDNINGENS ANSVAR	44
4.1	<i>Ansvar mot bolaget</i>	45
4.2	<i>Ansvar mot aktieägare och annan</i>	46
4.3	<i>Något om ledningens straffansvar</i>	48
4.4	<i>Övriga ansvarstyper</i>	48
5	NÅGOT OM BOLAGSANSVAR I FRANKRIKE	48
6	NÅGOT OM BOLAGSANSVAR I ENGLAND	49
KAPITEL VI SLUTKOMMENTAR		51
KÄLLFÖRTECKNING		53

BILDER OCH TABELLER

INTRESSEKONFLIKTER OCH DERAS REGLERINGSMODELLER	8
RÖSTRÄTTSBEGRENSNINGAR I 218 SVENSKA AKTIEMARKNADSBOLAG 1994/07/27	33
RÖSTVÄRDESSKILLNADER MELLAN OLIKA AKTIESLAG I 194 SVENSKA AKTIEMARKNADSBOLAG 94/01/01	34
STRUKTUREN I AKTIEBOLAGSLAGENS SKADESTÄNDSSANKTION	45

FÖRKORTNINGAR

ABL	1975 års aktiebolagslag
art.	article, artikel
AvtL	lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BrB	Brottsbalken
CA	Companies Act 1985 (1985 c 6)
Cc	Code civil
D 67-236	le décret 67-236 du 23 mars 1967
EEIG	Europeiska Ekonomiska IntresseGrupperingar
EG	Europeiska Gemenskapen
EU	Europeiska Unionen
EURL	entreprise unipersonnelle à responsabilité limitée
F	franska franc(s)
HB	Handelsbalken
kr	svenska kronor
L 66-537	la loi 66-537 du 24 juillet 1966 sur les sociétés commerciales
Ltd	private limited company
plc	public limited company
prop	proposition
SA	la société anonyme
SARL	société à responsabilité limitée
SFS	svensk författningssamling
SkadestL	skadeståndslag (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
VD	Verkställande direktör
£	engelska pund

1 Bakgrund

Den svenska bolagsrätten har under 1990-talet ägnats ett mycket stort intresse, bland annat därför att Sveriges medlemskap i den Europeiska Unionen tvingat fram en omfattande anpassningsprocess av lagstiftningen på detta område. Den metod som främst används av EU:s organ för att förmå medlemsstaterna att harmonisera de nationella lagar som stiftas är överstatliga direktiv. På en rad viktiga punkter, till exempel i fråga om indelning av aktiebolag i kategorierna privata respektive publika bolag, har reformer redan genomförts. Fram till 1994 fanns bara en form av aktiebolag att tillgå i Sverige. Anledningen till att detta förhållande ändrades var, att anpassningen till vissa av bolagsdirektiven annars hade inneburit orimliga konsekvenser för ett stort antal små aktiebolag. De stora företag som är motorn i den västerländska marknadsekonomin verkar nästan uteslutande genom olika varianter av bolag som befriar ägarna från personligt ansvar, och aktiebolagsformen är den viktigaste av dessa.¹ Men eftersom bolagsdirektiven främst riktar in sig på de stora bolagen, så fungerar alltså inte vissa av de nya reglerna särskilt bra för små bolag.

Vidare har den så kallade Aktiebolagskommittén framställt en lång rad förslag på ytterligare ändringar av den nuvarande aktiebolagslagen (lag 1975:1385).² Alla dessa ändringar kan dock inte direkt härledas från en EU-anpassning. I framtiden väntas en helt ny aktiebolagslag träda i kraft, då en fullständig genomgång av nuvarande lagstiftning hunnit göras. Huvuddelen av de föreslagna ändringar som direkt rör bolagsorganen har publicerats i betänkandet Aktiebolagets organisation, SOU 1995:44, samt i propositionen 1997/98:99. Dessa ändringar i aktiebolagslagen föreslås i propositionen träda i kraft den 1 januari 1999. Således rör uppsatsämnet ett mycket aktuellt område av bolagsrätten, nämligen relationerna mellan de olika bolagsorganen.

Att tillgodogöra sig kunskap om andra länders rättsordningar är en viktig del i en strävan att bättre förstå den egna nationella lagstiftningen. Efter Sveriges inträde framstår detta kunskapsbehov tydligare än det gjort tidigare, eftersom harmoniseringsprocessen i EU är tänkt att så småningom leda till en ökad integration av Europas stater. Konformitet mellan de olika nationella lagarna anses vara nyckeln till en fungerande union. Det är dock långtifrån lätt att inom en kort tidsrymd förändra lagar och traditioner som vuxit fram under loppet av flera sekler, ett faktum som framstår mycket tydligt på bolagsrättens område. Några av de så kallade bolagsdirektiven har därför ännu inte kunnat genomföras på grund av stor oenighet mellan EU:s medlemsstater. Frågan om vilken genomslagskraft icke implementerade direktiv kan anses ha haft på lagstiftningen är något oklar, men i den rättsvetenskapliga debatten har de i vart fall varit aktuella under lång tid.

2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att göra en aktuell framställning av rättsläget på aktiebolagsområdet, främst vad beträffar aktiebolagens centrala organisation. Tyngdpunkten är lagd vid en studie av förhållandet mellan styrelsen och aktieägarna förenade vid bolagsstämman. Målet är att nå en ökad förståelse för funktionsfördelningen mellan dessa organ i det svenska aktiebolaget.

¹ För en skildring av några teoretiska resonemang som förklarar förekomsten av begränsat ansvar, se Bergström & Samuelsson s 49 ff.

² Kommittén utsedd genom Dir 1990:46 Översyn av aktiebolagslagen.

Ansvarsfördelningen i bolaget mellan bolagsorganen kan sägas bli förtydligad genom en analys av lagens bestämmelser om bolagsledningens uppgifter och ansvar. Därmed läggs också en stor vikt vid regler om främst styrelsens skyldigheter och ansvar. För att skapa ett bredare underlag för analysen, innehåller uppsatsen dels inslag av rättsekonomi, och dels jämförelser med utländska rättsordningar. De rättsekonomiska inslagen är ägnade att i viss mån belysa varför vissa regleringar i aktiebolagslagen sägs vara nödvändiga, och den komparativa utblicken skall komplettera den övriga framställningen samt ge perspektiv på den svenska bolagsrätten.

3 Avgränsningar

Arbetet innehåller beskrivningar och jämförelser av lagstiftningen om olika nationella bolagsbildningar, dock med den absoluta tyngdpunkten på svensk rätt. Begränsningen av det internationella temat är gjord så, att framställningen berör svensk, fransk och engelsk rätt. Vidare begränsas jämförelsen till att handla om de bolagsformer som är avsedda för företag med många ägare och omfattande verksamhet. I Sverige benämns denna bolagsform publika aktiebolag, och de närmaste motsvarigheterna i Frankrike och England är Sociétés Anonymes respektive Public Limited Liability Companies.

De bolagsorgan som främst avhandlas är styrelse och bolagsstämma. Då jag beskriver bolagets ledningsfunktioner innefattar jag i ledningsbegreppet oftast både styrelsen och andra företagsledare. I viss mån berörs därför även andra organ, som till exempel verkställande direktör och styrelsens ordförande i separata redogörelser. Revisorernas ställning i aktiebolaget tas däremot inte alls upp till behandling. Jag behandlar inte heller specifika koncernfrågor annat än översiktligt, som till exempel i fråga om koncernchefens ställning i bolaget. Till sist gör jag den avgränsningen att jag inte behandlar börsrätt, eftersom detta skulle tvinga fram en alltför omfattande beskrivning av ett enskilt ämnesområde.

Som redan antytts, anses allmänt att aktiebolag är viktiga inslag i samhällsekonomin i stort. Det övergripande ändamålet med att tillåta företag att idka verksamhet i denna skyddade form, kan sålunda inte enbart vara att gynna privata kapitalinvesteringar. Huruvida en aktiebolagsrättslig studie skall eller bör omfatta mer än den konkreta bolagsdriften, eller koncentreras till enskilda företeelser, är i ett sådant perspektiv en intressant fråga. Denna fråga är dock enligt min uppfattning av filosofisk art, och ett utförligt resonemang skulle i sig självt kunna fylla en hel avhandling. Mina ramar är relativt snäva, och omfattar inte mer än i begränsad omfattning annat än någorlunda konkreta frågeställningar. Min utgångspunkt blir därför, att syftet med aktiebolag är att generera avkastning på aktieägarnas kapital. Frågan om i vilken mån ändamålet med aktiebolagslagstiftningen kan sägas vara att främja andra syften lämnar jag därhän.

4 Metod

Uppsatsen komponeras med en tematisk disposition som grund, det vill säga att ämnet delas in i olika teman som först beskrivs vart och ett för sig. Det första temat syftar till att presentera några av de problemställningar som omger aktiebolaget och dess interna aktörer. Syftet är att med ett rättsekoniskt synsätt i någon mån skapa en förståelse för orsakerna till de regleringar om bolagsorganen lagstiftaren valt att göra i aktiebolagslagen. Det andra temat är en enklare beskrivning av aktiebolagets struktur samt organisation i vardera Sverige, England och Frankrike. Dessa båda teman är ägnade att ge en grundläggande orientation i hur ett aktiebolag byggs upp, och varför det byggs på ett visst sätt. Denna orientation fungerar därmed

som en introduktion till följande avsnitt, samtidigt som det relativt breda perspektivet utgör en ram för uppsatsämnet.

Efter de inledande delarna av uppsatsen, disponeras de olika avsnitten efter olika sammanhang. Dessa sammanhang försöker jag efterhand knyta ihop till en helhet, för att till sist kunna jämföra olika förhållanden och därmed eventuellt nå det övergripande syftet med uppsatsen.

4.1 Terminologi

För att kunna analysera och förstå några av de delar av bolagsrätten som rör aktiebolagens kärna, de styrande organen, gör jag ett försök att klargöra några begrepp och termer. Jag beskriver sålunda betydelsen av några i diskussioner kring aktiebolag vanligt förekommande uttryck, till exempel ansvar och makt. Uttrycken har ofta en skiftande innebörd i olika sammanhang, både inom och utom juridikens värld. Detta är naturligtvis inte något tillfredsställande faktum, och även om min framställning inte på något sätt är uttömmande, ger den kanske ändå en fingervisning om vilken innebörd som kan ligga i viss terminologi. Att tankegångar kring språkets finesser i juridiken är av intresse markeras bland annat av debatten kring betydelsen av behörighet och befogenhet i ABL 8:14, vilket är ett av de områden jag berör nedan.

1 Inledning

Detta kapitel beskriver bolagsrättens fördelning av roller mellan företagets interna aktörer, och de vanligaste typerna av konflikter mellan dessa roller. Dessa konflikter kan sägas utgöra en del av bolagsrättens grundproblem. Vidare kommer jag att beskriva hur olika komponenter i dessa konflikter namnges för att lagtekniska lösningar skall möjliggöras. De problem som redovisas här utgör alltså en viktig bakgrund till varför bolagsrätten regleras enligt vad som följer i senare kapitel. Hela kapitlet har en teoretisk prägel.

Vid studier av ett specifikt bolagsrättsligt problem finns uppenbara fördelar med att använda ekonomisk analys och dess metoder, i anslutning till en arbetsmetod av mer juridisk karaktär. Detta understryks av Bergström och Samuelsson, vilka menar att ett sådant arbetssätt ökar precisionen i forskningen, och även Dotevall ställer sig positiv till att i viss mån fästa avseende vid ekonomisk analys: "...en effekt av att beakta ekonomiska förhållanden vid rättsliga analyser är att rättsregler klargörs och rättsliga begrepp kan preciseras".³ Då jag i min uppsats försöker beskriva ansvarsfördelningen mellan olika bolagsorgan, kommer jag därför att i viss mån gå över gränsen för en strikt traditionell juridisk metod. Enligt min uppfattning måste – i vart fall generellt sett – det grundläggande syftet med ett aktiebolags verksamhet vara, att generera avkastning på aktieägarnas i bolaget investerade kapital. Den avkastning som aktieägarna sålunda har rätt att utfå, kan minskas eller elimineras genom att andra intressen än avkastningsintresset tillgodoses. En av fördelarna med ett rättsekoniskt inslag i en analys, är att rättsekonomin kan tydliggöra sådana hot mot bolagssyftet, samt i viss mån även belysa ändamålet med vissa bolagsrättsliga regler.

2 Rollfördelning i bolaget

Om det går att reda ut hur rollfördelningen ser ut inom aktiebolag, är det sedan enklare att även belysa hur bland annat ansvar fördelas mellan de olika rollerna. Olyckligtvis (för ett teoretiskt resonemang) består aktiebolaget av ett dynamiskt samspel mellan många olika parter, varför detta inte låter sig göras utan svårigheter. Utgångspunkten får då bli relativt enkla modeller av byggstenarna i aktiebolagets struktur. Till att börja med erhåller ett bolag genom sin registrering en egen identitet, en juridisk person uppstår.⁴ Bolaget är därmed till sitt väsen skilt från de fysiska personer som äger det, och från dem som styr företaget i övrigt.

Om man utsträcker begreppet styrning en smula, kan förmodligen en styrande funktion sägas ligga även hos politiker, lagstiftare och andra med makt att påverka de yttre förutsättningarna för bolagets existens (genom lagar om skatt, arbete, redovisning, brott et cetera). Jag anspelar dock här enbart på bolagets inre förhållanden.

Ett aktiebolag kan sålunda åläggas ett eget civilrättsligt ansvar i en tvist mellan bolaget och tredje man.⁵ Bolaget ansvarar därvid självt med sitt egna kapital för eventuella skadestånd, eller för andra ekonomiska konsekvenser av exempelvis ett kontraktsbrott i en affärsrelation. Ägarna har visserligen en gång satsat detta bolagets kapital, men kan inte frigöra detta annat än genom en försäljning av sina aktier. En juridisk person kan av naturliga skäl, trots sin eko-

³ Bergström & Samuelsson s 20 samt Dotevall s 52. Enligt min uppfattning verkar dock de förras åsikt vara att en fullständig integrering av metoderna är önskvärd, medan den senare nöjer sig med att konstatera att den juridiska analysen kan stödjas av en sekundär ekonomisk analys.

⁴ Se Bergström & Samuelsson s 55 f om rättspersonlighet m m, samt även Åhman s 311 ff.

⁵ I SOU 1997:127 föreslås att även straffansvar skall kunna åläggas en juridisk person, se avsnitt V:4 nedan.

nomiska självständighet, inte själv bestämma över sin inriktning eller fatta och genomföra beslut för sin verksamhet. Bolaget måste därför verka genom representanter, *agenter* som agerar för bolagets räkning.⁶ Definitionen av vad en agent är, förefaller inte vara helt liktydig i alla sammanhang. Begreppet härrör dock från företagsekonomisk teoribildning, och då särskilt från den så kallade principal-agent teorin, vilken handlar om relationen mellan olika partsintressen i exempelvis ett aktiebolag.⁷ Enligt denna teori kan agenten definieras som en uppdragstagare med delegerade befogenheter att agera och *fatta beslut* för huvudmannens räkning, enligt ett kontraktsförhållande dem emellan. Huvudmannen brukar alltså i detta sammanhang benämnas principal.

2.1 Ledningens ställning i bolaget

En direkt översättning av de i ekonomisk teori använda orden agent och principal till juridiska termer vore mycket svår att göra. Då bolagets och dess organs rättsliga ställning diskuteras, kan det dock vara svårt att skapa mer exakta definitioner för rollerna i företaget. Av denna anledning bör användningen av beteckningarna agent och principal för att beskriva vissa juridiska förhållanden ändå nå en klargörande funktion. Att använda begrepp som härleds från olika grenar av rättsvetenskapen är också vanskligt, då man i dessa fall inte alltid kan applicera de redan etablerade betydelser som är inbakade i dem. Dotevall diskuterar huruvida styrelseledamot och verkställande direktör är att betrakta såsom sysslomän, fullmäktige, legala ställföreträdare eller organ. Han fastnar slutligen för beskrivningen av styrelseledamot och verkställande direktör som innehavare av ”en organställning...med drag av sysslomannaskap”.⁸ Rodhe skriver att ”I förhållande till aktiebolaget intar *styrelsen och VD* en ställning, som mycket liknar en sysslomans”.⁹ En syssloman är en person som enligt avtal har till uppgift att sköta någon annans ekonomiska eller rättsliga angelägenheter. Denna beskrivning ryms inom den ram som ges av HB 18 kapitlet, ”Om sysslomän eller ombudsmän”. Vid den lagen görs också en hänvisning till avtalslagens andra kapitel, vilket handlar om fullmakter.¹⁰ Ingen av dessa lagar kan dock ges direkt tillämpning på bolagsorganen, dels därför att aktiebolagslagen och bolagsordningen så gott som exklusivt reglerar dessa, och dels därför att bolagsorganen har en vidare funktion än den som kan ges en fullmäktig eller syssloman.¹¹

Enligt ovan sagda är det således uppenbart att styrelse och verkställande direktör inte kan betecknas såsom rena sysslomän, medan det ligger närmare till hands att beskriva dem som agenter. En sådan avgränsning skulle dessutom göra det enklare att inordna de facto-organ som arbetande styrelseordförande och koncernchef tillsammans med de av lagen erkända organen i företagets rollfördelning. Aktiebolagskommittén erkänner indirekt, att en så kallad arbetande styrelseordförande ryms inom aktiebolagslagens ramar, så länge denne inte överstrider gränsen mot verkställande direktörens kompetensområde.¹²

Kommittén menar, att deras förslag om att ledningen skall tvingas utarbeta en arbetsordning är ett tillräckligt tydliggörande av rollfördelningen mellan styrelse och direktion. Därmed skulle problemet med en så kallad ”arbetande styrelseordförande” i organisationen vara ur världen. En annan effekt blir, enligt min uppfattning, att förhållandet mellan styrelsen och bolaget/aktieägarna i större utsträckning än tidigare kan liknas vid ett kontraktsförhållande.

⁶ Jfr Gower s 178, särskilt not 1.

⁷ Jfr även Dotevall s 56.

⁸ Dotevall s 273 ff, särskilt s 277.

⁹ Rodhe s 237

¹⁰ Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

¹¹ Jfr Dotevall s 276 samt Bergström & Samuelsson s 195 f. Det kan även nämnas, att i engelsk rätt behandlas ledningsorganen på ett sätt som ligger nära den svenska fullmaktsläran; se t ex Åhman s 99 ff om the Law of agency etc.

¹² SOU 1995:44 s 41 och s 204 f. Jfr även nedan, t ex avsnitt IV:5.

Även detta talar för att det går att göra en adekvat sammankoppling mellan de facto-organens roller och de som innehas av lagenliga organ, samt därmed också göra en jämförelse av ansvarsfördelningen dem emellan möjlig. Till sist skall understrykas, att det är en stark förenkling att behandla hela bolagets ledning som en homogen grupp. Arbetsuppgifterna skiljer sig åt mellan styrelse och verkställande direktör. Styrelsen har i allmänhet långsiktiga strategiska uppgifter samt övervakar den verkställande direktören, vilken i sin tur sköter den kortsiktiga taktiken – det vill säga vad som betecknas den löpande verksamheten. Vidare kan det inom styrelsen, som antytts ovan, existera ledamöter med olika kompetensprofiler, vilket också inverkar på ansvarsfördelningen. Dessa omständigheter behandlas vidare nedan, främst i avsnitt IV:5.2.

2.2 Ägarnas ställning i bolaget

Frågan om vem som är huvudman, eller principal enligt ovan använda terminologi, i aktiebolaget har inte något självklart svar. Är det bolaget som juridisk person eller aktieägarna som är principal?¹³ I bolagets externa affärer bör bolaget självt kunna betraktas som principal, bland annat eftersom det då har ett allmänt skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen.¹⁴ Anledningen är, att skadegörande handlingar av dess agenter styrelse och verkställande direktör i dessa fall betraktas som om bolaget självt agerat.¹⁵ I bolagsinternt avseende däremot bör aktieägarna kunna betraktas som principaler för ledningen med ett övertagande av bolagets huvudmannaställning.¹⁶ Motiveringen för detta kommer av den underordnade ställning som ledningen enligt aktiebolagslagen har i förhållande till aktieägarna genom bolagsstämman.¹⁷ Ledningen utses av detta organ, och svarar också inför stämman för sina handlingar. Om ledningen under utövande av sitt uppdrag vållar bolaget skada, har således aktieägarna rätt att utkräva ansvar för den förlust de åsamkats, på ett sätt som liknar den rätt huvudmannen har i syssломannaförhållanden. Dessutom är det så, att ägare av aktier i bolaget visserligen kontrollerar bolagets existens i grunden, men de äger ingen rätt att företräda bolaget utåt mot tredje man. Därför måste alltså aktieägarna agera genom företrädare i externa förhållanden.

3 Intressegrupper och konflikter

Enligt ovanstående resonemang uppstår flera principal-agentrelationer, och följaktligen också ett antal möjliga orsaker till konflikt i dessa relationer. Den enklaste förklaringen till varför en konflikt uppstår, är att olika aktörer kan ha skilda – och mer eller mindre oförenliga – syften med sitt agerande. Detta tas upp i flera avsnitt nedan. Intressekonflikter kan leda till effektivitetsproblem i företaget, och i värsta fall också aktioner från någon bolagets intressent som skadar bolaget eller andra intressenter. Därmed skulle ändamålet med aktiebolagsdriften kunna bli svårare att uppnå, vilket betyder att syftet med aktiebolagslagen delvis kan sägas vara att lösa nämnda konfliktsituationer.

¹³ Jfr t ex Gower s 178 f, där det sägs att bolaget i och med sin konstitution utsett agenter och delegerat makt till dessa, varför bolaget är att betrakta såsom huvudman. Detta får sedan betydelse då frågor om bolagets eventuella bundenhet till olika handlingar diskuteras. Detta resonemang speglar naturligtvis engelsk rätt, se not 11 ovan.

¹⁴ Jag vill här särskilt understryka, att ett användande av termen ”principalansvar” inte går att tillgripa i detta sammanhang. Termen är reserverad för det ansvar bolaget har som arbetsgivare för skadegörande handling av arbetstagare, enligt skadeståndslagen (1972:207) 3 kap 1 §.

¹⁵ Se Nial s 313. Bolaget ansvarar om skada ”...förorsakas av någon som har sådan ställning i associationen att denna själv anses ha förorsakat skadan”. Dessa personer är styrelseledamöter och VD: de ”...räknas som organpersoner och ej som arbetstagare”, Nial s 316. Jfr även Åhman s 330 ff.

¹⁶ Jfr H Karlgrens argumentation på s 236 i Studier över privaträttens juridiska personer och samfälligheter utan rättspersonlighet, Göteborg 1929, cit från Dotevall s 275.

¹⁷ Detta förhållande kan antas vara särskilt tydligt i bolag med koncentrerat ägande.

3.1 Intressegrupper i bolaget

Företagets rollfördelning kan enligt ekonomiska teorier beskrivas genom indelning av företaget i olika intressegrupper.¹⁸ I denna uppsats appliceras begreppet intressegrupper främst på i aktiebolagslagen förekommande fraktioner, det vill säga aktieägare (minoritet och majoritet) samt bolagets ledning (styrelse och verkställande direktör). Genom olika analysmetoder kan idéer utformas, om hur olika till dessa intressegrupper relaterade problem inom bolagsrätten bäst kan lösas för att nå vissa önskade resultat. Det handlar vanligen om att anlägga ett visst perspektiv på problemställningen, och på så sätt söka ett visst svar. En av tre vanliga angreppsvinklar är att utröna, vilket förhållande mellan olika intressenter i ett aktiebolag som vore bäst för att uppnå ekonomisk effektivitet, en annan att utröna en existerande lagstiftnings ekonomiska effekter på företaget. Ytterligare en variant är att försöka förutsäga, vilken bolagsrätt som kommer att stiftas, eller varför en viss juridisk lösning valts för ett visst problem.¹⁹ I aktiebolagsrättslig debatt och forskning har på senare år utvecklats en hel del frågor som har släktskap med dessa perspektiv.

Enligt Åhman är användningen av modeller med intresseskydd som huvudtema ett starkt förenklat sätt att beskriva aktiebolagsrätten som måste användas med urskiljning. Åhman menar vidare, att förhållningssättet kan härledas från den så kallade intressejurisprudensen. Han anser att denna skola för juridisk analys, och dess inneboende terminologi, är något föråldrad även om den ibland kan "...sägas utgöra ett framställningstekniskt hjälpmedel".²⁰

En fråga som är aktuell i dagsläget, är den om så kallad corporate governance.²¹ Inte minst visas detta genom att företagets organisationsproblem behandlas i ett betänkande av Aktiebolagskommittén vari frågan får stor uppmärksamhet, särskilt genom den där uttalade ambitionen att stärka ägarinflytandet i företagen.²²

I en diskussion om kontroll och övervakning av en verksamhet kan snabbt konstateras, att de olika intressegrupperna i ett företag inte har samma möjligheter. Med detta menas, att de dels kan vara bundna till ett visst handlingsmönster enligt lag, och dels att detta inte alltid ger dem proportionellt lika möjligheter att påverka olika förhållanden i bolaget. Avståndet mellan styrelse och ägare ökar oftast i takt med att bolaget växer, och detta kan i sig självt ge upphov till konflikter mellan skilda intressen. Aktiebolagslagen kan då ses som ett försök att stävja dessa konflikter: dels genom att förhindra deras uppkomst, och dels genom att lösa dem eller begränsa dem om de redan inträffat. Förhållandet mellan tre viktiga intressekonflikter och de inom aktiebolagsrätten valda regleringsmodellerna kan översiktligt beskrivas som i figuren nedan.

¹⁸ T ex rättsekonomisk teori och organisationsteori. Se även Dotevall s 59.

¹⁹ Jfr Bergström & Samuelsson s 16 ff, som ger en utförligare beskrivning av rättsekonomins tillämpningar.

²⁰ Åhman s 36–39.

²¹ Termen avser främst förhållandet mellan aktieägarintresset och ledningens handlande: styrning och kontroll av bolag, se t ex Dorresteyn s 101. Frågan är dock på intet sätt ny: redan 1776 tog Adam Smith upp ämnet i *The Wealth of Nations*.

²² SOU 1995:44, se t ex s 11.

Intressekonflikter och deras regleringsmodeller

<i>Intressekonflikt</i>		<i>Regleringsmodell</i>
Företagsledning	↔ Aktieägare	⇒ Lojalitetsplikt
Majoritet	↔ Minoritet	⇒ Minoritetsskydd
Aktieägare	↔ Borgenärer	⇒ Borgenärsskydd

Källa: Bergström & Samuelsson s 27

Inom ramen för denna uppsats är konflikten mellan företagsledning och aktieägare den centrala problemställningen, men även konflikter mellan majoritets- och minoritetsägare är intressant för framställningen. Däremot ägnar jag inget större utrymme åt den i relation till företaget externt riktade konflikten mellan aktieägare och bolagets borgenärer.

3.2 Konflikt mellan ägare och ledning

Det åligger alltid ledningen att främja bolagets intresse, vilket vanligen betyder aktieägarnas avkastningsintresse.²³ Denna ansvarsgrundande skyldighet kallas för lojalitetsplikt.²⁴ En konflikt mellan ägare och ledning kan ofta sägas bero på en bristande lojalitet från ledningens sida. Det finns ett otal olika situationer där brott mot lojalitetsplikten kan föreligga, och många anledningar till dessa. Vad som är ett brott mot lojalitetsplikten framgår i huvudsak av aktiebolagslagen, medan däremot själva anledningen till den bakomliggande intressekonflikten får analyseras med hjälp av olika ekonomiska teorier.

3.2.1 Agentkostnader

Att övervaka ledningens agerande kräver resurser, och dessa kan naturligtvis värderas ekonomiskt. De kostnader som på så vis drabbar ett bolag för att organisera och övervaka verksamheten kan benämnas agentkostnader.²⁵ Till en viss del är agentkostnader ofrånkomliga i och med att lagen föreskriver ett visst minimum av organisation. En avvägningsfråga, som aktieägarna måste ta ställning till, är hur stora kostnader för övervakning och kontroll som därutöver är rimliga i förhållande till verksamheten. Det kan råda en stor osäkerhet i denna avvägning, bland annat på grund av en informationsobalans mellan ledning och ägare i fråga om bolagets transaktioner. Osäkerheten är alltså inbyggd i det faktum, att ägarna inte kan följa den löpande verksamheten lika nära som ledningen.²⁶ Av detta följer också, att ovisshet om kontrollbehovet ökar med storleken på bolaget, särskilt om ägandet sprids. Sannolikheten att agentkostnaderna växer av samma anledning är stor.

3.2.2 Latenta konfliktorsaker

En konsekvens av att agentkostnader existerar, är att de ”kan sägas skapa utrymme för en anställd företagsledning att agera på ett sätt som strider mot aktieägarnas intresse”.²⁷ Avvikande

²³ Se vidare om detta i det följande. Jag förutsätter i detta avsnitt att aktieägarnas intresse är helt konformt. Jfr även Åhmans beskrivning av bolagets intresse, s 810.

²⁴ Se t ex Dotevall s 261 och s 277, samt nedan i avsnitt V:2.1.

²⁵ Dessa kostnader ger också en direkt effekt på värdet av aktierna, således är aktieägarnas intresse i detta avseende identiskt med bolagets. Jfr t ex Dotevall s 51. Dotevall använder sig dock av en något snävare definition av agentkostnader. Se även a a s 56.

²⁶ Jfr Bergström & Samuelsson s 22 och s 23 f, samt ovan under 3.1. Det kan också sägas, att det i fråga om information och närhet till verksamheten även kan råda obalans mellan styrelsen och den verkställande ledningens insikter.

²⁷ SOU 1988:38 s 298

intressen hos ledningen kan exempelvis leda till åsidosättande av avkastningskrav till fördel för omsättning, företagets tillväxt eller riskreduktion i verksamheten. Så länge ledningen inte sysslar med annan verksamhet än vad som är naturligt i branschen, är det dock svårt att påstå att den går utöver sin kompetens. Främjande av styrelseledamöters och särskilt den verkställande direktörens personliga välfärd kan också inrymmas i problemet med agentkostnader.²⁸ För att eliminera risken att andra intressen än aktieägarnas tillgodoses, krävs en fullständig detaljreglering av alla tänkbara förhållanden mellan ledning och ägare som kan leda till sådan konflikt. Det är dock inte praktiskt möjligt att förutse varje framtida konflikt, och ett försök att göra detta samt reglera dem i kontrakt skulle dessutom medföra enorma agentkostnader. Dessutom uppstår oönskade bieffekter av detaljreglering, till exempel beskärs ledningens handlingsfrihet på ett sätt som omöjliggör en god effektivitet i organisationen.

I detta avseende är bolagsordningen av betydelse: en snävt formulerad bolagsordning underlättar en bedömning av om ledningen handlar i bolagets intresse, men kan beskära ledningens handlingsfrihet på ett negativt sätt. Det omvända gäller om bolagsordningen har en mycket vid formulering.²⁹

Hela syftet med att driva ett företag i aktiebolagsform skulle sålunda undergrävas vid överreglering.³⁰ Ledningen måste alltså äga en frihet att fatta egna och av aktieägarna oberoende beslut för att kunna arbeta effektivt, det vill säga för att verksamheten skall ha möjlighet att drivas effektivt. Priset aktieägarna betalar för ledningens självständiga maktutövning, är bland annat risken att deras egen makt i bolaget minskar.³¹

3.2.3 Några reflektioner

Ställda inför ett till synes olösbart kontrollproblem har aktieägarna egentligen bara två val att välja mellan, om de anser att konflikten mellan deras eget och ledningens intresse inte kan accepteras: antingen resignerar de och säljer sitt aktieinnehav, eller också försöker de påverka situationen inåt genom bolagsstämman. Det första alternativet är inte önskvärt ur ett marknadsperspektiv, eftersom sådant ointresse skulle kunna leda till brist på riskkapital. Att en viss risk med investering i aktier alltid finns är självklart, men risken får inte expandera förbi affärsmässiga risker i verksamheten.³² Ett sätt att hindra detta kan vara att öka ledningens incitament till högre avkastning. Detta kan aktieägarna möjliggöra exempelvis genom att se till att ledningens egenintressen sammanfaller med deras egna – ledningen erbjuds att på förmånliga villkor själva bli aktieägare i bolaget.³³ Idén är på intet sätt ny, i själva verket har detta varit (och är kanske fortfarande i viss mån) en mycket populär teori, som benämnts ”pilotskolan”.³⁴ Inte heller är metodens fördelar oomtvistade. I själva verket har även denna metod lett till missbruk av bolagets resurser på samma sätt som diskuterats ovan. På grund av detta tillkom en ny lag, den så kallade LEO-lagen.³⁵

Lagen medför i korthet att mycket långtgående restriktioner i fråga om riktade aktieemissioner och dylika förfaranden införts, främst genom att vid beslut om sådana på bolagsstämma kräva bifall av nio tiondelar av såväl avgivna röster som av företrädde aktier.

Ur aktieägarperspektiv framstår inte valet att stanna i bolaget och hävda sitt intresse som ett lätt val. Detta har uppmärksammats i debatter kring aktiebolaget, och då särskilt av Aktie-

²⁸ Jfr t ex Bergström & Samuelsson s 69 och 72 ff, SOU 1988:38 s 298 samt Dotevall s 54 och s 303.

²⁹ Jfr Dotevall s 325 f.

³⁰ Jfr t ex Dotevall s 55 om the theory of firm.

³¹ Jfr Dotevall s 61 samt Bergström & Samuelsson s 71.

³² Se Åhman s 811 om risktagande och s 812 om uppenbarhetsrekvisit för intresseåsidossättande.

³³ Jfr Bergström & Samuelsson s 107 ff angående styrelsens möjligheter att kontrollera den verkställande ledningen genom kompensationsavtal.

³⁴ Se t ex Rodhe s 240.

³⁵ Lag (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag, m m. Se utförligare om denna lag i Johansson s 475 ff, Rodhe s 259 ff samt Nial s 88 f.

bolagskommittén.³⁶ Kommitténs arbete kanske går att se som ett försök att minska förekomsten av agentkostnader, bland annat genom att i lag föreskriva att styrelsen skall utarbeta en arbetsordning. Arbetsordningen skall underlätta en bedömning i ansvarsfrågor, och därmed stävja risken för maktmissbruk. Detta leder också till en minskad osäkerhet för aktieägarna om hur ledningen agerar, kontrollbehovet minskar och därmed också agentkostnaderna.

3.3 Konflikt mellan skilda ägarkategorier

Då ett aktiebolag har en spridd ägarkrets framstår potentiella konflikter mellan ägarna och bolagets ledning som en av de främsta riskerna med ett aktieköp. Denna risk minskas dock om ägandet och makten koncentreras; istället övergår risken till förhållandet mellan aktieägarna själva. Särskilt tydligt är detta om ett bolag domineras av en enda majoritetsaktieägare. Risken består av det faktum, att en dominant ägare kan utnyttja sin position till egen favör på bekostnad av minoriteten. Lagstiftaren har tagit fasta på att en aktieägarmajoritet kan odla vissa särintressen, och då missbruka sin makt för att tillfredsställa dessa. Därför har en rad minoritetsskyddsregler ställts upp i aktiebolagslagen, av vilka den så kallade likhetsprincipen är en av de viktigaste. Innebörden av likhetsprincipen är enligt Åhman "...att aktieägarna, oavsett aktieinnehavets storlek, i fråga om sina rättigheter och skyldigheter i bolaget kan ställa krav på att bli behandlade på samma sätt, såvida inte undantag från principen är medgivet i aktiebolagslagen eller det framgår av bolagsordningen att undantag kan komma att äga rum".³⁷

Likhetsprincipen kommer till uttryck i aktiebolagslagens så kallade generalklausuler: 8:13 handlar om ledningens rättshandlande, och 9:16 handlar om bolagsstämmobeslut. Även regeln om aktiers lika rätt, 3:1, skall beaktas i sammanhanget. Observera dock att den sistnämnda paragrafen talar om *aktiers* lika rätt, och de andra om *aktieägares* lika rätt. Det bör också påpekas att åsikterna om hur likhetsprincipen uttrycks är delade i doktrinen. Således är det vanligt att med likhetsprincipen endast avses vad som uttrycks i 3:1, medan generalklausulerna sägs *innefatta* likhetsprincipen. Frågan om hur och var denna princip uttrycks är alltså mycket oklar.³⁸

Det kan dessutom i allmänhet sägas, att regler som syftar till att stärka ägarmakten gentemot ledningen också kan verka på ett minoritetsskyddande sätt. Liksom i fallet med en konflikt mellan ledning och ägare, kan frågan om en kränkning av rådande normer föreligger besvaras av lagen, medan intressekonflikten i sig självt får analyseras med ekonomiska teorier.

3.3.1 Kontrollkostnader

Det kan inte sägas utan förbehåll, att agentkostnader i dess egentliga mening drabbar bolaget på grund av en intressekonflikt mellan majoritet och minoritet. Däremot kan likartade kostnader uppstå då minoriteten tar sina rättigheter i anspråk. Minoriteten kan visserligen inte tillåtas äga samma resurser som aktieägarna samfällt gör, men lagen reserverar ändå i vissa specialfall en rätt för minoriteten att indirekt ta bolagets medel i anspråk. Exempel på sådana fall är tillsättande av minoritetsrevisor eller särskild granskningsman, samt begäran om att extra bolagsstämma skall hållas.³⁹ Rätten att kräva vinstutdelning och att föra en rättslig process på bolagets bekostnad i vissa fall, kan också medföra kostnader för bolaget.⁴⁰ Kostnader för åtgärder av denna typ behöver givetvis inte uppstå överhuvudtaget, om företagsledningen kan agera självständigt och med iakttagande av lojalitet mot samtliga aktieägare.

³⁶ Här avses främst kommitténs arbete SOU 1995:44.

³⁷ Åhman s 787

³⁸ Om frågor i anslutning till likhetsprincipen, se särskilt Åhman s 787 ff. Även Kedner & Roos s 258 och s 305, Rodhe s 266, Dotevall s 282 ff samt Johansson s 120 f.

³⁹ Se ABL 10:1 st 4, 10:14 samt 9:6. Samtliga åtgärder kräver som huvudregel bifall från minst en tiondel av aktieägarna.

⁴⁰ Se ABL 12:3 st 2 samt 15:5 st 2.

Finns det flera större ägare, minskar sannolikt ett sådant förhållande risken för minoritetskostnader. Istället bör risken för en maktkamp mellan dessa större ägare öka, vilket i sin tur leder till kostnader av annat slag. Om dessa ägare är någorlunda jämbördiga, och inte kan enas om ett gemensamt beslutsfattande, kan konflikter av denna typ leda till ineffektivitet, instabilitet och allmän handlingsförlamning i organisationen.⁴¹ Dessa faktorer påverkar alltså förr eller senare bolagets förutsättningar att nå lönsamhet i verksamheten på ett negativt sätt.

3.3.2 Konflikter och illojalitet

En majoritet av aktieägarna kan på bolagsstämman fatta beslut som inte ligger i alla ägares intresseriktning. Antag dessutom att majoriteten utser en med dem lojal styrelse, som i sin tur utser en likaledes lojal verkställande direktör. Det är då högst osannolikt att minoriteten får gehör för önskemål som strider mot dem som uttrycks av majoriteten, och en allvarlig intressekonflikt kan uppstå. Skulle denna obalans leda till att majoriteten gynnas på minoritetens bekostnad, föreligger eventuellt ett brott mot likhetsprincipen.

Naturligtvis medför denna princip ett skydd för *samtliga* aktieägare, alltså även majoriteten. Det är dock svårare att tänka sig att det i praktiken skulle kunna inträffa fall, då majoriteten vill hävda att de fördelats så att likhetsprincipen kränkts.

För att likhetsprincipen skall anses vara kränkt, krävs dock även att den negativa särbehandlingen av minoriteten är otillbörlig.⁴² Eftersom majoriteten alltid har rätt att utse styrelsen, kan dock inte styrelsevalet i sig vara otillbörligt. Inte heller kan ett beslut om rubbande av aktiers inbördes rättsförhållande med stöd i lag anses vara otillbörligt.⁴³

Detta är dock en sanning med modifikation. I doktrinen anser många att till exempel en ändring av bolagsordningen kan vara otillbörlig även om sådant beslut fattats med kvalificerad majoritet. Nial anser att "Vid starka försämringar av vissa aktiers rätt kan generalklausulen bli tillämplig". Jag finner denna tolkning vara något märklig, i vart fall då fråga är om ett publikt bolag, med tanke på de mycket höga majoritetskraven för beslut om ändring av bolagsordningen vid rubbande av aktiers inbördes rättsförhållande.⁴⁴

Det är först när särbehandlingen sker mer eller mindre uppsåtligt samt saknar stöd i lag eller bolagsordning som likhetsprincipen definitivt kränks.⁴⁵ I uppenbara fall uppstår inga större problem med tolkningen av bestämmelserna, eftersom sådana beslut kan vara direkta nulliteter, och ett genomförande av dem medför ett klart ansvar.⁴⁶ Notera dock, att enligt Johansson är ett beslut som *endast* strider mot likhetsprincipen aldrig en direkt nullitet, utan måste klandras för att bli ogiltigt.⁴⁷

Däremot uppstår problem vid uttydandet av rättshandlingar inom den gråzon som finns mellan tydligt tillåten olikbehandling respektive tydligt förbjuden sådan. Är det möjligt att tolka aktiebolagslagens regler extensivt, då minoriteten särbehandlas negativt, om en rättshandling i

⁴¹ Jfr Bergström & Samuelsson s 130 om kollektiva beslutsproblem.

⁴² Med otillbörlig menas bl a att minoriteten förfördelas ekonomiskt, eller att de förlorar inflytande i bolaget. Se Kedner & Roos s 258 samt s 306 f.

⁴³ Se Kedner & Roos s 305 f jämfört med 9:15 ABL.

⁴⁴ Nial s 142 Se även Johansson s 121 och s 469 ff om "Särskilt ingripande ändringar av bolagsordningen", samt Dotevall s 288 och Rodhe s 266.

⁴⁵ Jfr Dotevall s 286 f om rekvisitet "ägnad att" i ABL 8:13 resp. 9:16. Uppsåtet i beslutet måste dock inte vara förenat med en insikt om de skadliga följderna av detta, vilket borde betyda att det är fråga om *uppsåtlig vårdslöshet*, om nu en sådan term är möjlig.

⁴⁶ Se t ex Kedner & Roos s 261 f, samt även Bergström & Samuelsson s 144 ff, där de understryker att ledningen har att se till bolagets (samtliga aktieägares) intresse före majoritetens, om dessa inte är samstämmiga.

⁴⁷ Johansson s 118 f. Johansson skiljer f ö på användningen av termerna likhetsprincipen enligt ABL 3:1 och generalklausulen enligt 9:16.

och för sig är både formellt korrekt och framstår som företagsekonomiskt riktigt?⁴⁸ Bergström och Samuelsson hävdar att det i och för sig finns ett sådant utrymme enligt generalklausulerna, men att det är begränsat på grund av innehållet i vissa motivuttalanden och ”...i praktiken nästan saknar betydelse”. De menar, att dessa uttalanden är klara och entydiga och inte lämnar något tvivel om att likhetsprincipen får vika om den ställs mot ett beslut som är ”företagsekonomiskt riktigt eller försvarligt” och alltså ligger i bolagets intresse.⁴⁹ De sammanfattar sin genomgång av det bolagsrättsliga minoritetsskyddet som varande i stort sett ett misslyckande från lagstiftarens sida eftersom syftet med lagstiftningen inte uppnås.⁵⁰ Rodhe kritiserar användningen av en företagsekonomisk prövning vid bedömningen av om ett beslut varit otillbörligt, ”...eftersom företagsekonomi inte kan ge några normer”.⁵¹ Enligt min uppfattning måste en företagsekonomisk bedömning med nödvändighet kunna göras i samband med en beslutsprocess, eftersom ett bolag *är* företagsekonomi praktiserad. Ett beslut som är företagsekonomiskt riktigt ligger därmed i bolagets intresse, i vart fall när det inte finns några godtagbara alternativa beslut.⁵²

Ett alternativt beslut kan naturligtvis vara att avstå från en viss åtgärd. Antag följande scenario: Alternativ A innebär ett beslut som är ägnat att förfördela någon aktieägare, till exempel genom att med en riktad emission ändra bolagets maktförhållanden. Alternativ B är att avstå från detta. Eftersom syftet med A inte är ett företagsekonomiskt godtagbart beslut i sig självt, bör alternativ B vara det riktiga beslutet även om A skulle ge ett ekonomiskt tillskott till bolaget.⁵³

En annan sak är, att verkningarna av beslutet prövas med juridiska normer om det klandras, vilket i sin tur borde betyda att de som fattar beslutet står risken för en eventuellt felaktig bedömning som skadar bolaget. Rodhe anser dock inte heller, att det går att avgöra en konflikt mellan aktieägare genom att använda en prövning av vad som är bolagets intresse, eftersom detta intresse måste vara gemensamt för alla aktieägare.⁵⁴ Detta skulle kunna tolkas så, att aktieägarna måste vara eniga om ett beslut för att det skall kunna vara förenligt med bolagets intresse. Eftersom bolagsstämmans beslut fattas med iakttagande av majoritetsprincipen som grundregel, förefaller denna ståndpunkt i så fall vara orimlig. Slutsatsen av detta resonemang blir att det inte går att bokstavstolka Rodhe.

3.3.3 Några reflektioner

Argumentationen ovan löser egentligen inga bolagsrättsliga problem, exempelvis med vad som *skall* anses vara otillbörligt. Argumentationen i doktrinen är alltför otydligt hållen. Istället beskrivs översiktligt vad som *kan* vara otillbörligt i vissa situationer. De enda helt säkra slutsatserna är, att beslut som skadar bolaget är otillbörliga, om skadan inträffar utanför en kontraktsförlust eller dylika normala förhållanden. Likaså är ett beslut som är *ägnat* att skada annan aktieägare alltid otillbörligt, även om beslutet i fråga är företagsekonomiskt riktigt. Detta måste bero på, att ett sådana beslut strider mot avkastningsintresset, det vill säga själva verksamhetssyftet.

⁴⁸ Med formellt korrekta rättshandlingar menas här sådana som inte är klanderbara på någon annan grund än att de *eventuellt* strider mot likhetsprincipen, t ex genom att de otillbörligt gynnar en till aktieägare närstående fysisk eller juridisk person. Användandet av en företagsekonomisk bedömning kommer av ett uttalande i förarbetena till ABL, Prop 1973:93 s 137.

⁴⁹ Se Bergström & Samuelsson s 141–144. Jfr Dotevall s 287; denne förefaller äga likartade åsikter.

⁵⁰ Se Bergström & Samuelsson s 157 f.

⁵¹ Rodhe s 266 f

⁵² Jfr Åhman s 811.

⁵³ Jfr Dotevall s 283 och s 286.

⁵⁴ Rodhe s 267

1 **Inledning**

I detta kapitel beskrivs bolagsstrukturer i Sverige, Frankrike och England översiktligt, särskilt i fråga om den centrala organisationen. Framställningen är mycket kortfattad, eftersom den i stort sett rör mycket elementära förhållanden. Avsikten är att presentera bolagsbildningarna på ett likartat sätt, så att jämförelser om var skillnaderna – eller likheterna – ligger, om det nu finns några, underlättas. Det avsnitt som handlar om Sverige skall alltså ses som en mall, mot vilken de båda andra ländernas system kan ställas. Ambitionen är såtillvida enkel: först sekundärt kan en eventuell *utvärdering* av de olika nationella lösningarna göras.

Att se igenom olika rättsordningar och hitta klara beröringspunkter kan vara svårt av flera skäl. De olika språkens inneboende nyanser, och medföljande skillnader i hur en likartad rättsregel uttrycks, kan utgöra stora hinder för en jämförelse.⁵⁵ Det kan till exempel i vissa fall vara omöjligt att göra en direkt översättning, särskilt då det är fråga om juridiska termer.⁵⁶ Nästa svårighet är, att de bakomliggande problemen ofta kan vara mer likartade än det sätt som den nationella lagstiftaren valt att lösa dem på.⁵⁷ Även om det går att se sambandet mellan rättsordningarnas olika lagstiftning, saknas alltså en gemensam bakgrund, eftersom lagstiftningsmetoderna skiljer sig åt. Uttolkningen av vilken betydelse en bestämmelse har och vilken vikt den skall tillmätas, kan därför normalt sett inte ske endast med en enskild nationell metod. Detta beror på att tolkningen kan ge olika utfall beroende på vilken metod som används, även om det rör sig om precis samma bestämmelse.⁵⁸ I detta arbete måste dock åtminstone delvis en sådan förenkling göras, främst av tids- och utrymmesskäl, men också på grund av min avsaknad av annat än elementär fransk och engelsk juridisk skolning. En varning utfärdas härmed för att kapitlet är skrivet under stark påverkan av svensk tradition.

2 **Problem med nationella lagar i ett internationellt sammanhang**

Dotevall menar, att en komparativ studie inte kan vara "...särskilt fruktbar[t] såvida man inte gör klart för sig att jämförelsen rör förhållanden som har samma funktion".⁵⁹ I denna uppsats behandlas avgränsade delar av aktiebolagsrätten, vilket i viss mån förenklar ett sådant klargörande. Till exempel har de tre behandlade rättsordningarna samtliga som mål att förenkla affärsverksamhet genom att tillhandahålla bolag som kan drivas utan personligt ansvar. Å andra sidan är det inte säkert, att vissa specifika regleringar inom detta avgränsade område har samma syfte, motivering eller verkan i de olika länderna. Om detta antagande är riktigt, kan det utgöra en del av förklaringen till varför Europas bolagsrätt i stort sett är "...harmoniserad, *utom* när det gäller ledningsfunktioner".⁶⁰ Ett annat uttryck för detta problem är att säga att

⁵⁵ Likaså är det förmodligen så, att det sätt människor tänker och resonerar på skiljer sig åt mellan olika nationaliteter pga skilda traditioner och kulturell bakgrund. Detta försvårar också en förståelse av utländska rättsregler; jfr Bogdan s 54 ff.

⁵⁶ Se t ex Bogdan s 50 f.

⁵⁷ Jfr Bogdan s 19.

⁵⁸ Jfr Bogdan s 31. Bogdan pekar där på att en identisk och gemensam regel kan tolkas annorlunda i olika nationella domstolar. Se även s 45 f där det uppmärksammas att riskerna för feltolkning är betydande om fel metod används.

⁵⁹ Se Dotevall s 30, där också vissa kriterier som krävs för en relevant jämförelse nedtecknats. Även Bogdan s 58 ff.

⁶⁰ Citat efter ekon. lic. Rolf Skog. Föreläsning 971127 under fördjupningskursen Amerikansk och europeisk bolagsrätt 10 p, Handelshögskolan Göteborg.

aktiebolag, som bildas under olika nationella lagar, inte verkar på ett ”level playing field”, det vill säga: bolagen är inte underkastade samma kontroll och restriktioner.⁶¹ För att bolag skall kunna verka på en äkta gemensam marknad, krävs att de styrs av samma regler. Det är alltså för att lösa problemet med det ”ojämna spelväldet” som harmoniseringsprogrammet inom EU har initierats.

EU:s lagstiftare stöder sig huvudsakligen på idén om den så kallade fria etableringsrätten – vilken kommer till uttryck i Romfördragets artiklar 52 till 58 – då de utfärdar direktiv till medlemsstaterna. Vad gäller till exempel kontroll- och ledningsfunktioner i företag, finns avsikten att harmonisera dessa genom det så kallade strukturdirektivet. Anledningen till att direktivet inte antagits ännu, lär främst bero på olika nationella åsikter i fråga om arbetstagarrepresentation i bolagsledningen.⁶²

Nästa problem är, att det idag inte finns någon bolagsform som kan stiftas och i sig självt fungera var som helst inom EU, det vill säga det finns ingen EU-bolagsform. Visserligen existerar en bolagskonstruktion som fungerar över gränserna, men denna handelsbolagsliknande bolagsform är egentligen endast avsedd för *samarbete* mellan företag inom olika länder.

Bolagsformen kallas Europeisk Ekonomisk Intressegruppering, och regleras i Sverige i lag (1994:1927) om europeiska ekonomiska intressegrupperingar. Förebilden är den franska bolagsformen Groupement d’Intérêt Economique, och bolagsformen har tagits upp inom EU genom förordningen 2137/85/EEG.⁶³

För att driva en effektiv internationell verksamhet är det alltså idag nödvändigt att skapa komplexa system av hoplänkade nationella bolag. Lösningen på detta problem kan i framtiden vara ett åstadkommande av en ny gränsöverskridande aktiebolagsform, ett Europabolag. Skapandet av denna bolagsform har dock hittills inte kommit mycket längre än den allmänna harmoniseringen, det vill säga ingen vart alls i praktiken.⁶⁴ Inte heller går det idag att flytta ett bolag mellan länder – med bibehållen nationell associationsform – för att slippa starta nya bolag. Vill ägarna ändå omlokalisera till en annan stat, krävs idag att bolaget först avvecklas och sedan återskapas under den nya nationella lagstiftningen. Det finns alltså ännu inga lösningar i sikte, även om vissa teorier inom den internationella privaträtten skulle kunna tillämpas i syfte att lösa sådana frågor. Dessvärre står ett par av dessa teorier i strid med varandra, varför inte heller dessa ännu så länge kunnat bättra på den låsta situationen.⁶⁵

De privaträttsliga teorier som är aktuella i sammanhanget handlar om inkorporationsprincipen respektive sätesprincipen. Sverige och England tillämpar den förstnämnda principen, medan Frankrike tillämpar den andra. I korthet kan sägas, att principerna tillämpas då till exempel ett bolags rättsliga hemvist skall bestämmas.

3 Sverige

3.1 Allmänt om svenska aktiebolag

Det finns i Sverige bara en typ av aktiebolag, dock i två olika kategorier: privata respektive publika. Vad som skiljer dessa två varianter åt, är främst regler om kapitalanskaffning samt typiskt sett antalet delägare, som vanligtvis är fler i publika bolag.⁶⁶ Också ledning och ägande skiljer sig åt i högre utsträckning i större bolag. Frågor om till exempel ansvars- och

⁶¹ Se Dorresteijn s 27.

⁶² Kommissionens förslag till femte bolagsdirektiv, O.J. 72/C 131/49. Se Dorresteijn s 101 och s 50 ff, samt även Åhman s 68.

⁶³ Groupement d’Intérêt Economique regleras genom l’ordonnance no 67-821 du 23 septembre 1967 sur les groupements d’intérêt économique. Se om EEIG: Skog i Balans 3/95 s 38–41, Dorresteijn s 26 och s 136 ff, samt även Rodhe s 19.

⁶⁴ Det tänkta Europabolaget går under namnet Societas Europea, SE. Se Dorresteijn s 143 f och Gower s 59 ff.

⁶⁵ Se t ex Dorresteijn s 28 ff samt Skog i Balans 8-9/97 s 20–24.

⁶⁶ Se främst 1:4 ABL. Aktier i ett privat aktiebolag får t ex inte bli föremål för börshandel.

maktfördelning är därmed viktigare i dessa bolag, än i bolag där personerna i ledningen i stort sett är identiska med ägarna. Vidare är publika bolag som regel av större samhällsekonomisk betydelse än mindre, privata bolag. Jag beskriver därför i första hand publika bolag, den form som är avsedd för stora aktiebolag.

Bestämmelser om aktiebolag återfinns främst i aktiebolagslagen (1975:1385).⁶⁷ Denna lag reglerar båda kategorierna av aktiebolag, det vill säga de flesta bestämmelserna i lagen är gemensamma för både privata och publika aktiebolag, 1:2. Kompletterande bestämmelser finns även i andra lagar, till exempel aktiekontolagen (1989:827).

3.2 Bildande av aktiebolag

Aktiebolag bildas av en eller flera stiftare, vanligen genom simultanbildning, dvs att en konstituerande stämma hålls i anslutning till att stiftelsehandlingarna upprättas. I Sverige kan även successivbildningar genomföras, men sådana förekommer mycket sällan trots att de är lagens utgångspunkt.⁶⁸ I det relativt färskta betänkandet Aktiebolagets kapital föreslår därför Aktiebolagskommittén att bolagsbildningsförfarandet reformeras. Enligt lagförslaget försvinner möjligheten till successivbildning, och bestämmelserna om simultanbildning ändras i viss mån.⁶⁹

Den enda obligatoriska stiftelsehandlingen är stiftelseurkunden. Andra avtalshandlingar kan förekomma, men i sådana fall skall de, eller åtminstone en hänvisning till dem, tagas med i stiftelseurkunden, 2:3 st 4. Stiftelseurkunden skall bl a innehålla ett förslag till bolagsordning, 2:3. En bolagsordning skall innehålla de bestämmelser som anges i 2:4, och får innehålla bestämmelser utöver dessa. Några av de viktigaste punkterna i en bolagsordning är:

- Bolagets firma
- Ort där styrelsen har sitt säte
- Bolagets verksamhetsföremål
- Aktiekapitalets storlek
- Avvikelser från dispositiv lagreglering

3.3 Aktier och aktiekapital

Aktiekapitalet skall uppgå till minst 500 000 kr i publika aktiebolag, 1:3 st 1.⁷⁰ I Sverige finns det inget krav på ett minsta antal aktier, alltså kan hela aktiekapitalet motsvaras av en enda aktie, 1:3 st 2. Vanligast är dock att det finns flera aktier, och dessa skall då lyda på samma nominella belopp, 1:3 st 2. Enligt likhetsprincipen, 3:1 st 1, har alla aktier lika rätt, såvida inte annat följer av detta lagrum eller bolagsordningen. Olika röstvärde är en vanligt förekommande skillnad. Ingen aktie får dock ha ett röstvärde som överstiger tio gånger röstvärdet för en annan aktie, 3:1 st 5. Vissa undantagsbestämmelser om äldre aktiebolag finns dock fortfarande, enligt vilka större skillnader fortfarande får förekomma. Indelning av aktier i stam- respektive preferensaktier är en annan vanlig olikhet av främst ekonomisk karaktär. Prefe-

⁶⁷ Om inget annat anges, avser angivna lagrum i detta kapitel denna lag.

⁶⁸ Kedner & Roos s 33, samt Skog i Balans 3/97 s 35 hsp.

⁶⁹ Se SOU 1997:22 s 14, s 43 ff samt s 202 ff.

⁷⁰ Art 6 p 1 av det så kallade kapitaldirektivet (Andra bolagsdirektivet av den 13 december 1976, 77/91/EEG. Kompletterat genom direktiv 92/101/EEG.) föreskriver minst 25 000 ecu som lägsta möjliga aktiekapital. I dagens penningvärde motsvarar detta belopp ungefär 222 000 kr, se www1. Direktivet tillämpas enbart på publika aktiebolag. I februari 1992 fanns i Sverige 264 000 bolag med aktiekapital under 500 000 kr, och 18 000 bolag med aktiekapital över 500 000 kr, Kedner & Roos s 20.

rensaktier kan vara en mindre riskfylld investering, medan stamaktierna i gengäld ger större inflytande på bolagsstämman.

3.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur

De obligatoriska organen i alla aktiebolag är bolagsstämman, styrelse samt revisor; styrelsen väljs av bolagsstämman, som består av aktieägarna. Styrelsen kan i sin tur anställa en verkställande direktör. Ibland är verkställande direktör ett obligatoriskt organ, se vidare om detta nedan. Det förekommer också en del organliknande karaktärer i svenska bolag, främst då koncernchefen och den arbetande styrelseordföranden. Dessa kan inneha viktiga roller i näringslivet, men de regleras inte alls av aktiebolagslagen i sin nuvarande utformning.⁷¹ Jag väljer därför att inte beskriva deras funktioner här, se istället utförligare nedan i avsnitt IV:4.1.

3.5 Bolagsstämma

Bolagsstämman är aktiebolagets högsta beslutande organ, eller lite mer tillspetsat uttryckt: ”ABL bygger på föreställningen att det bestämmande inflytandet över ett aktiebolag ligger hos aktieägarna.”⁷² Den tydligaste signalen för detta är att bolagsstämman utser de övriga organen, förutom den verkställande direktören. Andra viktiga uppgifter som handhas av bolagsstämman är ändring av bolagsordning, beslut om styrelsens ansvarsfrihet samt upplösande av bolaget, ABL 9 kap.

3.6 Styrelse

Aktiekapitalet, eller maximikapitalet, är bestämmande för antalet ledamöter i styrelsen. Om detta kapital uppgår till en miljon kronor, skall antalet ledamöter vara minst tre, 8:1. Aktiebolagskommittén föreslår, att en tudelad ledningsorganisation skall bli obligatorisk i publika bolag. Om en sådan lagändring görs, kommer organisationsstrukturen att bestämmas av vilken bolagstyp som väljs.⁷³ Bolagsstämman väljer bolagets styrelse genom omröstning, 8:1. De anställda kan ha rätt att tillsätta styrelseledamöter enligt lagen (1987:1245) om styrelse-representation för de privatanställda. Dessutom kan det finnas bestämmelser i bolagsordningen om rätten för utomstående att tillsätta styrelseledamöter, 8:1 st 2.⁷⁴ Uppdragstiden anges i bolagsordningen, som längst får den dock omfatta fyra räkenskapsår, 8:1 st 3. Styrelsen ansvarar för bolagets organisation och förvaltning, 8:6.

3.7 Verkställande direktör

Verkställande direktör skall utses om aktie- eller maximikapitalet uppgår till en miljon kronor, och får även utses i mindre bolag, 8:3. En verkställande direktör är att anse som en arbetstagare i bolagets tjänst, anställd av styrelsen. Verkställande direktören ansvarar för den löpande förvaltningen av bolaget, enligt de riktlinjer och anvisningar som styrelsen meddelar, 8:6 st 1. Förutom att leda bolaget, tillser den verkställande direktören att bolaget och dess anställda organiseras samt att denna organisation sedan fungerar tillfredsställande. Han utövar också tillsyn över bokföring och medelsförvaltning, 8:6 st 2.

⁷¹ Inte heller kommer de att regleras uttryckligen i ABL inom överskådlig framtid, jfr SOU 1995:44 s 204 f.

⁷² Kedner & Roos s 231. Se även Rodhe s 180.

⁷³ SOU 1995:44 s 42 och 45, samt s 155 f. Se även prop 1997/98:99 5.1 om i vilken utsträckning det skall finnas styrelse och verkställande direktör.

⁷⁴ Se Birke s 82 ff.

4 Frankrike

4.1 Allmänt om franska aktiebolag

Franska aktiebolag existerar till skillnad från i Sverige i flera olika former. I Frankrike räknas dessa till en grupp av bolag som kallas sociétés commerciales, och regleringen av dessa vilar på tre fundament: Code civil (dispositions générales sur les sociétés, art. 1832–1844), la loi 66-537 du 24 juillet 1966 sur les sociétés commerciales, samt le décret 67-236 du 23 mars 1967 sur les sociétés commerciales.⁷⁵ Dessa lagar har kompletterats och ändrats upprepade gånger med tiden, och har till viss del kommit i otakt med varandra, varför det idag finns en del dubbelregleringar (till exempel är art. 1837 i Code civil likalydande med art. 3 i L 66-537). Om bestämmelser i de olika lagarna är motstridiga, gäller i första hand vad som föreskrivs i L 66-537.⁷⁶

Bolag med en mindre ägarkrets och litet aktiekapital drivs vanligen som ett société à responsabilité limitée, den närmaste motsvarigheten till ett privat aktiebolag.⁷⁷ Den bolagsform som överensstämmer bäst med det svenska publika aktiebolaget är la société anonyme, och denna används typiskt sett av större företag med en stor och växlande ägarkrets. För att kunna göra relevanta jämförelser, och i övrigt av samma skäl som angetts ovan i motsvarande svenska avsnitt, koncentreras framställningen även här på denna storbolagsform.⁷⁸

4.2 Bildande av Sociétés Anonymes

Ett SA bildas av minst sju personer i förening, les associés, art. 73. Det finns två sätt att bilda bolaget: constitution avec appel public à l'épargne enligt art. 72, samt constitution sans appel public à l'épargne.

Betydelsen av *constitution* är *inregistrering som juridisk person*. Begreppet innefattar de samlade åtgärder som krävs för bildandet. *Appel public* betyder att aktier utbjuds till allmänheten. Ett bolag som bildats på detta sätt kan alltså börsintroduceras.

Författande och registrering av stadgar, det vill säga bolagsordning, är alltid en handling som måste företas innan registrering av bolaget kan ske. Dessa skall innehålla följande upplysningar:

- Verksamhetsföremål
- Företagets namn
- Registreringsort
- Företagets varaktighet
- Deklaration av bolagsform
- Aktiekapitalets storlek
- Aktiernas antal och typ

I bolagsordningen skall också anges vilka som är bolagets första styrelseledamöter samt revisorer, art. 79, art. 88 och Cc art. 1835. Det kan sägas, att artiklarna 74 till 83 beskriver

⁷⁵ Om inget annat anges, avser angivna lagrum i detta kapitel L 66-537.

⁷⁶ De franska lagtexter som nämnts ovan finns att se under www2. Andra lagar värda att uppmärksammas vid en fördjupad studie är t ex: le décret 67-327 du 23 mars 1967 relatif au registre du commerce et des sociétés samt l'ordonnance 67-833 du 28 septembre 1967 relatif au Commission des opérations de bourse.

⁷⁷ Denna bolagsform benämns SARL. Det finns även en variant av SARL, som heter entreprise unipersonnelle à responsabilité limitée, EURL. Varianten i fråga används för enmansbolag.

⁷⁸ I Frankrike finns omkring 160 000 SA och 580 000 SARL. SOU 1995:44 s 110 och SOU 1997:22 s 174.

successivbildning, medan simultanbildning utförs enligt artiklarna 84 till 88. Detta innebär, att bildande med appel public alltid är en successivbildning. Att bolag bildas genom appel public-förfarande är dock mycket sällsynt i praktiken. Konstituerande bolagsstämma, då bolagsordningen godkänns av aktieägarna, är obligatorisk för appel public-förfarande, art. 79.⁷⁹

I både Sverige och England är det möjligt att snabbt komma igång med ett företag genom att köpa ett så kallat lagerbolag. Det kan noteras, att detta förfarande inte existerar i Frankrike, varför bolagsbildningen där generellt sett tar något längre tid (ungefär tre månader) att genomföra än i till exempel England.⁸⁰

4.3 Aktier och aktiekapital

Aktiekapitalet, le capital social, skall uppgå till minst 250 000 F i ett SA med constitution sans appel, eller 1 500 000 F för bolag med appel public, art. 71.⁸¹ Vid bildandet måste hela det stipulerade aktiekapitalet tecknas. Däremot räcker det om minst halva nominella värdet av aktierna betalas in kontant vid bildandet, och resten inom fem år, art. 75 och 84. Om aktier skall betalas med apportegendom, måste denna egendom i sin helhet vara tillförd bolaget vid utgivningen, art. 75. Minsta tillåtna nominella värde på en aktie är enligt huvudregeln 100 F, art. 206 D 67-236.⁸² Som utgångspunkt gäller, att en aktie ger rösträtt direkt proportionellt till den andel av aktiekapitalet den representerar, dock minst en hel röst, art. 174. Om en till fullo betald aktie har varit registrerad till en och samma aktieägare i minst två år, kan rösträtten för den aktien ökas. En sådan aktie ger i sådana fall dubbel rösträtt jämfört med övriga aktier. Ökningen möjliggörs genom föreskrifter i bolagsordningen eller beslut på bolagsstämma. Rätt till dubbel rösträtt kan förbehållas aktieägare av fransk nationalitet och medborgare i annan stat tillhörande Europeiska Gemenskapen, art. 175. Det kan tilläggas, att detta lär vara en unik fransk företeelse inom bolagsrätten.⁸³

4.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur

Ett SA är försett med tre kategorier av organ med olika funktioner: bolagsstämma, organ för ledning, administration och förvaltning samt kontrollorgan. De befogenheter som ges till varje organ definieras i lag, och kan inte ändras genom bestämmelse i bolagsordningen.⁸⁴

4.5 Assemblée des actionnaires

I likhet med svensk aktiebolagsrätt anses bolagsstämman i Frankrike vara det högsta organet i ett SA, även om detta är en mer teoretisk än praktisk sanning. Den verkliga makten ligger ofta hos styrelse och direktion.⁸⁵

Att stämman är det organ som placeras högst i den teoretiska bolagsstrukturen är ett gemensamt faktum i svensk, fransk och engelsk rätt. I alla tre länderna anses dock, i varierande grad, att den reella makten över bolaget ligger hos dess ledningsorgan.

⁷⁹ Art. 79 gäller ej för bolag som bildas sans appel public, och konstituerande bolagsstämma är då följaktligen inte obligatorisk.

⁸⁰ Maitland s 49

⁸¹ Dessa belopp motsvarar ungefär 335 000 kr respektive 2 015 000 kr, se www1.

⁸² Se t ex D 67-236 art. 302 om undantag.

⁸³ En rättighet knuten till viss ägare på detta sätt, skulle enligt Birke (s 49 f) inte vara förenligt med den svenska aktiebolagslagstiftningens grunder.

⁸⁴ Guery s 779

⁸⁵ Dorresteijn s 108 samt Guery s 779.

Det finns fyra olika typer av bolagsstämmor för olika ändamål i ett SA:

- Ordinarie bolagsstämma: assemblée générale ordinaire
- Extra bolagsstämma: assemblée générale extraordinaire
- Speciell bolagsstämma: assemblée spéciale⁸⁶
- Konstitutiv bolagsstämma: assemblée générale constitutive

De vanligaste stämmyperna är de två förstnämnda, varför framställningen nedan koncentreras på dessa.

Extra bolagsstämma kan besluta i alla ärenden som inte uttryckligen skall behandlas på ordinarie stämma. Den behandlar exklusivt frågor rörande ändring av bolagsordningen, till exempel ändring av aktiekapitalets storlek, samt ändring av bolagets nationalitet, art. 153 och 154. Ordinarie stämma beslutar i alla frågor som inte åligger extra bolagsstämma, art. 155. Stämman överlägger och beslutar till exempel i frågor rörande:⁸⁷

- Det gångna årets räkenskaper
- Utstående av styrelseledamöter
- Utstående av revisorer
- Styrelsearvode
- Bemyndigande till styrelsen att utge obligationer

Alla aktieägare har rätt att delta och rösta på en bolagsstämma, undantagsvis kan bolagsordningen föreskriva ett minimiinnehav av aktier för att kunna utöva denna rätt vid ordinarie stämma. Detta minimiantal får inte överskrida tio aktier, och dessutom kan flera ägare i förening uppnå detta antal och låta sig representeras av en av dem, art. 165. Till sist kan nämnas, att både ordinarie och extra stämma ofta hålls samma dag, i direkt anslutning till varandra. På så sätt kan alla nödvändiga beslut med säkerhet avhandlas samtidigt.

4.6 Le conseil och la directoire

Det finns idag i Frankrike två olika former för ledningsstrukturen, den traditionella monistiska, SA avec conseil d'administration, och den nya dualistiska med direktion, SA avec directoire.⁸⁸ I det första fallet är hela ledningen centraliserad i en enhet, i det andra är ledningen delegerad till ett antal personer (direktionen), som utses och kontrolleras av en styrelse. Få bolag i Frankrike använder sig dock av den nyare varianten, och därför koncentrerar jag mig i det följande huvudsakligen på den traditionella strukturen. En fråga är gemensam för de bägge varianterna: avtal som sluts mellan bolaget och en person i dess ledning.⁸⁹

4.6.1 SA avec conseil d'administration

Bolaget leds av ett administrativt råd (jag använder nedan den svenska termen styrelse) med minst tre ledamöter, maximiantalet skall anges i bolagsordningen och får som högst vara 24

⁸⁶ Denna typ av stämma har som syfte att samla innehavare av aktier av något särskilt slag, art. 156. Ett beslut på ordinarie bolagsstämma om ändring av speciella rättigheter kopplade till ett aktieslag, kräver godkännande av innehavare till sådana aktier på assemblée spéciale, art. 156 st 2.

⁸⁷ Se art. 157 med hänvisningar.

⁸⁸ Den nyare varianten har inspirerats av tysk rätt.

⁸⁹ Guery s 786 samt Dorresteijn s 107. Denna fråga rör naturligtvis jävsproblematiken och de legala befogenhetsinskränkningarna. Jfr t ex nedan avsnitt IV:3.1. Frågan har uppenbarligen ansetts böra framhåvas även i fransk lagstiftning.

personer, art. 89.⁹⁰ Denna artikel anses uttrycka kollegialitetsprincipen, det vill säga att styrelseledamöter endast kan fatta beslut *gemensamt*, när styrelsemöte hålls.⁹¹ Det finns i stort sett två typer av ledamöter: de som utses av bolagsstämman samt de som väljs av arbetstagare. Reglerna för de två kategorierna skiljer sig åt på en del punkter, utöver själva tillsättningsproceduren. Alla ledamöter har dock samma plikter och ansvar.⁹² Styrelsens kompetens uttrycks i artikel 98.⁹³ Denna kompetens är mycket lik den svenska styrelsekompetensen: i andra stycket används till exempel modellen med ond respektive god tro hos tredje man då styrelsen överträtt sin befogenhet.⁹⁴ Enligt Guery är styrelsens kompetens att agera för bolagets räkning mycket vid, i princip allomfattande.⁹⁵

I bolagsordningen får stipuleras att – utöver de ledamöter vars utnämning regleras i artiklarna 89 och 90 – det skall ingå ledamöter i styrelsen valda av bolagets anställda för att representera dem. Antalet ledamöter valda av anställda får inte överskrida fyra (i börsbolag fem), samt ej heller vara fler än en tredjedel av antalet övriga ledamöter. Vid bestämmandet av minimi- och maximiantalet ledamöter enligt artikel 89, skall inte arbetstagarledamöter räknas in, art. 97-1.

En styrelseledamot utsedd av bolagsstämman måste inneha aktier i bolaget, minimiantalet bestäms i bolagsordningen, art. 95. I praktiken är detta ingen särskilt betungande plikt, eftersom antalet oftast bestäms till en enda aktie. Vidare får ledamöter inte inneha mer än åtta styrelseuppdrag i olika SA med säte i France métropolitaine, art. 92.⁹⁶ En juridisk person kan vara ledamot, men måste då utse en permanent representant. Detta ombud innehar samma rättigheter och skyldigheter som övriga ledamöter, vilket ej utesluter den juridiska personens solidariska ansvar, art. 91.⁹⁷ I bolagsordningen bör föreskrivas en övre åldersgräns för ledamöterna, antingen för hela styrelsen eller för en del av den. Skulle bestämmelse om åldersgräns saknas i bolagsordningen, gäller att antalet ledamöter som har passerat 70 år inte får utgöra mer än en tredjedel av styrelsen, art. 90-1. Uppdragstiden för en styrelseledamot be-

⁹⁰ I SOU 1995:44 s 113 ges andra uppgifter om antalet ledamöter. Dessa uppgifter är obsoleta, eftersom lagen ändrades den 10 juni 1994.

⁹¹ Guery s 795. Denna princip gäller även i Sverige, se t ex SOU 1995:44 s 87.

⁹² Enligt Frankrikes president, i rapporten om den förordning som införde bestämmelser om arbetstagarrepresentation. Guery s 791 f samt not 1 s 792.

⁹³ Art. 98: "Le conseil d'administration est investi des pouvoirs les plus étendus pour agir en toute circonstance au nom de la société; il les exerce dans la limite de l'objet social et sous réserve de ceux expressément attribués par la loi aux assemblées d'actionnaires.

Dans les rapports avec les tiers, la société est engagée même par les actes du conseil d'administration qui ne relèvent pas de l'objet social, à moins qu'elle ne prouve que le tiers savait que l'acte dépassait cet objet ou qu'il ne pouvait l'ignorer compte tenu des circonstances, étant exclu que la seule publication des statuts suffise à constituer cette preuve.

Les dispositions des statuts limitant les pouvoirs du conseil d'administration sont inopposables aux tiers.

Les cautions, avals et garanties donnés par des sociétés autres que celles exploitant des établissements bancaires ou financiers font l'objet d'une autorisation du conseil dans les conditions déterminées par décret. Ce décret détermine également les conditions dans lesquelles le dépassement de cette autorisation peut être opposé aux tiers."

⁹⁴ Jfr ABL 8:14.

⁹⁵ Guery s 806

⁹⁶ Vissa undantag från denna regel finns, men de är inte av större betydelse i detta sammanhang. Mer intressant är, att ingen begränsning av detta slag finns i svensk lag; se Skog i Balans 6-7/95 samt SOU 1995:44 s 203 f. Med France métropolitaine menas fö Frankrike förutom de delar som kallas DOM-TOM, *domaines outre-mer* och *territoires outre-mer*, eller med andra ord den europeiska delen av nationen.

⁹⁷ Art. 91 st 1: "Une personne morale peut être nommée administrateur. Lors de sa nomination, elle est tenue de désigner un représentant permanent qui est soumis aux mêmes conditions et obligations et qui encourt les mêmes responsabilités civile et pénale que s'il était administrateur en son nom propre, *sans préjudice* de la responsabilité solidaire de la personne morale qu'il représente." (min kursivering).

stäms av bolagsordningen, men får inte överstiga sex år. Såvida inte bolagsordningen föreskriver annat kan dock omval ske, art. 90.

4.6.2 SA avec directoire

Den andra ledningsmodellen i fransk bolagsrätt kan antingen väljas vid bildandet eller under verksamhetens gång. Detta skall i sådana fall framgå av bolagsordningen. Samtliga bestämmelser för SA utom artiklarna 89 till 117 skall tillämpas, art. 118. Bolaget styrs av en direktion bestående av högst fem personer (för börsbolag gäller högst sju personer). Dock räcker det med att en enda person utövar den makt som tilldelats direktionen, om aktiekapitalet understiger en miljon francs.⁹⁸ Direktionen verkar under kontroll av en övervakande styrelse, le conseil de surveillance, art. 119. Styrelsen utser medlemmarna av direktionen, samt utser en av dem till ordförande. Enbart fysiska personer kan utses, art. 120. Direktionens och dess ordförandes kompetens definieras i artiklarna 124 samt 126; kompetensen är egentligen densamma som för le conseil d'administration, se ovan.⁹⁹ Styrelsen utövar en ständig kontroll över direktionens ledning av företaget, och direktionen måste dessutom minst en gång i kvartalet lämna en rapport till styrelsen, art. 128.

Styrelsens medlemmar utses dels av bolagsstämman, dels genom val av arbetstagarna. Bestämmelserna om de av bolagsstämman utsedda ledamöterna, till exempel i fråga om styrelsens sammansättning och antalet ledamöter, är identiska med dem om conseil d'administration i det monistiska systemet. Det enda undantaget är att det inte finns någon särreglering vad gäller styrelseledamöter med anställning i bolaget. För arbetstagarvalda ledamöter är samtliga bestämmelser lika för de bägge styrelseformerna. De bestämmelser som avviker handlar om arbetsuppgifter, sammanträden etc, eftersom styrelsen i dessa avseenden påverkas av sin roll som direktionens övervakare.

4.7 Le Président du conseil

I ett bolag med conseil d'administration skall en ordförande, le président du conseil d'administration, väljas av styrelsen bland dess medlemmar. Ordföranden skall vara en fysisk person som inte är äldre än 65 år, art. 110 och 110-1. Ingen person får inneha mer än två ordförandeposter i olika SA med säte i Frankrike, art. 112 samt art. 92 st 2–4. Ordföranden representerar bolaget, och han ansvarar för den löpande förvaltningen, art. 113. Denna artikel bestämmer alltså ordförandens kompetens, det vill säga hans behörigheter och befogenheter.

Denna ordförande motsvarar sålunda en svensk verkställande direktör. En intressant iakttagelse kan därmed göras: I Sverige är det *förbjudet* att vara styrelseordförande och verkställande direktör samtidigt, om aktiekapitalet eller maximikapitalet uppgår till minst en miljon kronor, enligt aktiebolagslagen 8:8. I

⁹⁸ Denna person erhåller då titeln ”directeur général unique”, art. 120 st 2.

⁹⁹ Art. 124: ”Le directoire est investi des pouvoirs les plus étendus pour agir en toute circonstance au nom de la société; il les exerce dans la limite de l'objet social et sous réserve de ceux expressément attribués par la loi au conseil de surveillance et aux assemblées d'actionnaires.

Dans les rapports avec les tiers, la société est engagée même par les actes du directoire qui ne relèvent pas de l'objet social, à moins qu'elle ne prouve que le tiers savait que l'acte dépassait cet objet ou qu'il ne pouvait l'ignorer compte tenu des circonstances, étant exclu que la seule publication des statuts suffise à constituer cette preuve.

Les dispositions des statuts limitant les pouvoirs du directoire sont inopposables aux tiers.

Le directoire délibère et prend ses décisions dans les conditions fixées par les statuts.”

Art. 126: ”Le président du directoire ou, le cas échéant, le directeur général unique représente la société dans ses rapports avec les tiers.

Toutefois, les statuts peuvent habiliter le conseil de surveillance à attribuer le même pouvoir de représentation à un ou plusieurs autres membres du directoire, qui portent alors le titre de directeur général.

Les dispositions des statuts limitant le pouvoir de représentation de la société sont inopposables aux tiers.”

England däremot utövar ofta en och samma person både funktionen som styrelsens ordförande och den som verkställande direktör.

Styrelsen kan på förslag av ordföranden utse en eller flera vice verkställande direktörer, *directeurs généraux*, antalet är beroende av aktiekapitalets storlek. Om kapitalet uppgår till minst 500 000 F kan två direktörer utses, och om kapitalet är minst tio miljoner francs kan fem direktörer utses. I det senare fallet måste minst tre av direktörerna vara medlemmar av styrelsen, art. 115. Direktörerna innehar samma kompetens som ordföranden i förhållande till tredje man, art. 117 st 2.

5 England

5.1 Allmänt om engelska aktiebolag¹⁰⁰

I England finns bara en aktiebolagsform, men i två varianter: *private* respektive *public limited companies*.¹⁰¹ Detta system har utgjort förebilden för den nya svenska lagstiftningen. Grundkonceptet i engelsk bolagsrätt är kontraktsfrihet, det vill säga bolaget anses främst vara ett kontrakt mellan aktieägarna. EG-harmonisering har tvingat fram fler bindande regler än vad som fanns tidigare, men det finns få bestämmelser om till exempel ledningen. Ägarna har alltså en stor frihet att själva besluta om regler för bolagets organisation. Den primära bolagsrättsliga lagstiftningen är *Companies Act 1985*, en lag som i viss mån har ändrats och kompletterats genom 1989 års *Companies Act*.¹⁰² Lagen är ett försök att fullständigt kodifiera den engelska bolagsrätten och är därför mycket omfattande, samt innehåller många extremt detaljerade bestämmelser.¹⁰³ Så kallad *case law* har vanligen en stor betydelse i anglosaxisk rätt, men Gower menar att en engelsk domares frihet att inom bolagsrätten utveckla nya rättsliga principer numera är kraftigt beskuren.¹⁰⁴ Detta är en naturlig följd av den omfattande och detaljerade kodifieringen. Vidare finns det särskilda regler om bolag som bildats under inflytande av tidigare bestämmelser, men det vore att gå för djupt att kommentera dessa i denna uppsats. Dessutom består bolagsrättslig lagstiftning i England både före och efter 1985 av en veritabel snårskog av bestämmelser. Det är därför mycket svårt att orientera sig i det engelska rättssystemet, särskilt för en utländsk jurist.¹⁰⁵

Den tidigare rättsutvecklingen i England, särskilt i fråga om kontraktsfriheten, har medfört att skillnaderna mellan bolagsformerna inte alltid är särskilt tydliga. Det förekommer till exempel inte sällan, att *private companies* är större än *public companies*.

Ett *private company* definieras som "A company which is not a public company and which is not allowed to offer its shares to the general public", och ett *public limited company* som "A company whose shares may be purchased by the public and traded freely on the open market and whose share capital is not less than a statutory minimum".¹⁰⁶

Efter 1980 har dock utvecklingen svängt, och särskilt på grund av implementering av EG-direktiv som enbart vänder sig till publika bolag, kommer sannolikt skillnaderna mellan de två bolagstyperna att öka. Jag kommer att koncentrera min framställning i detta avsnitt på stor-

¹⁰⁰ A registered company limited by shares, the limited liability company.

¹⁰¹ I England finns ungefär 12 000 plc samt nära en miljon Ltd companies. Gower s 13.

¹⁰² Om inget annat anges, avser angivna lagrum i detta kapitel CA 1985.

¹⁰³ Se Gower s 8.

¹⁰⁴ Se Gower s 8.

¹⁰⁵ Jfr Gower s 50 ff, särskilt not 3 s 53: "Other countries do not boggle at sections numbered 35A, 35B (etc.) and there is no valid reason why we should."

¹⁰⁶ The London Stock Exchange Fact file 1997 s 71.

bolagsformen plc, förebilden för det svenska publika aktiebolaget, främst för att kunna göra adekvata jämförelser.

5.2 Bildande av limited liability companies

Ett limited liability company kan bildas antingen genom successiv- eller simultanbildning, och i de fall det är fråga om ett plc, av minst två stiftare i förening. Bolaget konstitueras genom att stiftarna upprättar två obligatoriska dokument, vilka tillsammans motsvarar bolagsordningen i svensk rätt: the Memorandum of Association samt the Articles of Association, Ch I sec. 1–9. Dessa dokument skall sedan registreras tillsammans med ytterligare några dokument: the Statement of Particulars of the Directors and Secretary and Situation of Registered Office, samt the Declaration of Compliance.¹⁰⁷ The Statement innehåller uppgifter om de första styrelseledamöterna, samt om the secretary. Ett utnämmande gjort i the Articles är ogiltigt om inte den utsedde även nämns i the Statement. Dessutom skall en specificerad uppgift om bolagets sätesort finnas i detta dokument. Det är inte tillräckligt med den uppgift om bolagets hemvist som anges i the Memorandum, eftersom vad som anges däri inte är en exakt adress.¹⁰⁸ The Declaration är i sin tur ett intyg om att bolaget uppfyllt alla de krav som ställs i CA för att registrering skall vara möjlig.

The Memorandum of Association skall stipulera:

- Bolagets namn
- Syftet med bolagets verksamhet
- Bolagets domicil i Storbritannien
- Bolagets authorised share capital
- Begränsad ansvarighet för ägarna
- Att företaget skall vara ett publikt bolag
- Stiftarnas aktieteckning

Alla andra uppgifter lämnas i the Articles, ett dokument som i mångt och mycket är standardiserat idag: stiftarna kan hänvisa till en i lagen upptagen norm, se Table A sec. 8.¹⁰⁹ The Articles får innehålla – och innehåller oftast – bestämmelser i många avseenden: om aktiekapital, sammanträden, utdelningar, räkenskaper med mera. De viktigaste bestämmelserna är dock de som handlar om bolagsorganen.¹¹⁰ En viktig praktisk iakttagelse vad gäller bildande av public companies, är att de vanligen uppstår genom en övergång från formen private company, när ett sådant bolag är i behov av kapitaltillskott från allmänheten.¹¹¹

5.3 Aktier och aktiekapital

Synen på aktiekapitalets funktion skiljer sig i anglosaxisk rätt från det kontinentala synsättet. I Kontinentaleuropa har aktiekapitalet främst en borgenärsskyddande funktion, medan det spelar en mer undanskymd roll hos brittena. Kraven är i viss mån lägre vad gäller storleken på det egna kapitalet, men å andra sidan antas kreditvärdigheten hos ett företag utan adekvat kapital minska. Med andra ord skulle ett underkapitaliserat företag få svårt att överleva, och på så sätt reglerar marknaden kapitalstorleken. Dock har engelsk lagstiftning om aktiekapital

¹⁰⁷ Se särskilt CA sec. 13.

¹⁰⁸ Se också CA sec. 287.

¹⁰⁹ Table A är en del av the Companies Regulations 1985, och den har underrubriken Regulations for management of a Company Limited by Shares.

¹¹⁰ Gower s 15, samt nedan om styrelsens kompetens.

¹¹¹ Gower s 96 f och Dorresteijn s 80. Motsvarar i stort förhållanden i Sverige och Frankrike. Se Gower s 122 f angående ändring av bolagstyp.

numera anpassats till kontinental rätt, framför allt på grund av implementering av EG:s kapitaldirektiv i Companies Act 1980.¹¹²

I the Memorandum måste aktiekapitalets, the authorised share capital, storlek anges. Vidare skall antal utgivna aktier och deras nominella värde fastställas, sec. 2(5)(a). Innebörden av bestämmelsen är endast ett tvång att ange hur många aktier som kan utges, utan att bolaget måste öka authorised capital och aktiernas nominella värde. En korrekt översättning av the authorised share capital blir alltså maximalt aktiekapital.

Den viktigare delen av aktiekapitalet i England – särskilt sett ur borgenärens och presumtiva aktieköparens synvinkel – benämns issued share capital, emitterat kapital. Det lägsta möjliga emitterade aktiekapitalet i ett publikt bolag är £ 50 000, sec. 11 och sec. 118.¹¹³ I praktiken är kapitalet oftast betydligt större. Efter registrering uppstår bolaget som fysisk person, men måste därefter inhämta ytterligare ett certifikat, ett intyg om befintligt aktiekapital. Innan ett publikt bolag kan starta sin verksamhet, måste nämligen minst en fjärdedel av det emitterade kapitalet betalas in, antingen kontant eller som apportegendom, sec. 99 och sec. 117.¹¹⁴ Restande belopp för aktierna måste betalas inom fem år, sec. 102.

Om inte annat föreskrivs i bolagsordningen, har alla aktier lika rätt. Aktier med olika rätt kan alltså finnas även i engelska bolag, se sec. 125. Huvudsakligen förekommer i sådana fall aktier med olika ekonomiska rättigheter. Röstvärdesskillnader mellan aktier är ovanliga, men även det systemet används ibland. Det finns ingen direkt begränsning av hur stor röstvärdeskillnad som får förekomma, och helt rösträttslösa aktier är också tillåtna. Det föreligger inte ens någon absolut rättighet för aktieägare att få delta i stämman. Allt detta är upp till företaget självt att bestämma om, vanligen genom regler i the Articles.¹¹⁵

5.4 Allmänt om bolagets organisationsstruktur

Det engelska aktiebolaget har två primära organ: bolagsstämman och styrelsen. Den överordnade rätten att reglera bolaget ligger hos bolagsstämman. Som nämnts ovan råder stor frihet för aktieägarna att själva – främst genom the articles of association – utforma regler om befogenhet och maktfördelning mellan organen.

5.5 General meeting of shareholders

Även i engelsk rätt är grundtanken att bolagsstämman är det organ som innehar den högsta makten i bolaget. Liksom i både Sverige och Frankrike är dock detta en sanning med modifikation, särskilt i publika bolag: "...supreme rule-making authority (in theory) rests with a general meeting...".¹¹⁶ Bolagsstämman är dock det enda forum där aktieägarna kan kommunicera med ledningen och ställa frågor om verksamheten. Aktieägarnas viktigaste maktmedel visavi styrelsen är dels rätten att utse och avsätta styrelseledamöter, dels rätten att ändra bolagsordningen så, att ledningens befogenheter minskas. Rätten att utse styrelseledamöter kan begränsas, men stämman har alltid en absolut rätt att avsätta styrelseledamöter.¹¹⁷ Värdet av

¹¹² Dessa bestämmelser återfinns numera i CA 1985 Part IV–V. Se Gower s 235 f.

¹¹³ Detta belopp motsvarar ungefär 665 000 kr, se www1.

¹¹⁴ Angående apportegendom och dess värdering etc, se Gower s 239 ff samt CA sec. 103 och sec. 108. Notera viss begränsning i rätten att betala med apportegendom i sec. 106.

¹¹⁵ Se Gower s 563 f, särskilt not 4 s 564.

¹¹⁶ Gower s 15, se också Dorresteijn s 128 och s 132.

¹¹⁷ CA sec. 303. Det enda som möjligen kan tänkas försvåra ett avsättande, är om ledamoten har ett kontrakt med bolaget som ger honom rätt till stora skadestånd eller avgångsvederlag. Detta skulle kunna vara ekonomiskt kännbart för företaget och därmed indirekt för aktieägarna. Se Gower s 190.

bolagsstämman får trots allt inte underskattas, även om den ibland kan uppfattas som ett slöseri med tid och pengar.¹¹⁸

Dessutom ökar idag antalet situationer då CA eller the London Stock Exchange (Egentligen: the International Stock Exchange of the United Kingdom and the Republic of Ireland Ltd) kräver att vissa transaktioner för bolaget skall godkännas av stämman. Ett exempel på detta är vid större egendomstransaktioner mellan bolaget och någon av dess direktörer.¹¹⁹

Det finns två typer av bolagsstämma i England: the annual general meeting och the extraordinary general meeting. Vad gäller public companies skall ordinarie bolagsstämma hållas varje år, sec. 366. CA dikterar dock egentligen inte vad som måste behandlas på denna årliga stämma. I sec. 241 föreskrivs visserligen att vissa ärenden, till exempel årsredovisningen, måste framläggas varje år, men inte nödvändigtvis på ordinarie bolagsstämma. Det finns inte heller några begränsningar i vad som får behandlas på en ordinarie stämma.¹²⁰ En stämma kan i särskilda fall även behandla frågor som normalt härrör under styrelsens kompetens, till exempel om det av någon anledning inte finns några ledamöter eller om ledamöterna inte kan enas om ett beslut i någon fråga.¹²¹ I verkligheten framläggs dock oftast följande ärenden vid ordinarie bolagsstämma:¹²²

- Godkännande av årets räkenskaper
- Frågor om vinstutdelning
- Godkännande av styrelsens rapport om verksamheten
- Godkännande av revisorernas rapport om redovisningen
- Utnämning av styrelseledamöter
- Ersättning till revisorerna

Alla stämmor, som inte är den årliga ordinarie bolagsstämman, är extra stämma. Föreskrifter om när extra bolagsstämma hålles ges i the Articles, vanligen innebärande att styrelsen kallar sådan stämma. CA föreskriver annars i sec. 368, att en extra stämma skall hållas om ägare till en tiondel av aktierna begär det.

5.6 The board of directors

Endast ett ledningsorgan, en styrelse, är obligatorisk enligt engelsk rätt. Det råder en stor kontraktsfrihet i fråga om hur denna skall organiseras. Inga hinder mot en dualistisk organisationsstruktur finns i lag, men i praktiken används bara det monistiska systemet. I ett public company skall styrelsen bestå av minst två ledamöter, directors.¹²³ Huvudregeln i engelsk rätt är i praktiken att bolagsstämman utser styrelse, men bolagsordningen kan föreskriva andra sätt. Faktum är att CA inte säger någonting om hur ledamöter skall utses, förutom indirekt genom hänvisning till modellbestämmelserna i Table A, och i detta fall art. 73 i denna. En vakans i styrelsen kan till exempel fyllas genom att styrelsen själv väljer ny ledamot intill utgången av nästa stämma, om sådan regel finns i bolagsordningen. En annan variant är så kallade nominee directors, ledamöter utsedda av exempelvis en större långivare som vill skydda sin investering.¹²⁴ En juridisk person kan utses till styrelseledamot, till exempel för att

¹¹⁸ Se Gower s 566 och s 597.

¹¹⁹ CA sec. 320–322, se även Gower s 187 och s 635 f.

¹²⁰ Se Gower s 568, särskilt not 18.

¹²¹ Gower s 187 f

¹²² Se Gower s 563.

¹²³ CA sec. 282. Se dock undantag i sec. 282(1) och (2): bolag registrerade före den första november 1929 behöver endast en director.

¹²⁴ Gower s 563

moderbolag skall kunna skydda sina intressen i ett dotterbolag.¹²⁵ I CA sec. 293 anges en högsta åldersgräns på 70 år för styrelseledamot, men bestämmelsen är utan större praktisk betydelse eftersom den är försedd med många undantag. Ingen gräns finns egentligen för hur många ledamöter som kan utses.

Det brukliga i modern engelsk bolagsrätt är att ge styrelsen rätt att utöva all bolagets makt, dock med vissa begränsningar. Några av dessa anges uttryckligen i CA, till exempel är ändring av aktiekapitalets storlek ett sådant ärende som är förbehållet bolagsstämman. Även genom föreskrift i bolagsordningen, eller genom särskilt stämmobeslut, kan vissa inskränkningar av styrelsens maktbefogenheter till fördel för bolagsstämman åstadkommas i fråga om framtida beslut.¹²⁶ Styrelsen har i övrigt en exklusiv kompetens inom bolagsordningens ramar, och denna kompetens kan normalt inte åsidosättas av stämman genom att exempelvis ge direkta handlingsdirektiv till styrelsen.¹²⁷ Stämman har alltså i praktiken en mycket begränsad möjlighet att styra bolagets ledning: "...their only real power over the board—[is] that of dismissal".¹²⁸

Styrelsens huvudsakliga uppgifter i publika bolag är nuförtiden, att bestämma generella riktlinjer för bolagets verksamhet, samt att övervaka den verkställande ledningens agerande. Det sistnämnda kan dock sägas vara en sanning med modifikation, eftersom styrelsens och den verkställande ledningens persongallerier ofta i stor utsträckning överensstämmer med varandra, se vidare om detta nedan.¹²⁹

5.7 The managing directors

Styrelsen är ett kollegialt organ vars kompetens inte ligger hos enskilda ledamöter, utan hos styrelsen som helhet. De kan därför av naturliga skäl inte leda den dagliga verksamheten i stora bolag genom formella styrelsemöten, som sannolikt inte hålls oftare än månadsvis. Styrelsen utser därför en verkställande ledning, the management. I regel kommer flera managers – motsvarigheter till verkställande direktörer – att utses bland styrelsens medlemmar.

Det är viktigt att komma ihåg, att det inte går att göra någon direkt juridisk översättning av "manager" eller andra engelska namn på bolagsorgan. Den svenska definitionen på verkställande direktör är alltså inte gångbar i engelsk rätt, eller vice versa. I årsredovisningar för svenska bolag med internationell verksamhet förekommer det dock ofta, att man i en beskrivning över ledningsstrukturen gör direkta översättningar eller använder utländska termer. Exempelvis benämns den verkställande direktören i Astra AB (publ) för "President & Chief Executive Officer" i företagets årsredovisning.¹³⁰

CA reglerar inte förekomsten av managers, och inte heller deras kompetens. Emellertid delegerar styrelsen normalt sett en stor del av sin kompetens till denna verkställande ledning. Detta möjliggörs vanligen genom föreskrifter i the articles.¹³¹

¹²⁵ Jfr dock Gower s 182 (särskilt not 29 och not 30), där han uppmärksammar dels att förslag om förbud mot juridiska personer som styrelseledamot har framförts, dels att det är mindre sannolikt nu än tidigare att moderbolag blir styrelseledamot pga nyare bestämmelser i the Insolvency Act 1986.

¹²⁶ Gower s 15 f, med hänvisning till Table A art. 70. Om denna artikel är antagen (vilket synes vara ovanligt i publika bolag), kan aktieägarna tillåtas ge direktiv till ledningen då särskild majoritet (75 %) uppnåtts.

¹²⁷ Gower s 183 ff, samt även Dotevall s 69 f, med hänvisningar till not 1 och 2 s 70. I en nyare bestämmelse i Table A (se föregående not) finns dock något som kan benämnas som en rätt för stämman att besluta om riktlinjer för styrelsens handlande. Se Gower 185 f.

¹²⁸ Gower s 568

¹²⁹ Gower s 196 f. Dessutom minskas incitamentet till övervakning av att även non-executive directors kan ha ett gemensamt intresse med executive directors, nämligen om de själva är medlemmar av ett annat företags verkställande ledning. Jfr Gower s 194.

¹³⁰ Årsredovisning för Astra AB (publ) 1996, s 62.

¹³¹ Gower s 16, Table A art. 72.

I och med att delar av den verkställande ledningen består av styrelseledamöter, kommer styrelsen att bestå av dels executive, dels non-executive directors. I själva verket uppstår en viss likhet med den tyska indelningen av ledningsfunktioner, vilket engelsmännen själva inte alltid vill erkänna.¹³² De viktigaste executive directors är så kallade managing directors. I publika bolag går dessa ofta under beteckningen Chief Executive [directors], men denna beteckning finns inte i CA eller Table A. Inget hindrar att en person samtidigt innehar posterna som chairman of the board och manager – det är till och med vanligt förekommande.¹³³

5.8 The secretariate

I engelsk rätt finns ett officiellt organ, som saknar motsvarighet i svensk rätt, nämligen the company secretary. Det stadgas i CA sec. 283 att alla bolag skall ha en secretary, och denna person måste vara särskilt kvalificerad för sina uppgifter i bolaget enligt sec. 286. Eftersom sekreterarens makt och skyldigheter härrör direkt ur the Articles och CA, kan ämbetet sägas utgöra ett självständigt bolagsorgan. Sekreteraren har främst administrativa plikter, och utövar egentligen inga verkställande funktioner i bolaget. All bolagets lagenliga dokumentation och registerföring tillhör sekreterarens uppgifter. Även skötsel av bolagets dagliga rutinuppgifter och mindre kontrakt kan falla under dennes ansvar. Skillnaden mellan sekreteraren och de andra bolagsorganen, är främst att han saknar ansvar för utformningen av bolagets riktlinjer, medan han däremot agerar för att de skall utföras.¹³⁴

¹³² Jfr Gower s 196.

¹³³ Se Gower s 193.

¹³⁴ Se Gower s 197–199.

1 Inledning

I detta kapitel beskrivs något mer utförligt hur lagstiftaren de lege lata reglerat det publika aktiebolaget i svensk rätt. Även några noteringar de lege ferenda förekommer, främst om hur Aktiebolagskommittén vill utforma en ny aktiebolagslag. Syftet är, att med ett relativt brett perspektiv ge en översyn av hur en del vanliga bolagsrättsliga problem kan se ut. En fullständig redogörelse för alla de problem som kan uppkomma i praktiken ryms naturligtvis inte inom ramen för denna uppsats.

2 Bolagsstämman

I aktiebolagslagen 9:1 stadgas att ”Aktieägares rätt att besluta i bolagets angelägenheter utövas vid bolagsstämma”. Detta innebär dels en absolut rättighet att påverka bolaget, dels en absolut begränsning i fråga om när och hur rätten utövas. Aktieägare har rätt, men inte skyldighet, att närvara vid bolagsstämman. Bolagsstämma hålls som huvudregel en gång om året, och endast då kan rätten utövas.¹³⁵ De bolagets angelägenheter, som bolagsstämman tillförsäkrats en rätt att sköta, är framför allt:

- Fastställande av resultat- och balansräkning, 9:5
- Resultatdispositioner enligt fastställd balansräkning, 9:5
- Val av styrelseledamöter, 8:1 st 2 samt 9:5
- Fråga om beviljande av ansvarsfrihet för styrelseledamot och verkställande direktör för den tid som redovisningen omfattar, 9:5
- Ändring av bolagsordningen, 9:14
- Beslut om försättande i likvidation, 13:1

Dessa exempel på rättigheter kan enligt Dotevall ses som ett uttryck för det viktigaste syftet med stämman, nämligen ”att tillförsäkra aktieägarna möjlighet att skydda sina intressen i bolaget”.¹³⁶

2.1 Styrelseval – en majoritetskompetens?

Skulle aktieägarna ha svårt att få gehör för sina önskemål på grund av att styrelsen motverkar dem, kan de vidta vissa åtgärder. Bolagsstämmans främsta maktmedel är rätten att utse och avsätta styrelseledamöter, men denna rätt kan enligt nuvarande lagstiftning beskäras. Bolagsordningen kan föreskriva att styrelseledamöter skall utses på annat sätt än genom val på bolagsstämma. Genom sådan föreskrift kan styrelseledamot utses av en utomstående part såsom till exempel stat, kommun eller anställd personal. I doktrinen har hävdats, att hela styrelsen kan utses på detta sätt enligt gällande rätt. En ändring av lagen, som innebär att i publika bolag en majoritet av styrelsens ledamöter alltid skall utses av stämman, är dock föreslagen.¹³⁷ Vidare har möjligheten, att genom bestämmelse i bolagsordningen delegera rätten att utse styrelseledamot till styrelsen själv diskuterats.¹³⁸ Birke med flera menar dock, att sådan självförnyelse av styrelsen skulle strida mot aktiebolagslagens organisationsmönster och bestämmelser om kompetensfördelningen. Även Aktiebolagskommittén är av denna åsikt, och av-

¹³⁵ Se ABL 9:5 om ordinarie bolagsstämma, samt 9:6 om extra bolagsstämma.

¹³⁶ Dotevall s 64

¹³⁷ Se bl a Birke s 82 f, Kedner & Roos s 233 samt SOU 1995:44 s 42, s 198 och s 277.

¹³⁸ Se framförallt Johansson s 355–359 med hänvisningar.

visar en sådan möjlighet. De föreslår att ett uttryckligt förbud mot en sådan bestämmelse i bolagsordningen skall införas i lagen.¹³⁹

Även konflikter aktieägarna sinsemellan kan föranleda nya val av styrelseledamöter. Flera mindre aktieägare vill kanske inte längre representeras av sittande ledamöter, och de slår sig därför samman för att kunna välja bort oönskade ledamöter. Så kan fallet vara exempelvis då den största aktieägarens viljeinriktning, snarare än den verkliga majoritetens, enligt deras mening företräds genom styrelsens beslut. Bolagsstämman behöver därför inte anses som endast varande en formalitet.¹⁴⁰ Anledningen till att de mindre aktieägarna måste samverka i mycket hög utsträckning för att kunna genomdriva sina önskemål om styrelserepresentation, är att styrelseval är ett stämmobeslut som fattas med enkel majoritet. Var och en av ledamöterna väljs separat, och en ägare med stort aktieinnehav kan egentligen tillsätta samtliga ledamöter. Det finns därmed ingen garanti för att en minoritet representeras i styrelsen. Att införa en sådan tvingande garanti genom lagstiftning, till exempel genom det amerikanska systemet med så kallad cumulative voting, skulle enligt Aktiebolagskommittén kunna medföra slitningar och handlingsförlamning inom styrelsen.¹⁴¹

Cumulative voting är ett minoritetsgynnande system för omröstning på bolagsstämma, som tillämpas i vissa delstater i USA vid styrelseval. Varje aktieägare erhåller en röstandel baserad på aktieinnehavet och det antal ledamöter som skall väljas (exempel: vid innehav av 100 aktier och då valet avser fem ledamöter erhålls 500 röster), och denna röstandel får fördelas efter eget skön vid omröstning. Om sålunda aktieägaren väljer att använda alla sina 500 röster på en enda kandidat, ökar han därmed sannolikheten för att denna kandidat väljs.

2.2 Fullmakter – ett maktmedel

Den enda regel som finns om rösträttsfullmakter är den i 9:2.¹⁴² Ett problem med denna regel som kan uppstå, och som påminner om självförnyelse av styrelsen, är när någon samlar in fullmakter från aktieägare för att kunna rösta även för deras aktier på stämman. Ett sådant förfarande framstår ibland som ett illojalt sätt att koncentrera makten i aktiebolag. Särskilt i stora bolag kan det tänkas, att makten helt enkelt hamnar hos dem, som är bäst på att samla in fullmakter från mindre intresserade aktieägare. De som har allra bäst möjligheter att göra detta, är styrelsen själv. Därmed skulle de kunna rösta för sig själva vid stämmans styrelseval. Att förhindra sådana val med hjälp av nuvarande lagstiftning låter sig inte göras, eftersom det står aktieägaren fritt att bemyndiga vem han vill som ombud om bara denne har rättslig handlingsförmåga.¹⁴³ Dock kan det lämpliga i denna ordning ifrågasättas, i synnerhet som styrelsen dessutom kan utföra insamling av fullmakter på bolagets bekostnad. Denna möjlighet har inte enskilda aktieägare eller aktieägarminoriteter, vilket kan rubba maktbalansen mellan ägare och ledning allvarligt. Aktiebolagskommittén föreslår i linje med detta, att ett uttryckligt förbud mot fullmaktsinsamling på bolagets bekostnad införas i lagen.¹⁴⁴ De flesta remiss-

¹³⁹ Birke s 84, Kedner & Roos s 233 f samt SOU 1995:44 s 42 och s 198. Förslag till nya ABL 8:6 enligt prop 1997/98:99 (15.1): ”Styrelsen utses av bolagsstämman. I bolagsordningen får det föreskrivas att en eller flera styrelseledamöter, i publika aktiebolag dock mindre än hälften av samtliga, skall utses på annat sätt. Styrelsen eller en styrelseledamot får inte ges rätt att utse styrelseledamöter.”

¹⁴⁰ Se Rodhe s 178 f samt Gower s 566 (särskilt vid not 9) och s 596 f.

¹⁴¹ Se SOU 1995:44 s 199 f.

¹⁴² ABL 9:2 st 1: ”Aktieägares rätt vid bolagsstämma utövas av aktieägaren personligen eller genom ombud med skriftlig, dagtecknad fullmakt. Fullmakt gäller högst ett år från utfärdandet.”

¹⁴³ Rodhe s 179 f och s 189

¹⁴⁴ SOU 1995:44 s 31 och s 164. Förslag till nya ABL 9:3 st 1–2 i prop 1997/98:99 (15.1):

”En aktieägare utövar sin rätt vid bolagsstämman antingen personligen eller genom ett ombud med skriftlig, daterad fullmakt. En fullmakt gäller högst ett år från utfärdandet.

Fullmakter får inte samlas in på bolagets bekostnad.”

instanser lämnar förslaget utan erinringar, eller kommenterar det inte alls. Några av dem menar dock, att bestämmelsen skulle kunna försvåra vissa stämmobeslut, till exempel sådana som kräver speciellt stränga närvaroregler.¹⁴⁵

Kritiken framstår som lite underlig, eftersom syftet med närvaroreglerna är just att försvåra proceduren vid vissa beslut och därigenom skydda minoriteten från maktmissbruk. Att kunna samla in fullmakter på detta sätt är i värsta fall inget annat än ett kringgående av aktiebolagslagens skyddsregler.

Ett gott syfte med fullmaktsinsamling skulle däremot kunna vara, att det ger en spridd ägarkrets möjligheten att bemöta en maktfullkomlig ledning med större kraft.¹⁴⁶

2.3 Vinstutdelning et cetera – ett gemensamt ansvarsområde

En anledning till konflikt mellan eller inom bolagsorganen kan vara, att styrelsen inte går med på vinstutdelning i den omfattning som aktieägarna, eller en aktieägarminoritet, önskar. Vinstutdelning kan som huvudregel endast ske med så stort belopp som styrelsen föreslagit eller godkänt, varför deras medverkan vanligen krävs – styrelsen har med andra ord en sorts veto-rätt.¹⁴⁷

Denna vetorätt diskuteras av aktiebolagskommittén i SOU 1995:44. Kommittén antyder, att den kommer att förslå ändringar av nuvarande regler, men det framgår inte direkt i vilken riktning dessa kommer att gå. Den allmänna inriktningen på förslagen i utredningen går dock mot ett stärkt ägarinflytande, varför min uppfattning är att vetorätten sannolikt kommer att tagas bort eller försvagas.¹⁴⁸

Företagets primära uppgift är inte desto mindre att ge avkastning på ägarnas investeringar.¹⁴⁹ För att möjliggöra ett från vinstsyftet avvikande beslut, krävs en ändring av bolagsordningen. En sådan ändring är kringgärdad av mycket stränga bestämmelser, främst vad beträffar röstregler.¹⁵⁰

Visserligen måste en stor grad av försiktighet iakttas då beslut fattas om vinstutdelning, men denna försiktighet får inte gå till överdrift. Inte heller får möjligheten till vinstutdelning förspillas genom att styrelsen, eller en majoritet av aktieägarna, minskar bolagets tillgängliga medel på annat sätt i strid med vinstsyftet. Detta är förbjudet indirekt enligt aktiebolagslagen 12:6. Denna regel bemyndigar stämman eller styrelsen att *i undantagsfall* använda medel för andra ändamål än att bereda vinst åt bolaget. Nedan följer några exempel på åtgärder som kan stå i motsättning till vinstsyftet eller annan skyddsregel:

- Styrelsen beslutar om att skänka pengar till ideella ändamål i mer än ringa omfattning¹⁵¹
- Stämman beslutar om (förtäckt) vederlagsfri utbetalning till tredje man¹⁵²
- Aktieägare, eventuellt med understöd av styrelsen, erhåller olovlig förtäckt vinstutdelning¹⁵³
- Styrelsen beslutar om en investering i en ny verksamhet, som uppenbart inte kan förväntas ge tillräcklig avkastning

¹⁴⁵ Skog i Balans 12/95 s 5 vsp.

¹⁴⁶ Se Bergström & Samuelsson s 87 samt Rodhe s 169 om med styrelsen konkurrerande fullmaktsinsamling.

¹⁴⁷ ABL 12:3 st 1.

¹⁴⁸ SOU 1995:44 s 157. Se även diskussion i Bergström och Samuelsson s 91 f.

¹⁴⁹ ABL 12:1 st 2 e contrario. Se Dotevall s 404 ff, Nial s 31, Bergström & Samuelsson s 59 f eller Rodhe s 265.

¹⁵⁰ ABL 9:15. Se t ex Birke s 100 ff om olika rösträttsregler för bolagsstämmobeslut.

¹⁵¹ Se Kedner m fl s 122 f samt Bergström & Samuelsson s 60 f. De senare säger bl a att domstolarna får göra en skälighetsbedömning in casu beträffande användning av bolagets resurser för ideella ändamål.

¹⁵² En vederlagsfri utbetalning till tredje man *kan* förvisso vara lovlig om den håller sig inom gränserna för utdelningsbara medel enligt 12:2, se Kedner m fl s 93 f. Sådan utdelning beslutas av styrelsen och aktieägarmajoriteten. Det är tänkbart att minoriteten anser, att beslutet strider mot vinstsyftet genom att omöjliggöra eller minska utbetalning till dem själva och därigenom vara olovligt.

¹⁵³ Kedner m fl s 103 f, jfr också Dotevall s 300.

- Styrelsen beslutar om fortsatt drift av förlustbringande rörelsegren
- Styrelsen eller ägarmajoriteten beslutar om verksamhetsfrämmande investeringar, såsom obehövligen transportmedel eller lyxkonsumtion (exempelvis ett privat jetplan, en motor-yacht för rekreation och representation)¹⁵⁴
- Styrelsen, med stöd av majoriteten, överdriver konsolideringsbehovet och förhindrar därmed utdelning¹⁵⁵

Om medel för utdelning skulle saknas av något av ovanstående eller andra liknande skäl, kan aktieägarna på bolagsstämman, eller ibland en minoritet av dessa, vidta vissa åtgärder. Om olovlig utbetalning skett, kan mottagaren tvingas till återbäring av de medel denne erhållit.¹⁵⁶ Har utbetalningen skett till tredje man, kan i vissa fall anledning finnas att angripa utbetalningen som varande i strid med kompetensreglerna i 8:14.¹⁵⁷ Vidare kan talan om upphävande eller ändring av olovliga bolagsstämmebeslut föras enligt 9:17. Denna talerätt täcker naturligtvis även in de fall, då likhetsprincipen åsidosatts, vilket också skulle kunna vara fallet i något av ovanstående exempel. Ett med brott mot likhetsprincipen närbesläktat problem är det som kallas utsvältning.

Utsvältning innebär i stort sett att minoriteten förvägras avkastning på sina aktier under en längre period, varefter de kan känna sig tvingade att sälja sina aktier till majoriteten. Få privata minoritetsaktieägare kan förväntas äga tillräcklig ekonomisk uthållighet för att orka motstå en metodisk utsvältning.¹⁵⁸

Om minoriteten på ett sådant illojalt sätt förvägrats en ordinär utdelning, har de dock en särskild rätt att kräva, att en viss del av tillgängliga medel ändå utdelas.¹⁵⁹ Till sist återstår i vissa fall endast en rätt att väcka talan om skadestånd.¹⁶⁰ Naturligtvis kan inre motsättningar av ovanstående slag föranleda att styrelsen inte får förnyat förtroende, och därmed inte väljs om eller till och med avsätts från sina poster. En ännu allvarigare följdverkan av ledningens och majoritetens maktmissbruk kan vara att likvidationsgrund för bolaget uppkommer.¹⁶¹

2.4 Rösträttsbegränsning – en missriktad maktfördelningsmetod?

En aktieägars rätt att bestämma om bolagets affärer genom bland annat direktiv till ledningen, utövas på bolagsstämman kollektivt med övriga aktieägare. I praktiken kan dock ett

¹⁵⁴ Förbud mot användande av bolagets tillgångar utom bolagets verksamhetsföremål följer bl a av den obligatoriska bestämmelsen i ABL 2:4, att i bolagsordningen ange arten av bolagets verksamhet. Detta är likvärdig en minoritetsskyddsregel, och jag anser därmed att den dels är besläktad med förbudet mot beslut stridande mot vinstsyftet, dels passar in i detta sammanhang enligt givna exempel. Se också Rodhe s 264 f samt Kedner & Roos s 259.

¹⁵⁵ Kedner m fl s 99, även Dotevall s 409. Det kan eventuellt hävdas med stöd av ABL 8:13, att minoritetsaktieägare missgynnas om ledningen inte ser till att avkastningen på aktierna når en acceptabel nivå. Majoritetens fördel skulle då vara, att de kalkylerar med en värdeökning på aktierna i stället för en vinstutdelning. Vad som är en acceptabel nivå är naturligtvis inte möjligt att ange generellt. Logiskt sett bör dock varje bolag främst jämföras med företag i samma bransch, i samma storleksklass (mätt i antal anställda). Kanske är även en jämförelse med index från bolag registrerade vid Stockholms Fondbörs eller annan dylik mätmetod relevant.

¹⁵⁶ ABL 12:5 st 1. Kedner m fl s 119 f

¹⁵⁷ Se vidare Lindskog 12:5.4–5 samt 12:2.4.1.1, not 22. Lindskog menar, att ett sådant beslut av styrelsen är ogiltigt på grund av kompetensöverskridande.

¹⁵⁸ Se Kedner & Roos s 305 ff, Kedner m fl s 109 f samt Rodhe s 267 f.

¹⁵⁹ ABL 12:3 st 2. Se vidare Kedner m fl s 110 ff. Rodhe anser (s 268) att rätten att kräva vinstutdelning inte har "...någon större praktisk betydelse".

¹⁶⁰ ABL 12:5 st 2 och 15:1–5. Se t ex Kedner m fl s 264 f. Enligt Lindskog (12:5.7.2.1) kan inte minoriteten föra en talan *actio pro socio* om vare sig återbärings- eller bristtäckningsansvar. Däremot kan sådan talan föras om skadeståndsansvar för ledning och majoritetsaktieägare, något som Lindskog dock anser "...vara av begränsat värde".

¹⁶¹ ABL 13:3. Se Lindskog 12:5.7.2.1–2.

stort enskilt aktieinnehav åsidosätta denna demokratiska ordning.¹⁶² Inget hindrar för övrigt en aktieägare att försöka påverka bolagsledningen via inofficiella kanaler, och har aktieägaren en tillräckligt stor andel av aktierna så efterkommer förmodligen styrelsen dennes önskingar. Storägaren kan i sådana fall ändå tillsätta, och avsätta, styrelseledamöter efter eget skön.¹⁶³ Hur stor kontroll en enskild aktieägare har över bolaget, beror naturligtvis också av dess ägarstruktur i övrigt.¹⁶⁴

Det finns i lagen en bestämmelse om rösträttsbegränsning, som kan förhindra att en enskild aktieägare dominerar bolagsstämman i alltför hög grad.¹⁶⁵ Avsikten är, mer exakt, att öka möjligheterna för mindre aktieägare att göra sig gällande gentemot de större ägarna.¹⁶⁶ Denna minoritetsskyddsregel är dock dispositiv. I praktiken skrivs det ofta in i bolagsordningen att ingen rösträttsbegränsning skall finnas, eller att begränsningen skall vara mindre ingripande än lagens föreslagna maximala röstandel på en femtedel av de på stämman företrädda aktierna.¹⁶⁷ Detta gör, att bestämmelsen inte kan anses vara särskilt effektiv i sin skyddsfunktion. I vissa bolag kan det finnas ett starkt behov av detta skydd, och detta är sannolikt anledningen till att bestämmelsen finns kvar trots många invändningar. Fermenta utredningen menar att skyddsbehovet är särskilt stort i börsnoterade företag, eftersom en för stark ägarmakt kan rubba den i sådana bolag nödvändiga stabiliteten. Således skulle anledning kunna finnas, att till och med skärpa minoritetens skydd med tvingande lagstiftning. Ett exempel på när så skulle kunna vara fallet är vid fråga om val av styrelseledamöter.¹⁶⁸ Ägandeutredningen å andra sidan ställer sig negativ till behovet av denna regel.¹⁶⁹ Den anses motverka ett starkt ägarinflytande, och alltså gynna företagsledningens makt över bolaget på aktieägarnas bekostnad – tvärtemot vad utredarna tycker vore en önskvärd utveckling.¹⁷⁰ Även Aktiebolagskommittén ogillar nuvarande lagstiftning, och avfärdar Fermenta utredningens förslag om skärpning av bestämmelser gällande rösträtten. De menar, att rösträttsbegränsningar motverkar en aktiv ägarfunktion och riskerar att isolera företagsledningen från ägarkontroll, vilket i sin tur inte skulle vara resurseffektivt på längre sikt. De föreslår de lege ferenda att aktieägare skall få rösta för sitt fulla innehav av aktier, såvida inte annat föreskrivs i bolagsordningen.¹⁷¹ Det oaktat, förefaller denna ordning i praktiken redan vara införd i Sverige, vilket illustreras i figuren nedan.

¹⁶² Olika rösträttsregler (samt regler om begränsning av dessa) gäller för olika typer av beslut, se främst ABL 9:13

¹⁶³ Ett exempel på hur detta kan ske i praktiken ges i en beskrivning av Reefat El-Sayeds oetiska agerande i Fermentaaffären. Se Fermenta utredningen s 169.

¹⁶⁴ Se SOU 1988:38 s 297 samt Rodhe s 179.

¹⁶⁵ ABL 9:3 st 1: ”Ingen kan rösta för egna och andras aktier för sammanlagt mer än en femtedel av de på stämman företrädda aktierna, om ej annat följer av bolagsordningen.”

¹⁶⁶ Prop 1975:103 s 391

¹⁶⁷ Birke s 99 samt Rodhe s 188 f – Rodhe verkar för övrigt anse, att regelns fakultativa utformning är av godo, se formuleringen ”Lyckligtvis...”. Hård kritik mot rösträttsbegränsning ges även av Bergström & Samuelsson s 83 f. Jfr vidare Fermenta utredningens inställning nedan.

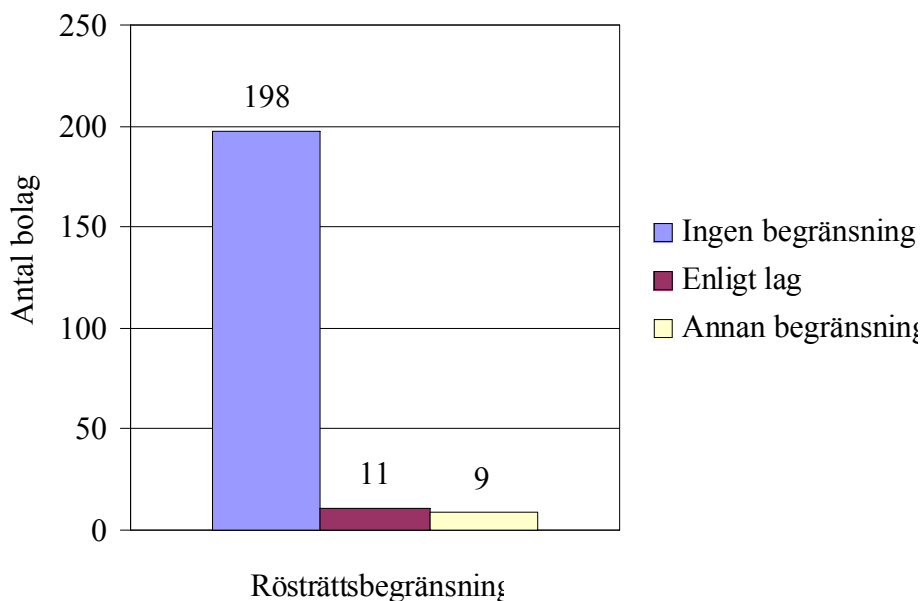
¹⁶⁸ Se Fermenta utredningen s 169 ff, samt dess förslag på ny utformning av lagen s 172 f.

¹⁶⁹ Kommittén utsedd genom Dir 1985:22 Ägar- och inflytandefrågor i svenskt näringsliv.

¹⁷⁰ SOU 1988:38 s 317

¹⁷¹ SOU 1995:44 s 179–182. Förslag till nya ABL 9:5 i prop 1997/98:99 (15:1): ”En aktieägare får rösta för det fulla antalet aktier som han äger eller företräder, om inte annat föreskrivs i bolagsordningen.”

Rösträttsbegränsningar i 218 svenska aktiemarknadsbolag 1994/07/27

Källa: SOU 1995:44 s 180.

2.5 Aktiers röstvärde – maktmedel eller rättighetsfördelning?

Rösträttsbegränsningen enligt gällande rätt är knuten till *andelen aktier* företrädda på stämman, vilket gör att detta minoritetsskydd i vissa fall kan kringgås på annat sätt, nämligen genom aktier med olika röstvärde.¹⁷² Ett förenklat exempel: En aktieägare företräder en fjärdedel av antalet aktier på stämman. Enligt huvudregeln skulle hans rösträtt då ändå bara vara en femtedel. Men om han innehar aktier med högre röstvärde än övriga stämmodeltagare, kan han ändå vinna majoritet i en omröstning. Naturligtvis behöver röstvärdesskillnad mellan aktier inte vara en manipulation av minoritetsskyddet.¹⁷³ Det kanske bästa exemplet på när en sådan regel används i gott syfte, är när bolaget utgivit preferensaktier. Om en viss aktie ger företräde till eller högre andel av vinstutdelningar, är det vanligt att den istället ger en lägre andel av rösterna vid bolagsstämma jämfört med stamaktier. Detta är då helt klart en salomonisk fördelning av rättigheter. Huvudinvändningen mot att tillåta aktier med olika röstvärde är, att för stor makt tillkommer ägare som inte bär motsvarande ekonomisk risk. Just i de fall då stam- och preferensaktier förekommer, är detta emellertid inte något bärande argument. Anledningen är att den ekonomiska obalansen i fråga om till exempel utdelningsrätt skulle innebära orättvisor utan kompensation genom röstvärdesskillnader till fördel för stamaktierna.¹⁷⁴ Enligt Aktiebolagskommittén är aktier med olika röstvärden en viktig förutsättning för att kunna upprätthålla en aktiv ägarfunktion även i mycket stora företag. Man anser dessutom, att en utvecklad kapitalmarknad reglerar och kontrollerar institutet i till-

¹⁷² ABL 3:1 st 2: ”I bolagsordningen kan bestämmas att aktier av olika slag skall finnas eller kunna utges.–” samt dessutom 3:1 st 5: ”Avser olikheten mellan aktieslagen akties röstvärde, gäller att ingen aktie får ha ett röstvärde som överstiger tio gånger röstvärdet för annan aktie.

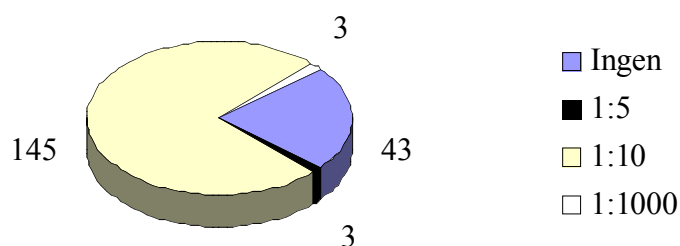
¹⁷³ Om missbruk etc, se t ex om El-Sayeds ägande och agerande, Fermentautredningen s 119 f samt s 170 f.

¹⁷⁴ Birke s 46 ff samt Rodhe s 140 ff.

räckligt hög grad. Några förbud eller ytterligare inskränkningar i rätten att emittera sådana aktier är därför inte aktuella.¹⁷⁵

I figuren nedan åskådliggörs mycket tydligt att de svenska aktiebolagen anammat möjligheten att använda röstvärdesskillnader som en maktfördelningsmetod. Visserligen rör det sig här om börsbolag, men det kan med stor sannolikhet antas, att även bolag som inte är noterade vid Stockholms Fondbörs i stor utsträckning använder sig av röstvärdesskillnader.¹⁷⁶

Röstvärdesskillnader mellan olika aktieslag i 194 svenska aktiemarknadsbolag 94/01/01

Källa: SOU 1995:44 s 179

2.6 Bolagsstämmans rätt att ge direktiv till ledningen

Förutom ovan nämnda rätt att utse och avsätta styrelseledamöter, ställs vissa andra medel till aktieägarnas förfogande som kan hjälpa till att upprätthålla bolagets maktbalans. En för ägarna viktig metod då de vill påverka verksamheten, är utnyttjande av rätten att ge ledningen instruktioner om att ett visst ärende skall genomföras eller om något inte får göras. Som nämnts tidigare i avsnitt III:3.5, är aktiebolagslagens utgångspunkt att bolagsstämman är företagets högsta beslutande organ. Detta innebär alltså, att aktieägare endast via bolagsstämma kan ge direktiv, med bindande verkan, till bolagsledningen.¹⁷⁷ I realiteten iakttas dock inte alltid denna ordning, och det vanligaste exemplet på detta är då direktiv ges från moderbolag till dotterbolag i koncernförhållanden.¹⁷⁸ I linje med att bolagsstämman är bolagets överordnade organ ligger också uppfattningen, att stämman kan fatta beslut i varje enskild fråga som rör bolaget. Denna näst intill allomfattande kompetens kallas något märkligt för residualkompetens, eller med andra ord restkompetens.¹⁷⁹ En viktig *speciell* begränsning i denna rättighet är, att vissa frågor exklusivt skall avgöras av andra organ enligt lag eller bolagsordning. Ett exempel på detta är att styrelsen utser verkställande direktör enligt 8:3.

¹⁷⁵ SOU 1995:44 s 178–182 samt prop 1997/98:99 6.12.2. Remissinstansernas inställning till förslaget är positiv eller neutral, se Skog i Balans 12/95 s 5 hsp. Även Bergström & Samuelsson anser (s 86), att kapitalmarknaden är överlägsen lagstiftaren vad gäller reglering av röstvärdesskillnader.

¹⁷⁶ Jfr även Bergström & Samuelsson s 84, särskilt vid not 37.

¹⁷⁷ Dotevall s 62 och s 200 f, samt ovan i avsnitt IV:2 om ABL 9:1.

¹⁷⁸ Se t ex Rodhe s 294 f, Dotevall s 201 samt Fermenta utredningen s 183 ff. Det är bl a vanligt att ledningen i dotterbolaget är identisk med den i moderbolaget, och beslutsvägarna är då i praktiken mycket raka, dvs ingen omväg tas över bolagsstämman.

¹⁷⁹ Eftersom bolagets maktordning utgår från bolagsstämman, borde det rimligtvis vara de övriga bolagsorganen som erhåller *restkompetenser*.

Indirekt kan bolagsstämman påverka även denna typ av beslut, till exempel genom att införa en bestämmelse i bolagsordningen om att verkställande direktör även måste vara ledamot av styrelsen.¹⁸⁰ Enligt ovan sagda bör inte bolagsstämman ha rätt att närmare än så specificera vem som utses till verkställande direktör.

Den *allmänna* gränsen för bolagsstämmans direktivrätt ges motsatsvis av 8:13 st 2. Beslut av bolagsstämman om bolagets förvaltning skall genomföras om de inte strider mot aktiebolagslagen, bokföringslagen (1976:125) eller bolagsordningen. Om företagsledningen finner, att ett sådant hinder föreligger, är de skyldiga att vägra verkställighet av beslutet. Rimligen gäller också, att de är skyldiga att vägra verkställighet av beslut som medför straffrättsliga följder.¹⁸¹ Vad gäller verkställigheten av stämmobeslut som kan medföra andra civilrättsliga konsekvenser – även utanför bolagsrättens domäner – måste ledningen självständigt pröva från fall till fall om de bör genomföras. Finner ledningen att direktiv getts om åtgärd som kan skada bolaget, bör de klandra stämmans beslut om inte särskilda omständigheter föreligger. Exempelvis kan det i vissa fall löna sig på längre sikt att bryta mot ett gällande avtal med tredje man. Sålunda skulle det kunna vara företagsekonomiskt riktigt att följa direktivet trots den omedelbara risken för skada. Denna bedömning åligger dock styrelsen ensam, och därmed skulle en felaktig bedömning av direktivets skadeverkningar medföra ett direkt ansvar för styrelsen. Endast då samtycke från samtliga aktieägare erhållits för åtgärden kan styrelsen undgå ansvar.¹⁸²

Detta tycks ligga nära resonemanget om vad som är bolagets intresse; jämför med vad som sagts ovan under avsnitt II:3.2 och 3.3. Ett majoritetsbeslut som skadar bolaget på något sätt, kan alltså vara oförenligt med *samtliga aktieägares* intresse, och därmed redan på denna grund leda till en skyldighet för ledningen att motverka beslutet. Kedner & Roos menar däremot, att endast ett *uppenbart* åsidosättande av bolagets intressen utgör hinder för verkställighet.¹⁸³

3 Styrelsen

Enligt aktiebolagslagen 8:6 svarar styrelsen "...för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter", samt tillser "...att organisationen beträffande bokföringen och medelsförvaltningen även innefattar en tillfredsställande kontroll". Lagrummet beskriver styrelsens ansvarsområde och dess kompetens i relativt vid bemärkelse.

I aktiebolagslagen förekommer inte termen "kompetens". Denna term är om möjligt ännu svårare att definiera än de nedan behandlade begreppen behörighet respektive befogenhet. Kompetens skulle dock kunna sägas vara *en laglig rätt att avgöra viss typ av ärende*. Med detta sätt att definiera kompetens framstår begreppet som en fusion av behörighet och befogenhet. Sålunda kan inte kompetens existera som ett självständigt juridiskt begrepp, även om det i vissa fall kan användas synonymt med sina beståndsdelar. I mer allmänna ordalag, och särskilt inför en lekman, kan termen användas för en mer lättbegriplig förklaring av juridiken. Vad som i sådana fall måste finnas med i tankarna, är att termen i vardagligt språkbruk oftast används synonymt med duglighet.¹⁸⁴

Omfattningen av bestämmelsen kan ses endast tillsammans med andra lagrum, eftersom aktiebolagslagen på flera ställen fördelar förvaltningsrätten mellan de olika organen i ett bolag.¹⁸⁵ Om således styrelsens kompetens byggs upp av 8:6, kan i viss mån sägas att 8:14 ramar

¹⁸⁰ Se Kedner & Roos s 238 samt Birke s 126 f.

¹⁸¹ Se t ex Dotevall s 206 samt Kedner & Roos s 260 f.

¹⁸² Se Dotevall s 203 ff.

¹⁸³ Kedner & Roos s 261 ff. Jfr också Rodhe s 269 f.

¹⁸⁴ Jfr Rodhe s 206, Dotevall s 79, Åhman s 157 och 290 samt Lindskog 12:5.4.2.1, särskilt not 21.

¹⁸⁵ Se t ex Dotevall s 75, samt Åhman s 129 om bindningarna mellan särskilt 6, 12 och 14 §§ i 8 kap ABL.

in denna.¹⁸⁶ Utgångspunkten är att bolaget binds till de rättshandlingar som företas av styrelsen.¹⁸⁷ Paragrafen behandlar sedan frågor om bolagets eventuella bundenhet, när dess ställföreträdare överskrider sin behörighet eller sin befogenhet. Första stycket handlar om behörighetsöverskridanden, och andra stycket om befogenhetsöverskridanden.

3.1 Behörighet och befogenhet

Egentligen har tidigare ingen glasklar definition av vad som avses med behörighet respektive befogenhet funnits, i vart fall inte inom aktiebolagsrätten.¹⁸⁸ Det kan dock sägas, att innehav av egenskapen att uppfylla de formella kraven för en position ger behörighet, samt att behörighetens omfattning ges av lag. Behörighetsreglerna i aktiebolagslagen är tvingande, och kan inte inskränkas genom beslut av stämman.¹⁸⁹ På så sätt är styrelse och verkställande direktör alltid behöriga såsom bolagets ställföreträdare, förutsatt att deras utnämningar är formenliga.¹⁹⁰ De kan därmed binda bolaget, med eller mot aktieägarnas vilja, inom sin behörighet. Således är behörighet *en allmän rättighet, att med bindande verkan agera för bolagets räkning*. Denna definition är främst grundad på en rent språklig analys av innehåll i doktrin och lagtext. Åhman gör i sin avhandling en mycket detaljerad utredning om begreppen behörighet och befogenhet, och hans definition av behörighet lyder: ”Med *behörighet* förstås den rätt att företa rättshandlingar för bolagets räkning som på grund av aktiebolagslagens regler om *funktionsfördelningen* mellan bolagsorganen tillkommer en viss bolagsföreträdare i förhållande till *tredje man*”.¹⁹¹ Det kan därför enligt min uppfattning sägas, att reglerna om ledningens behörighet även handlar om maktfördelning.

Befogenhet kan i sin tur uttryckas som *en särskild rättighet, att avgöra specifika ärenden inom ett visst område*, och betecknar därmed den funktion som respektive bolagsorgan har i bolaget. Åhmans definition är: ”Med *befogenhet* avses den rätt att företa åtgärder för bolagets räkning som på grund av *det bakomliggande förhållandet* tillkommer en bolagsföreträdare gentemot *bolaget*”.¹⁹² På så vis kompletterar befogenheten funktionsfördelningen såsom den framgår av behörighetsreglerna. Befogenhetens omfattning ges både av aktiebolagslagen och genom direktiv från överordnade organ. Inskränkningar i en befogenhet kan till följd därav göras av den som gett sådan. Eftersom den därmed är föränderlig är alltså befogenheten ett än mindre fast begrepp än vad behörighet kan sägas vara. Legala befogenhetsinskränkningar finns bland annat i jävsbestämmelsen 8:10 samt generalklausulen 8:13.¹⁹³ Bolagets bundenhet av ett befogenhetsöverskridande avgörs främst av vad en motpart bort inse om olovligheten. Om motparten varit i ond tro, åligger det bolaget att visa detta för att undgå bundenhet. I vissa fall blir bolaget bundet av en befogenhetsöverskridande handling oavsett motpartens onda tro. Detta undantag gäller de fall då ledningsorganen överträtt inskränkningar i befogenheten som givits genom föreskrift om verksamhetsföremålet, i särskild föreskrift i bolagsordningen eller

¹⁸⁶ ABL 8:14 har pga den svenska anpassningen till EU:s publicitetsdirektiv (första bolagsdirektivet av den 9 mars 1968, 68/151/EEG) fått en ny utformning genom SFS 1994:802. En utförlig redogörelse för publicitetsdirektivet ges av Åhman, s 68–72. Enligt Kedner & Roos (s 232) anses nyheterna i 8:14 ha stor praktisk betydelse, jfr Dotevall s 78 f.

¹⁸⁷ Prop 1993/94:196 s 168.

¹⁸⁸ Jfr t ex Nial s 226 f och Rodhe s 206. Följdriktigt kritiserar bl a Rodhes förklaring av begreppen behörighet och befogenhet av Åhman, s 117 f, som anser att den tidigare doktrinen inom detta område är intetsägande.

¹⁸⁹ Prop 1993/94:196 s 121. Överordnade organ kan inte inskränka behörigheten hos annat organ, dvs att styrelsen inte heller kan inskränka VD:s behörighet.

¹⁹⁰ Se t ex Kedner & Roos s 263 om formella krav.

¹⁹¹ Åhman s 158

¹⁹² Åhman s 158

¹⁹³ Se t ex Kedner & Roos s 252 f samt s 258 ff jämfört med s 265, även Åhman s 159. Dessa paragrafer kan till yttermera visso även sägas konkretisera lojalitetsplikten, se t ex Dotevall s 550.

av överordnat bolagsorgan.¹⁹⁴ Anledningen till undantaget i fråga är innehållet i art. 9(2) i publicitetsdirektivet, vilken föreskriver att ”yttre befogenhet” inte kan inskränkas genom bolagsordning eller genom beslut från annat bolagsorgan.¹⁹⁵ Genom att bolaget endast kan bindas av styrelsen i dess helhet till ett sådant avtal med en motpart i ond tro, skyddas alltså inte tredje man om han förlitar sig på exempelvis en enskild styrelseledamot.¹⁹⁶ På så sätt kan sägas, att befogenhetsregeln i 8:14 ger uttryck för kollegialitetsprincipen.

3.2 Styrelsens självständighet

Styrelsen har rätt att självständigt fatta beslut i de frågor, som inte bolagsstämman exklusivt skall besluta om.¹⁹⁷ En inskränkning i denna rätt kan finnas om bolagsstämman lämnat direktiv i något särskilt avseende, vilket beskrivits ovan i avsnitt IV:2.6. Vid sidan av rätten att fatta beslut för bolaget, företräder också styrelsen bolaget gentemot tredje man. Dotevall menar, att ”...styrelsen och verkställande direktören har exklusiv befogenhet att vara ställföreträdare för bolaget”, utom i vissa undantagsfall.¹⁹⁸ Dotevall stödjer sin uppfattning på innehållet i 8:11 och 8:12, som handlar om firmateckningsrätten. Där uttrycks klart, att styrelsen företräder bolaget samt äger rätt att bemyndiga andra att göra det.

I aktiebolagslagen 8:11 andra stycket sägs dock, att förbud mot ett sådant bemyndigande kan införas i bolagsordningen. Styrelsen som sådan kan däremot inte fråntas sin rätt att företräda bolaget, vilket innebär att denna begränsning av styrelsens befogenheter förmodligen saknar större betydelse för styrelsens eget agerande.¹⁹⁹

Naturligtvis äger även den verkställande direktören rätt att företräda bolaget inom sin kompetensram, men denne äger inte rätt att bemyndiga andra att teckna bolagets firma. Vad gäller styrelsens organisatoriska plikter, så framstår själva tillsättandet av en kompetent verkställande direktör som styrelsens huvuduppgift. I fråga om den övriga förvaltningen är tillsyn och kontroll av den verkställande direktören samt bolaget i övrigt de viktigare ansvarsområdena.²⁰⁰

Redan med denna kortfattade beskrivning kan den slutsatsen dras, att ledningen har en mycket självständig roll inom bolaget. I stora bolag måste dessutom denna grad av självständighet rimligen vara större, särskilt om bolaget har en spridd ägarkrets. Verksamhetsföremålet liksom graden av engagemang från aktieägarnas sida kan också ha betydelse för ledningens självständighet.²⁰¹ Huruvida en hög grad av självständighet hos styrelsen – framförallt i de största bolagen – är positivt eller inte för bolaget, är en omdiskuterad men olöst fråga.²⁰² Det kan dock ånyo poängteras, att Aktiebolagskommittén tydligt markerat att ett ökat ägarinflytande på styrelsens bekostnad är att vänta.²⁰³

¹⁹⁴ Se t ex Bergström & Samuelsson s 99 f, Nial s 229 ff samt Kedner & Roos s 264 ff. Enligt de senare är någon förändring av ondrosrekvisitets innebörd jämfört med tidigare lagstiftning inte avsedd.

¹⁹⁵ Dotevall redogör för begreppen inre och yttre befogenhet, se s 73 f samt s 210 ff.

¹⁹⁶ Jfr t ex Birke s 91. Det borde dock räcka med en *beslutför* styrelse.

¹⁹⁷ Se Kedner & Roos s 242.

¹⁹⁸ Dotevall s 62 f

¹⁹⁹ Se även Birke s 92.

²⁰⁰ Kedner & Roos s 242–243. I prop 1997/98:99 (15.1) sägs att även styrelsens ansvar för de ekonomiska frågorna bör betonas. Detta kommer till uttryck i förslaget till nya ABL 8:3 st 2: ”Styrelsen skall se till att bolagets organisation är utformad så att bokföringen, medelsförvaltningen och bolagets ekonomiska förhållanden i övrigt kontrolleras på ett betryggande sätt”.

²⁰¹ Se Rodhe s 179.

²⁰² Se Rodhe s 181 samt SOU 1988:38 s 316 f. I utredningen sägs bland annat, att om ledningen når en hög grad av inflytande, kan den makt de utövar verka i en riktning som inte står i överensstämmelse med ägarnas intressen.

²⁰³ Se t ex SOU 1995:44 s 11 f.

4 Verkställande direktör

Som jag nämnt ovan i avsnitt III:3.7, är bolagets aktie- eller maximikapital avgörande för frågan om en verkställande direktör måste utses. Aktiebolagskommittén föreslår dock, att skyldigheten att utse verkställande direktör skall knytas till bolagskategori, så att denne blir obligatoriskt organ i publika bolag.²⁰⁴ I praktiken är det redan idag mycket osannolikt, om än möjligt, att ledningen i ett publikt aktiebolag inte skulle inrymma en verkställande direktör.

Utseende av en verkställande direktör är styrelsens uppgift, och därmed är det tydligt att denne är underställd styrelsen i bolagets hierarki. Dessutom kan styrelsen när som helst ingripa och lämna direktiv om verkställande direktörens arbete.²⁰⁵ Icke desto mindre har verkställande direktören en mycket fri roll i bolaget – även i förhållande till styrelsen – eftersom denne till skillnad från styrelsen arbetar för bolaget och gör så dagligen.²⁰⁶ Med andra ord kan det alltså sägas, att en verkställande direktör befinner sig närmare verksamheten. Detta uttrycks i aktiebolagslagen genom att dennes primära ansvarsområde är den löpande förvaltningen. Med löpande förvaltning avses alla åtgärder som inte är av osedvanlig art eller av stor betydelse för bolaget, det vill säga den normala driften av bolaget.²⁰⁷ Styrelsen kan även i begränsad omfattning bemyndiga den verkställande direktören att vidta åtgärder utanför den löpande förvaltningen. Ett exempel kan vara att den verkställande direktören förhandlar för bolagets räkning om pris och andra villkor vid en mycket stor affär.²⁰⁸ Med denna fördelning av uppgifter är styrelsen för sitt arbete i stort sett beroende av att verkställande direktören lämnar nödvändig information. Detta understryks genom att denne har rätt att närvara vid styrelsemöten, vilka på så sätt blir en viktig informationskanal.²⁰⁹

5 Organliknande konstellationer

Inom det moderna näringslivet förekommer det att personer med officiell befattning inom ett bolag eller en koncern erhåller titlar och funktioner som inte erkänns av aktiebolagslagen. Ibland medför detta inga större problem, eftersom det kan handla om internationaliserade titlar vars reella innebörd ändå är lagenlig.²¹⁰ Däremot kan det i andra fall vara fråga om situationer då organliknande skapelser vid sidan av lagens regler används, och då uppstår möjligen ett visst bryderi: vilket ansvar kan läggas på dessa personer, och på vilken grund? I doktrinen har bland annat sagts att ”Sådana företeelser utanför ABL:s ram påverkar inte lagens kompetensfördelning”.²¹¹ Denna formulering är enligt min uppfattning något ihålig, eftersom den egentligen inte svarar på frågan om hur *bolagens* kompetensfördelning påverkas. Det går inte att bortse från hur verkligheten formats, åtminstone inte i längden. Enligt aktiebolagskommittén kommer deras förslag till ny aktiebolagslag att innebära så stora förbättringar eller förtydliganden att några *särskilda* regler om de företeelser som beskrivs nedan inte behövs.²¹² Om detta är med verkligheten överensstämmande eller inte får framtiden utvisa. Nedan följer några korta beskrivningar av i aktiebolag förekommande organliknande funktioner med mer eller mindre närhet till lagen.

²⁰⁴ Skog i Balans 6–7/95 s 19 vsp. Förslag till nya 8:23 i prop 1997/98:99 (15:1): ”I ett publikt aktiebolag skall styrelsen utse en verkställande direktör. I ett privat aktiebolag får styrelsen utse en verkställande direktör.”

²⁰⁵ Se t ex Rodhe s 181 f.

²⁰⁶ Jfr Dotevall s 229: ”...tyngdpunkten i bolagets förvaltning förskjuts från styrelsen nedåt i hierarkin”.

²⁰⁷ ABL 8:6, Kedner & Roos s 244 f samt Bergström & Samuelsson s 96 ff.

²⁰⁸ Se prop 1997/98:99 5.2.1.

²⁰⁹ ABL 8:8, Kedner & Roos s 248 f samt Rodhe s 182 f.

²¹⁰ Jfr ovan under avsnitt III:5.7, samt Fermentautredningen s 177.

²¹¹ Kedner & Roos s 232

²¹² Jfr t ex ovan i avsnitt II:2.1 om införande av arbetsbeskrivning etc.

5.1 Direktion och vice verkställande direktör

En så kallad direktion är ett internt organ inom ett bolag eller en koncern som övertagit en del av de befogenheter som enligt lag tillkommer styrelse och verkställande direktör. Direktionen, som vanligen består av verkställande direktören och hans närmaste medarbetare, sköter den löpande förvaltningen. Rodhe menar dock, att direktionen "...kan i förhållande till VD endast ha en rådgivande funktion".²¹³ Syftet med direktionen är att avlasta den verkställande direktören från en del av hans arbetsbörda. Främst i stora bolag bör detta kunna vara en god lösning, eftersom det kan uppstå problem för en ensam verkställande direktör att annars klara av att uppfylla sina plikter.²¹⁴ Användandet av en direktion kan dock inte i och för sig vara oförenligt med aktiebolagslagen ens i sin nuvarande lydelse, eftersom detta ligger i linje med att styrelsen skall ordna en tillfredsställande organisation i bolaget.²¹⁵ Vidare har verkställande direktören möjlighet och frihet att delegera förvaltningsuppgifter i stort sett enligt eget godtycke.

Den verkställande direktören kan inte undgå någon del av sitt eget ansvar genom att sprida detta på flera direktionsledamöter, tvärtom kan han tvingas att ensam bära ansvaret för direktionens felsteg. Detta understryks genom det faktum, att oavsett hur demokratiskt en direktion kan tänkas fungera i vanliga fall, så är det ändå verkställande direktör själv som står som beslutsfattare ur aktiebolagslagens synvinkel – utan hänsyn till direktionskollegiets påverkan av beslutets innehåll.²¹⁶ Det är inte tillåtet enligt svensk lag att gå runt detta problem genom att utse flera verkställande direktörer. En eller flera vice verkställande direktörer kan utses, men de kan inte erhålla några behörigheter som verkställande direktör så länge som ordinarie direktör är i tjänst. De kan därmed inte heller överta hela eller delar av verkställande direktörens legala ansvar.

5.2 Arbetande styrelseordförande och arbetsutskott

Vad som skiljer en arbetande styrelseordförande från en ordinär ordförande är att den förre i större utsträckning fullgör uppgifter inom den löpande förvaltningen. Detta kan uttryckas som "...att ordförandens befogenheter ökas så att han dagligen medverkar i bolagets skötsel".²¹⁷ Ett liknande eller samhörande arrangemang är att den arbetande styrelseordföranden, eller ett så kallat arbetsutskott, tar över stora delar av arbetsuppgifterna i styrelsen. Att en sådan fördelning av det interna arbetet görs är inte oförenligt med aktiebolagslagen, men däremot står en utsträckning av funktionen utåt i strid med kollegialitetsprincipen. En ensam arbetande styrelseordförande har alltså ingen behörighet att binda den verkställande direktören genom direktiv, även om det i praktiken sannolikt fungerar så ibland.²¹⁸ För att dessa arrangemang skall fungera överhuvudtaget krävs en noga genomtänkt arbetsfördelning med den verkställande direktören. En sådan arbetsordning föreslås bli obligatorisk, och syftet är att "...ge stadga åt styrelsearbetet och underlätta bedömningen av enskilda styrelseledamöters an-

²¹³ Rodhe s 183

²¹⁴ Se t ex Fermentautredningen s 178 ff med kommentarer de lege ferenda.

²¹⁵ Nya ABL 8:3 st 3 enligt prop 1997/98:99 (15.1): "Styrelsen skall i skriftliga instruktioner ange arbetsfördelningen mellan å ena sidan styrelsen och å andra sidan den verkställande direktören och de andra organ som styrelsen inrättar". Denna lydelse av lagen ger styrelsen en uttrycklig rätt att inrätta en direktion, om detta medför att organisationen därmed blir mer ändamålsenlig. Observera att i lagförslaget anses bl a en direktion vara ett bolagsorgan.

²¹⁶ Direktionens medlemmar kan eventuellt komma att ställas till svars enligt andra lagar, jfr Dotevall s 84 f samt not 225 och 226 nedan.

²¹⁷ Kedner & Roos s 249

²¹⁸ "Över huvud taget gäller att beslut i frågor som det åligger styrelsen att besluta om kan tas endast av styrelsen i beslut för sammansättning", prop 1997/98:99 15:1 (i kommentaren till nya 8:5). Jfr Åhman s 448 f.

svar”.²¹⁹ Det kan till exempel förekomma att den arbetande styrelseordförande påtar sig uppgifter av goodwillkaraktär såsom att ansvara för företagets kontakter utåt. En annan arbetsfördelning med godtagbart ändamål kan vara att ge styrelseordföranden en accentuerad rådgivande funktion, samt att underlätta för denne att komma närmare verksamheten i syfte att effektivisera informationsutbytet mellan bolagsorganen. Däremot får, som nämnts ovan i avsnitt 3.1, inte verkställande direktörens förvaltningsrätt inskränkas genom att en arbetande styrelseordförande övertar den förres arbetsuppgifter. Det åligger styrelsen kollegialt att se till så att detta inte sker.

För att organisationer av detta slag skall fungera krävs ett stort mått av samarbetsförmåga, eftersom obehagliga konsekvenser annars kan drabba de inblandade. Skulle en konflikt mellan verkställande direktör och arbetsutskott eller arbetande styrelseordförande uppstå, är den verkställande direktören den som har lagens stöd, och skyldighet, att avgöra föremålet för konflikten. Väljer denne att agera i enlighet med ett direktiv som inte getts i behörig ordning, får han ta konsekvenserna av detta. En arbetande styrelseordförande eller annan styrelseledamot som deltagit i förvaltning, vilken normalt inte handhas av styrelsen, skall ändå i ansvarshänseende bedömas efter organansvarsregeln i 15:1.²²⁰ Visserligen kan de i styrelsen som medverkar till beslut som medför skadeståndsansvar dömas hårdare vid en domstolsprövning, men ett sådant förhållande minskar vanligen inte det ursprungliga ansvaret för övriga ledamöter. I propositionen om aktiebolagets organisation sägs dock att ”...en arbetsfördelning... [som] har kommit till uttryck i arbetsordningen är emellertid en omständighet som kan bli av betydelse om ett skadeståndsansvar mot styrelsen skulle aktualiseras. Om en styrelseledamot i arbetsordningen har tilldelats huvudansvaret för en viss uppgift, finns det mindre anledning för de övriga ledamöterna att bevaka den uppgiften”.²²¹ Fermentautredningen ställer sig inte helt negativ till bruket av funktionen arbetande styrelseordförande, men utredarna anser att denna funktion i så fall måste begränsas.

De säger bland annat att ”...en arbetande styrelseordförande, som från VD övertagit en del av arbetet med den operativa ledningen av bolaget, intar en position, som inte är förenlig med ABL:s regler om makt och ansvar inom företagsledningen”, samt vidare att ”...ordföranden får inte ge några order till VD och inte heller eljest lägga sig i den operativa ledningen” (min kursivering).²²²

5.3 Koncernchef och divisionsstyrelse

Det förekommer i koncerner att en operativ ledare med beteckningen koncernchef utses. Dennes främsta arbetsuppgifter är normalt sett att handha och samordna ledningen av dotterbolagens verksamheter. Det förekommer även att koncerner eller mycket stora bolag delas in i

²¹⁹ Se prop 1997/98:99 5.2.2. Förslaget till nya ABL 8:5 lyder: ”Styrelsen skall årligen fastställa en skriftlig arbetsordning för sitt arbete.

I arbetsordningen skall det anges hur arbetet i förekommande fall skall fördelas mellan styrelsens ledamöter, hur ofta styrelsen skall sammanträda samt i vilken utsträckning suppleanterna skall delta i styrelsens arbete och kallas till dess sammanträden.

Om arbetsordningen innehåller anvisningar om arbetsfördelning mellan styrelsens ledamöter, skall styrelsen fortlöpande kontrollera att arbetsfördelningen kan upprätthållas.

Första och andra styckena gäller inte i fråga om bolag vars styrelse har endast en ledamot.”

I propositionen (15.1) sägs uttryckligen att en eventuell arbetande styrelseordförandes arbetsuppgifter skall regleras i denna arbetsordning.

²²⁰ ”...för styrelseledamot gäller att uttrycket ”i sitt uppdrag” inte får uppfattas så snävt att det endast syftar på åtgärder som beslutats vid ett formellt styrelsesammanträde”, Dotevall s 84 angående frågan om åtgärd som rör den faktiska verksamheten skall anses ingå i uppdraget eller ej.

²²¹ Prop 1997/98:99 15.1 (i kommentaren till förslaget om arbetsordning i 8:5).

²²² Fermentautredningen s 174 och s 178 f.

så kallade divisioner, som ibland administreras av divisionsstyrelser.²²³ En koncernchef och dennes arbetsuppgifter kan vara förenlig med aktiebolagslagen, men att märka är att ”Med lagens system förenligt kan endast vara att koncernchefen är VD själv – vilket kanske är vanligast – eller någon VD underställd person”.²²⁴ En i förhållande till verkställande direktör sidoordnad person, som till exempel ledamot av styrelsen, kan alltså inte enligt lagen fungera som koncernchef. Om koncernchefen är en från ledningsorganen fristående person kan vissa behörighetsproblem uppstå. En koncernchef kan till exempel inte ge några order till den verkställande direktören. Vad gäller indelningen av företag i divisioner är detta naturligtvis en godtagbar organisationsform, men en division äger aldrig en egen bolagsstatus. Inte heller kan divisionsstyrelser tillmätas någon organliknande ställning enligt nuvarande lag, och ledamöterna i dessa är endast arbetstagare i huvudbolagets tjänst. En sådan ledamot, eller en koncernchef som inte är verkställande direktör, ansvarar därför enligt Dotevall för sina handlingar enligt andra lagar än aktiebolagslagen.²²⁵ I propositionen om aktiebolagets organisation nämns uttryckligen divisionsstyrelser som exempel på av styrelsen inrättade organ. Även om inte beteckningen koncernchef nämns, bör dock även en sådan kunna innefattas under ”...övriga organ som kan ingå i organisationen”.²²⁶

5.4 De facto och shadow director

Maktutövning behöver i praktiken inte vara knuten till en officiell position eller titel i ett bolag. En person, eller grupp av personer, som i förhållande till bolaget och dess ledning intar en position med stor makt och stort inflytande över verksamheten, kan med en engelsk term benämnas shadow directors. Dessa personer kan vara till exempel större ägare eller kreditgivare, och i mer suspekta fall de som i realiteten står bakom så kallade målvakter i bolag som används för skumraskaffärer. I England omfattar ansvarsreglerna uttryckligen även shadow directors, och det går därmed inte att gömma sig bakom en fasad av ledningsorgan vilka i verkligheten bara är marionetter. Den engelska definitionen av en shadow director är en person ”...in accordance with whose directions or instructions the directors of the company are accustomed to act”.²²⁷ Att ansvarsreglerna omfattar även detta icke-organ betyder för övrigt inte, att korrekt utsedda organledamöter frias från ansvar; tvärtom innebär själva medverkandet till sådana förhållanden i ett bolag ett brott mot deras plikter.²²⁸ Även i Frankrike finns regler om ansvar för personer vilka styr ett företag utan att inneha en formell maktposition, så kallade dirigeants de fait. Dessa franska regler liknar de engelska reglerna om shadow directors.²²⁹

Att förekomsten av en shadow director inte heller är förenlig med intentionerna i aktiebolagslagen är väl närmast självklart. I svensk rätt finns dock inga regler i aktiebolagslagen som uttryckligen kan tillämpas i dessa fall. Icke desto mindre bör främst den verkställande direktören kunna ställas till svars, om denne försummar sina plikter genom att tillåta shadow directors att verka genom bolaget.²³⁰ I de fall då en shadow director samtidigt är aktieägare, uppstår sannolikt inte heller några olösliga problem med att bestämma dennes ansvar.²³¹ När det gäller utomstående däremot, kan det vara svårare att fastställa ett ansvar och grunden för

²²³ Jag tar endast i korthet upp några problem gällande dessa funktioner, eftersom koncernfrågor ligger utanför denna uppsats ramar.

²²⁴ Rodhe s 184, se även Fermentautredningen s 175.

²²⁵ HB, AvtL eller SkadestL, se Dotevall s 85.

²²⁶ Se Prop 1997/98:99 5.2.1, jfr även not 216 ovan.

²²⁷ Se Gower s 182 f med laghänvisningar, exempelvis till CA sec. 741(2).

²²⁸ Gower s 183.

²²⁹ Maitland s 63

²³⁰ Enligt ABL 8:6, jfr Dotevall s 85; se även Åhman s 384.

²³¹ Jag syftar här på ABL 15:3. Se Kedner m fl s 269 samt nedan, avsnitt V:3.

detta. Lindskog menar, att även en utomstående shadow director i exceptionella fall kan åläggas bristtäckningsansvar enligt aktiebolagslagen.²³² Enligt min uppfattning vore det dock konstigt om man inte även i andra fall kan tolka aktiebolagslagen analogivis; aktiebolagslagen är en civilrättslig lag, och kan lagen tolkas extensivt i tolfte kapitlet så bör detsamma gälla för femtonde kapitlet. Om någon besitter kapaciteten att styra händelser samt fysiska eller juridiska personer genom innehav av en position och av resurser, eller med andra ord utövar reell makt, vore det olyckligt om detta är möjligt utan bolagsrättsligt ansvar. Tvärtom borde, precis som när det är fråga om verkliga bolagsorgan, en sådan maktposition medföra en stor portion ansvar. Kan inte aktiebolagslagen anses inrymma ett ansvar för shadow directors, bör vi i Sverige, precis som i England, införa en sådan explicit bestämmelse.

Åhman menar att ”Ett effektivt skydd för aktieägare och borgenärer kräver att ”usurpatorn” [vilken enligt min uppfattning är en shadow director] åläggs ett ansvar för de befogenheter som han faktiskt utövat...alldeles oavsett om han intar någon plats i bolagets rättsliga organisation”. Exakt vilken typ av ansvar som avses, och på vilken grund ansvaret skulle kunna utkrävas i detta specifika fall, utvecklas tyvärr inte närmare av Åhman i avsnittet i fråga. Framställningen i övrigt är dock mycket läsvärd.²³³

Skillnaden mellan en shadow och en de facto director, eller de facto-organ, är att den senare agerar som om han ägde en verklig organställning oavsett förekomsten av andra organ, medan den förre naturligtvis aldrig skyltar med sitt inflytande i bolaget.²³⁴ Enligt Dotevall kan ”...en person anses ha uppdrag som verkställande direktör i ett bolag genom konkludent handlande...” samt att 15:1 ”...tillämpas på den person som faktiskt utövar funktionen som styrelseledamot eller verkställande direktör...”.²³⁵ Till skillnad från Dotevall anser Lindskog att även andra än de som utövar just positionen som verkställande direktör eller styrelseledamot, exempelvis en koncernchef eller adjungerad styrelseledamot, kan etablera en de facto organställning.²³⁶ Således är inte rättsläget klart ens på denna punkt.

²³² Lindskog 12:5.6.2.1.

²³³ Åhman s 384 f

²³⁴ Se Gower s 183.

²³⁵ Dotevall s 82 om t ex ledningsorgan som utsetts med formella brister.

²³⁶ Se Lindskog 12:5.6.2.1. Lindskogs hållning i frågan får enligt min uppfattning stöd i prop 1997/98:99, jfr med ovan givna hänvisningar till denna.

1 Inledning

I detta kapitel ges en kortfattad beskrivning av några olika ansvarsformer med avseende på hur de är konstruerade, och hur uppdelningen av ansvar är gjord mellan främst ledningen och aktieägarna. Vad som avses med ansvar kan variera i olika sammanhang. En juridiskt hållbar ansvarsdefinition inom bolagsrätten skulle kunna lyda som följer: *Ansvar innebär en skyldighet, en förpliktelse på juridiska grunder, att se till att viss verksamhet fungerar samt, att om så inte sker, stå till svars för sådan försummelse eller medverkan därtill.* Passivitet och handling kan alltså därmed vara likvärdiga beteenden i ansvarshänseende.²³⁷ Ett problem med formuleringen är dock, att ”på juridiska grunder” inte är en exakt avgränsning. Detta beror naturligtvis på, att lagen i sig själv inte innehåller uttömmande bestämmelser i alla situationer. Dessutom varierar ledningsstrukturen, ägarstrukturen, verksamhetsföremålet, bestämmelser i bolagsordningen och så vidare, från bolag till bolag. Detta gör i sin tur att en ansvarsbedömning måste göras med utgångspunkt i de speciella förhållanden som råder i varje enskilt fall. Vidare är det naturligtvis svårt att på ett konkret sätt mäta om en verksamhet fungerar tillfredsställande eller inte. Sist men inte minst krävs att ansvaret verkligen kan konkretiseras, något som kanske främst beror av bevisfrågor, men även av formregler. Det bolagsinterna momentet är främst beslut om ansvarsfrihet på bolagsstämma, och det externa momentet är möjligheten till domstolsprövning.

2 Aktieägars ansvar

Eftersom aktieägarna inte har några skyldigheter att agera för bolaget, bär dessa självfallet inte ett lika omfattande ansvar som ledningen gör för verksamheten. Själva grundtanken med aktiebolaget är, som tidigare nämnts, att kunna driva verksamhet utan personligt ansvar. Det måste understrykas, att denna möjlighet är särskilt viktig i stora bolag. I vissa situationer kan det dock hända, att även en aktieägare förutom sitt ekonomiska ansvar åläggs ett skadeståndsansvar, eller till och med ett personligt ansvar i extrema fall. Om aktieägare deltar i beslut som skadar bolaget, till exempel i ett beslut om fastställande av oriktig balansräkning eller olovlig vinstutdelning, kan denne sålunda ställas till svars med hjälp av aktiebolagslagen 15:3. Vad gäller dessa fall är det tänkbart att även indirekt skada för bolagsborgenär föranleder ansvar. Skadeståndssanktionen kräver dock alltid att aktieägaren agerat uppsåtligt eller med grov vårdslöshet. Vidare kan medverkan till beslut som är otillbörliga enligt 9:16 medföra ett skadeståndsansvar. Ett sådant beslut måste dock sannolikt klandras för att skadeståndskravet skall kunna göras gällande. Som nämnts ovan, kan en aktieägare som utövat ett starkt inflytande vid skadegörande beslut som fattats av ledningen bli ansvarig även för denna typ av medverkan.²³⁸ Enligt Thornstedt kan inte straffansvar för förseelser i en juridisk persons verksamhet åläggas bolagsstämman. Däremot kan det i fråga om grövre fall finnas möjlighet att belägga aktieägare med straffansvar.²³⁹ I dessa fall skulle sannolikt den faktiska maktpositionen kunna ha ett avgörande inflytande på bedömningen.²⁴⁰ Slutligen kan aktieägare, precis som företagsledningen, bli personligen ansvariga för bolagets förpliktelser enligt 13:2. Detta

²³⁷ Se även Kedner m fl s 262.

²³⁸ Se t ex Nial s 308 och 311 f, samt Kedner m fl s 268 f om diskussionen i detta stycke. Även ovan under avsnitt IV:5.4.

²³⁹ Thornstedt s 31

²⁴⁰ Jfr Thornstedt s 32, samt ovan avsnitt IV:5.4.

inträffar om de trots vetskap om att likvidationsplikt föreligger deltar i beslut om fortsatt drift av bolaget.²⁴¹

3 Bolagets ansvar

Bolagets skadeståndsansvar grundar sig i huvudsak på allmänna skadeståndsregler i skadeståndslagen. De regler i denna lag som främst kan bli tillämpliga är 2:1 vid fråga om sakskada, respektive 2:4 vid ren förmögenhetsskada genom brott i verksamheten. Aktiebolagsrätten kan sägas spela en mindre roll för bolagets egna ansvar, eller ingen roll alls.²⁴² Om en skada uppstår genom bolagets verksamhet, till exempel vid bolagets kontraktsbrott, blir det sålunda möjligt att vända sig direkt mot bolaget med ekonomiska anspråk.²⁴³ Detta kan ha en stor betydelse för en skadelidande, eftersom bolaget ofta har tillräckliga ekonomiska resurser för att täcka ett anspråk. Så är däremot inte ofta fallet med de enskilda fysiska personer som verkar i bolaget. Som en följd av att bolaget ådragit sig kostnader för befogade skadeståndsanspråk, kan dock eventuellt en möjlighet till regresstalan uppstå. Denna grundar sig i sådana fall på det interna aktiebolagsrättsliga ansvar som beskrivits ovan.²⁴⁴

Vad beträffar bolagets ansvar för kriminella handlingar i verksamheten, är det idag inte möjligt att döma en juridisk person för brott. Följaktligen kan ett bolag inte heller straffas i egentlig mening. Visserligen finns en del bestämmelser vars följderna då de tillämpas mot bolag liknar straff, men dessa särskilda rättsverkningar skiljer sig alltså från de straffpåföljder som anges i brottsbalken.²⁴⁵ I ett betänkande av Företagsbotsutredningen föreslås emellertid att även företag och andra juridiska personer skall kunna dömas till straff i framtiden, och detta straff skall benämnas företagsböter.²⁴⁶ Utredningen föreslår dock ingen ändring av brottsbegreppen, vilket även fortsättningsvis betyder att endast fysiska personer kan begå brott.²⁴⁷

4 Ledningens ansvar

I aktiebolagslagen uttrycks en rad olika former av ansvar som kan åläggas ledningen i olika situationer. Viktiga skillnader föreligger bland annat i fråga om när och hur dessa olika ansvarsformer kan göras gällande. I praktiken har ansvarsreglerna främst en preventiv funktion, de markerar den yttersta gränsen för ledningens agerande. Om sålunda olika former för ekonomisk ersättning utgör ett starkt incitament för ledningen att driva bolaget framåt, verkar ansvarsreglerna i en återhållande riktning så att ledningen förmås till aktsamhet i verksamheten. Denna aktsamhet måste ständigt praktiseras, och särskilt i ett direkt handhavande av bolagets förmögenhet. Ett mycket konkret exempel på detta är frågan om vinstutdelning, som berörts ovan. Om ledningen medverkar till en olovlig utbetalning eller vinstutdelning, kan de enligt aktiebolagslagen 12:5 st 2 påföras ett bristtäckningsansvar för medel som inte kan återbäras enligt 12:5 st 1. Detta ansvar kan drabba såväl personer med organställning som andra som de facto utövar organfunktioner i bolaget.²⁴⁸ Den huvudsakliga ansvarsformen för

²⁴¹ Se Lindskog 13.2.10.1. I vissa fall kan ett personligt ansvar uppstå även för obetalda skatter. Skatterätten ligger dock utanför denna uppsats ramar och behandlas därför inte här.

²⁴² Bergström & Samuelsson s 198

²⁴³ Se t ex Nial s 313 f. Bolag kan, precis som andra rättssubjekt, ådra sig även utomobligatoriskt ansvar.

²⁴⁴ Se t ex Dotevall s 237 samt ABL 15:1, jfr Bergström & Samuelsson s 198 samt ABL 15:5. Ansvarsfrihet bör ha förvägrats ledningen för att göra talan möjlig.

²⁴⁵ BrB 1:3. Se om särskilda rättsverkningar t ex Dotevall s 237 om företagsbot, samt Thornstedt s 29 om förverkande.

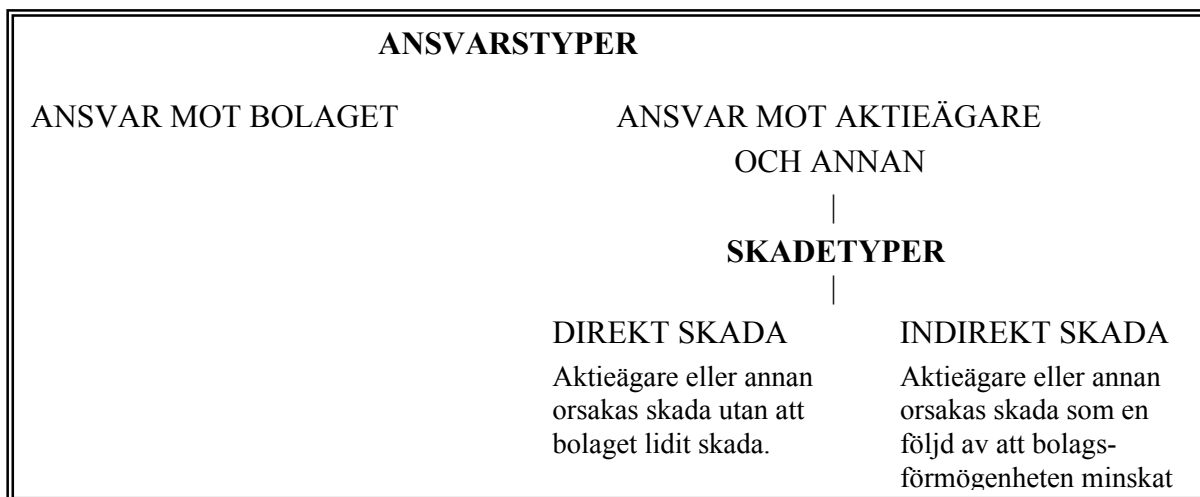
²⁴⁶ Se SOU 1997:127, t ex s 45. Utredningen tillsatt genom Dir 1995:95 Företagsbot.

²⁴⁷ SOU 1997:127 s 234 ff

²⁴⁸ Lindskog 12:5.6.1–2

ledningsorganen i aktiebolag är dock det skadeståndsansvar som formuleras i 15:1.²⁴⁹ Detta ansvar kan delas in i två olika typer efter uppbyggnaden i paragrafen: ansvaret mot bolaget enligt första punkten, och ansvaret mot aktieägare eller annan enligt andra punkten.²⁵⁰ Med annan menas till exempel bolagets borgenärer eller dess anställda.²⁵¹ Vidare kan typen av skada ge vägledning om vilken ansvarstyp som är aktuell i ett visst fall, vilket har betydelse för frågan om skadeståndets karaktär.

Strukturen i aktiebolagslagens skadeståndssanktion

Källa: Bergström & Samuelsson s 194

4.1 Ansvar mot bolaget

Om bolaget skadas på grund av ledningens agerande, kan dess verkställande direktör och styrelsens ledamöter förpliktigas att ersätta bolaget genom skadestånd. I de fall då den bakomliggande handlingen är uppsåtlig, är ansvarsfrågan uppenbar och mest en fråga om bevisning i domstol. I de fall skada uppstår på grund av oaktsamhet, är däremot läget oftast inte lika klart. Oaktsamheten måste bedömas utifrån vissa normer, och dessa normer är inte alltid helt fasta i konturerna.

Som utgångspunkt gäller dock att ”Bedömningen av uppsåt och oaktsamhet följer allmänna skadeståndsrättsliga principer”, vilket också gäller kravet på orsakssamband mellan skadan och dess utlösande faktor.²⁵²

För det första måste ledningen uppfylla sina plikter mot bolaget, och plikt är i detta fall en skyldighet att agera enligt i lag och bolagsordning givna mönster. Dessa plikter skulle följaktligen kunna betecknas som handlingsregler.²⁵³ Om inte sådan plikt uppfylls, presumeras i allmänhet oaktsamhet. Direkta överträdelser av regler som ges i aktiebolagslagen, bolagsordningen, eventuella anställningsavtal samt nonchalans av tydliga direktiv från överordnade organ innebär alltså en ansvarsgrundande pliktförsummelse.²⁵⁴

²⁴⁹ ABL 15:1: ”Stiftare, styrelseledamot och verkställande direktör, som vid fullgörande av sitt uppdrag uppsåtligen eller av oaktsamhet skadar bolaget, skall ersätta skadan. Detsamma gäller när skadan vållas aktieägare eller annan genom överträdelse av denna lag, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen.” Noteras skall, att ansvaret enligt detta lagrum alltid är individuellt (alltså även om ett kollegialt beslut utgör ansvarsgrund), se Kedner m fl s 261 och 262.

²⁵⁰ Se t ex Dotevall s 72 samt Kedner m fl s 261.

²⁵¹ Se t ex Kedner m fl s 263.

²⁵² Kedner m fl s 261.

²⁵³ Jfr Dotevall s 75.

²⁵⁴ Se Dotevall s 72 samt Bergström & Samuelsson s 195.

För det andra måste ledningen visa omsorg i sitt agerande, vilket innebär en skyldighet att alltid efterleva bolagets intresse – kärnan i den så kallade lojalitetsplikten. Denna vårdplikt är betydligt svårare att tydliggöra, eftersom det är svårt att konkretisera vad som i varje situation faktiskt är rätt handling, den handling som bäst gynnar bolagsintresset. För att visa att ledningen förfarit culpöst i detta avseende krävs alltså en bedömning från fall till fall, särskilt eftersom ansvaret också är knutet till ledningens självständiga förvaltning. Även om ett beslut av bolagsstämman i ett visst fall utgör grunden för en skadegörande handling, så befriar inte detta faktum dem som verkställer beslutet från ansvar. Gränsen för ledningens förvaltningsrätt utgörs av ABL 8:14 enligt vad som sagts ovan i avsnitt IV:3, och den kan anses vara mycket vid. Om ledningen överträtt gränsen för sin behörighet eller befogenhet och bolaget ändå blivit bundet vid den aktuella rättshandlingen, kan de ställas till svars för denna handling. Likaså kan ett överordnat organ ställas till ansvar då en underordnad bolagsfunktionär överträtt sin kompetens, om detta organ varit alltför passivt i sin övervakande funktion.²⁵⁵ Det skall dock understrykas, att någon form av skada måste ha åsamkats bolaget för att skadeståndsansvar skall kunna bli aktuellt i dessa fall.²⁵⁶ Helt klart är i vart fall att en styrelseledamot eller den verkställande direktören inte får agera i sådana fall då denne har ett egenintresse som strider mot bolagets intresse. Särskilt tydligt är detta i fall som rör avtal mellan bolaget och honom själv.²⁵⁷ Vid avtal med tredje man framstår inte konflikten lika tydligt, och en subjektiv bedömning av styrkan hos det motstående intresset måste göras.²⁵⁸

Ledningen är också skyldig att följa en sorts aktsamhetsnorm. Något som skulle kunna medföra skadeståndsansvar på grund av bristande aktsamhet är ett otillbörligt risktagande i affärsverksamheten. Frågan är då hur detta skall kunna visas, om inte någon direkt överträdelse av aktiebolagslagen, bolagsordningen eller givna direktiv är för handen? Bedömningen måste bli mycket komplex, genom att den bör innefatta en analys av den bakomliggande affärsstrategin vid tidpunkten för det ansvarsgrundande beslutet, av faktorer rörande företagets ekonomiska ställning, av företagets inriktning et cetera.²⁵⁹ Dessutom måste aktieägarna ta hänsyn till det möjliga ekonomiska utfallet av en skadeståndprocess. Även om ledningen förfarit oaktsamt, kan en process vara än mer kostsam för bolaget än vad utdömda skadestånd skulle kunna tillföra dess kassa.²⁶⁰ Ytterligare en osäkerhet är naturligtvis att effekterna av ett i och för sig otillbörligt risktagande kanske inte visar sig förrän på mycket lång sikt. Om det senare framkommer, att ledningens risktagande gynnat företaget på något sätt – föreligger ändå en faktisk oaktsamhet? Det måste vara en orimlighet att en domstol skulle utdöma skadestånd om ingen egentlig skada kan påvisas, i vart fall bör ett skadestånd i sådana fall kunna jämkas till noll. Även om den förmenta skadan skulle vara, att ett annat beslut hade medfört en gynnsammare effekt på företaget, räcker sannolikt inte heller detta eftersom det alltid saknas en fullständig kunskap om utfallet av affärsmässiga beslut. Detta faktum kan inte läggas bolagsledningen till last, förutsatt att de tillgodogjort sig tillgänglig information.²⁶¹

4.2 Ansvar mot aktieägare och annan

Ansvaret för ledningen enligt andra punkten i ABL 15:1, det vill säga skadeståndsansvaret mot aktieägare eller annan, är mer begränsat än det mot bolaget. Grunden för detta ansvar är

²⁵⁵ Se t ex Dotevall s 549 samt Nial s 233.

²⁵⁶ Se Dotevall s 98 ff om definition av begreppet *skada*, om skadetyper mm.

²⁵⁷ S k direkt självkontrahering. Se Dotevall s 291 f och ABL 8:10.

²⁵⁸ ABL 8:10 och 8:13. Se Dotevall s 278 f, samt s 297 ff om indirekt självkontrahering.

²⁵⁹ Jfr Dotevall s 548.

²⁶⁰ Se Bergström & Samuelsson s 196 f. Det kan naturligtvis sägas, att möjligheten att få rätt inte skall helt sammanblandas med att ha rätt, dvs att ansvar föreligger.

²⁶¹ Se Bergström & Samuelsson s 103 f samt Dotevall s 549.

nämmligen endast de plikter som omfattas av ”denna lag, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen”.²⁶² Exakt vad som avses med uttrycket *denna lag* har diskuterats i doktrinen. Uttrycket kan dock sägas innebära en ansvarsbegränsning på så sätt, att skadeståndsregeln inte kan åberopas vid bolagets kontraktsbrott eller vid överträdelser av bolagsinterna regler.²⁶³ Vidare menas, att endast de regler som har till syfte att skydda tredje mans intresse omfattas av hänvisningen i fråga.²⁶⁴ Med *tillämplig lag om årsredovisning* avses årsredovisningslagen och lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag.²⁶⁵

4.2.1 Direkt skada

Som framgår av figuren ovan menas med direkt skada, att *aktieägare eller annan orsakas skada utan att bolaget lidit skada*. I doktrinen ges ett flertal exempel på när så skulle kunna vara fallet. Felaktiga uppgifter i årsredovisningen anses kunna leda till att skada uppkommer för aktieköpare, aktiesäljare eller borgenär. För dem som handlat med aktierna är skadan den, att aktiernas värdering varit felaktig på grund av den missvisande redovisningen. I fråga om borgenären är det enklaste exemplet att denne förletts att ge bolaget kredit på felaktiga grunder. Ett annat exempel på en direkt skada är att en aktieägare går miste om en fördelaktig aktieemission på grund av att styrelsens information om denna till aktieägaren varit bristfällig.²⁶⁶

4.2.2 Indirekt skada

Med indirekt skada menas att *aktieägare eller annan orsakas skada som en följd av att bolagsförmögenheten minskat*, vilket även det framgår av ovanstående figur. En viktig förutsättning för att borgenär skall vara berättigad till skadestånd för indirekt skada är att bolaget blev insolvent genom den skadegörande handlingen. I vart fall skall denna handling ha förvärrat en insolvens som redan var för handen.²⁶⁷ Därmed framstår särskilt reglerna i aktiebolagslagen om det bundna kapitalet – i synnerhet 12:2 – som grunden för en borgenärs möjlighet att erhålla skadestånd. Att en enskild aktieägare skall ha rätt att föra skadeståndstalan vid indirekt skada framstår som mer tvivelaktigt, bland annat eftersom detta i viss mån strider mot aktiebolagslagens system. Aktieägares möjligheter att föra en talan kan till att börja med sägas vara subsidiära i förhållande till bolaget självt. Dessutom bör aktieägaren i första hand använda sig av det inflytande han har som en del av bolagets organisation, eftersom en minskning av aktiernas värde är en skada som kan förknippas ”...med aktieägarens deltagande i bolagsverksamheten och som han därför får finna sig i”.²⁶⁸ Även en enskild aktieägare kan dock tänkas vara berättigad att föra talan vid indirekt skada, om speciella omständigheter föreligger. Enligt vissa uttalanden i doktrinen handlar det om fall då likhetsprincipen överträts.²⁶⁹

²⁶² Jfr Dotevall s 72 samt s 444.

²⁶³ Se Dotevall s 446 f. Dotevalls vidare analys måste dock läsas med viss försiktighet, eftersom paragrafen getts en ny lydelse genom lag (1995:1555). Tidigare fanns inte orden ”tillämplig lag om årsredovisning” i paragrafen.

²⁶⁴ Se t ex Kedner m fl s 263 f. Som exempel anges regler om årsredovisning och om det bundna kapitalet. Även denna kommentar bygger dock på den tidigare ordalydelsen i paragrafen.

²⁶⁵ Prop 1997/98:99 10.1.2.

²⁶⁶ Se om dessa exempel t ex i prop 1997/98:99 10.1.2 samt Kedner m fl s 264.

²⁶⁷ Prop 1997/98:99 10.1.2. Det räcker alltså inte att bolagsförmögenheten minskat, så länge som bolaget kan betala sina skulder då de förfaller.

²⁶⁸ Se prop 1997/98:99 10.1.2 (under skälen för regeringens bedömning).

²⁶⁹ Se t ex Nial s 310.

4.3 Något om ledningens straffansvar

I aktiebolagslagens 19:e kapitel föreskrivs i vissa fall ett straffansvar om inte särskilt angivna plikter uppfyllts.²⁷⁰ Detta straffansvar kompletterar på det bolagsrättsliga området straffreglerna i andra lagar om marknadsföring, skatter et cetera. Thornstedt samlar detta yttersta skydd för näringslivets funktioner under namnet företagaransvar, och som företagare räknar han också in ledningen i till exempel aktiebolag.²⁷¹ Anledningen till att bolagsledningen kan inräknas i denna grupp sägs vara, att de "...har ett avgörande inflytande på rörelsens utövande".²⁷² Avsikten med företagaransvaret är främst att inskräpa den tillsynsplikt över verksamheten som ligger hos företagaren. Dessutom blir det svårare att gömma en straffbar handling bakom en företagsfasad, och det blir billigare för samhället att utreda och beivra brott.²⁷³ Till företagaransvaret närstående ansvarsbestämmelser är de av allvarligare form som ges i brottsbalken. Exempelvis kan straff för förmögenhetsbrotten bedrägeri, förskingring, ocker samt trolöshet mot huvudman aktualiseras i detta sammanhang. Denna straffsanktionering har ansetts vara tillräckligt uttömmande vid allvarligare brott, vilket således är anledningen till den kortfattade utformningen av 19:e kapitlet.²⁷⁴

4.4 Övriga ansvarstyper

Av de ansvarstyper som kan aktualiseras för ledningen i aktiebolag – vid sidan av det bolagsrättsliga skadeståndsansvaret – har jag redan nämnt bristtäckningsansvaret. Det finns ytterligare några ansvarstyper vilka bör nämnas här. En av dessa är det personliga ansvar för bolagets förpliktelser som kan uppkomma för bolagsledningen enligt aktiebolagslagen 13:2. Regeln syftar till att skydda bolagsborgenärer genom att begränsa skadeverkningarna av en förlustbringande verksamhet. Detta *medansvar* inträder om ledningen inte vidtagit de åtgärder som krävs enligt lagrummet, då bolagets egna kapital nedgått till mindre än hälften av det registrerade aktiekapitalet. Den viktigaste skillnaden mot skadeståndsansvaret är att medansvar kan inträda utan att skada har uppstått.²⁷⁵ I vissa fall kan ett allmänt skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen tänkas åvila en person i organställning även då denne handlar i bolagets tjänst. Ett sådant ansvar kan till och med tänkas omfatta utomkontraktuella skadeståndsanspråk.²⁷⁶ Om någon i bolagets ledning förorsakar en skada utanför sitt uppdrag i bolaget, till exempel genom skadegörelse på bolagets egendom, kan enbart allmänna skadeståndsregler komma att tillämpas.²⁷⁷

5 Något om bolagsansvar i Frankrike

I Frankrike, liksom i Sverige, har personerna i ledningen en plikt att agera i bolagets intresse. Ledningen måste därvid verka inom sina behörigheter, samt i enlighet med bestämmelserna i lag och bolagsordning. Ansvarsbestämmelserna för brott mot dessa skyldigheter delas huvudsakligen in i civilrättsligt respektive straffrättsligt bolagsansvar.

Ansvaret är huvudsakligen individuellt, och domstolen fördelar detta efter vars och ens andel i

²⁷⁰ Se t ex SOU 1997:127 s 131.

²⁷¹ Thornstedt s 1 ff. Olika typer av företagaransvar beskrivs därefter på s 6 ff.

²⁷² Thornstedt s 31 f. Jfr SOU 1997:127 s 105.

²⁷³ Thornstedt s 11 f. Se även SOU 1997:127 s 114 f: företagarens tillsynsplikt medför att hans ansvar i verksamheten kan vara accessoriskt även för andras gärningar.

²⁷⁴ Kedner m fl s 309. Eftersom den allmänna straffrätten ligger utanför denna uppsats ramar, fördjupar jag inte resonemanget ytterligare i detta ämne.

²⁷⁵ Se vidare Lindskog, främst 13:2.9 och 13:2.10.2

²⁷⁶ Se t ex Kedner m fl s 265 f.

²⁷⁷ Se t ex Nial s 304.

den skada som åsamkats det skadelidande subjektet. Vid denna bedömning har le président du conseil d'administration ett tyngre vägande ansvar än andra ledamöter av styrelsen.²⁷⁸ Skadestånd är vanligen den enda tillgängliga kompensationsformen, och det finns ingen möjlighet till kompensation för otillbörligt berikande utan skada. En förutsättning för att erhålla skadestånd är bevis om att ett visst fel eller försumlighet är begånget av ledamot, samt att skada för bolaget är för handen.²⁷⁹ Skadestånd för bolaget har främst ett reparativt syfte. Bolaget kan föra talan mot ledningen genom actio pro socio av antingen bolagsrepresentanter eller ett aktieägarkollektiv, som representerar en viss andel av aktiekapitalet.²⁸⁰ Tredje man och enskilda aktieägare kan också föra talan om de drabbats av en skadegörande handling.²⁸¹

En mycket hög grad av straffsanktionering karakteriserar fransk bolagsrätt, vilket tar sig uttryck i en omfattande bolagsrättslig straffkodifiering. Bland annat anses flera former av självkontraherande beteenden vara kriminella.²⁸² Styrelseledamöterna är endast bolagsrättsligt ansvariga för sådana handlingar som utförs i deras uppdrag för bolaget.²⁸³ Straffansvaret inträder dels vid allmänna brott, dels vid speciella brott. Till det speciella ansvaret hör till exempel allvarligare former av brott mot lojalitetsplikten eller olika former av maktmissbruk.²⁸⁴ Även juridiska personer kan straffas, men det ansvaret regleras i strafflagen. Den juridiska personen kan inte själv begå ett brott, utan straffas istället för vad främst personer i bolagsledningen gjort i verksamheten.²⁸⁵

6 Något om bolagsansvar i England

Engelsk bolagsrätt är, som jag konstaterat ovan, mycket svåröverskådlig. Detta faktum gäller även i fråga om det bolagsrättsliga ansvaret. Till att börja med kan konstateras, att det finns "...no statutory principles of general liability. Such things are a matter for the judges".²⁸⁶ Detta faktum speglar det engelska rättssystemets starka traditioner med en uppbyggnad kring common law-systemet.

²⁷⁸ Guery s 806

²⁷⁹ Dorresteijn s 108

²⁸⁰ L 66-537 art. 244 och 172-1: andelen av aktiekapitalet skall som huvudregel vara minst 5 %.

²⁸¹ Guery s 807

²⁸² L 66-537 art. 437: "Seront punis d'un emprisonnement de cinq ans et d'une amende de 2 500 000 F ou de l'une de ces deux peines seulement:

1) Le président, les administrateurs ou les directeurs généraux d'une société anonyme qui, en l'absence d'inventaire ou au moyen d'inventaires frauduleux, auront, sciemment, opéré entre les actionnaires la répartition de dividendes fictifs;

2) Le président, les administrateurs ou les directeurs généraux d'une société anonyme qui, même en l'absence de toute distribution de dividendes, auront sciemment publié ou présenté aux actionnaires, en vue de dissimuler la véritable situation de la société, des comptes annuels ne donnant pas, pour chaque exercice, une image fidèle de résultat des opérations de l'exercice, de la situation financière et du patrimoine, à l'expiration de cette période;

3) Le président, les administrateurs ou les directeurs généraux d'une société anonyme qui, de mauvaise foi, auront fait, des biens ou du crédit de la société, un usage qu'ils savaient contraire à l'intérêt de celle-ci, à des fins personnelles ou pour favoriser une autre société ou entreprise dans laquelle ils étaient intéressés directement ou indirectement;

4) Le président, les administrateurs ou les directeurs généraux d'une société anonyme qui, de mauvaise foi, auront fait des pouvoirs qu'ils possédaient ou des voix dont ils disposaient, en cette qualité, un usage qu'ils savaient contraire aux intérêts de la société, à des fins personnelles ou pour favoriser une autre société ou entreprise dans laquelle ils étaient intéressés directement ou indirectement."

²⁸³ Dorresteijn s 108 samt Guery s 808.

²⁸⁴ Guery s 808

²⁸⁵ Se SOU 1997:127 s 191 ff.

²⁸⁶ Dorresteijn s 128

Ledningens ansvarsgrundande skyldigheter kan enligt Gower lämpligen delas in i två huvudsakliga avdelningar: *fiduciary duties of loyalty and good faith*, samt *duties of care and skill*.²⁸⁷ Av nämnda skyldigheter är de tidigare av störst betydelse, och dessa kan vidare delas in i ett antal underavdelningar: plikten att handla i bolagets intresse, förbudet för ledningen att tillskansa sig obehörig vinst samt plikten att inte odla egna intressen i strid med bolagets intresse.²⁸⁸ Det finns också ett helt bibliotek med åtgärder för att läka ett eventuellt brott mot de skyldigheter som åligger ledningen, exempelvis skadestånd, återställande av egendom samt vinstövertagande.²⁸⁹ Ledningens skyldigheter gäller först och främst gentemot bolaget, och bara undantagsvis mot enskilda aktieägare. Därför är rätten att väcka talan mot bolaget eller dess företrädare huvudsakligen förbehållen bolagsstämman, eller med andra ord, aktieägarmajoriteten.²⁹⁰ Minoriteten kan inte heller annat än i undantagsfall föra en derivativ talan mot ledningen. Något av följande kriterier måste sålunda uppfyllas: faktisk oärlighet eller maktmissbruk som gynnat ledningen, handling som är olaglig eller oförenlig med Companies Act 1985, eller om ledningen rättshandlat utan godkännande av särskild resolution då sådan krävs.²⁹¹

I England har sedan länge även andra än fysiska personer kunnat åläggas straffansvar. Ansvar delat in i två kategorier: vikarierande ansvar respektive identifikation. Den förstnämnda kategorin är den huvudsakliga ansvarsformen, och den påminner om ett principalansvar. Det vikarierande ansvaret gäller sålunda vid vissa former av delegation av uppgifter som åligger uppdragsgivaren. Identifikationsprincipen i sin tur är sekundär till vikarierande ansvar, och används alltså först då den senare ansvarsformen inte kan tillämpas. Principen innebär att den juridiska personen straffas såsom för eget handlande för de gärningar som företagsledningen gjort sig skyldiga till. En juridisk person kan straffas för alla former av brott som inte endast innehåller frihetsstraff i straffskalan, eftersom juridiska personer bara kan straffas med böter.²⁹²

²⁸⁷ Gower s 598 f

²⁸⁸ Se Gower s 601 ff, Dorresteijn s 130 f samt Dotevall s 269 f. Jfr CA sec. 310–347.

²⁸⁹ Gower s 649 ff

²⁹⁰ Gower s 658 ff. Om en aktieägares personliga rättigheter kränks, kan denne alltså väcka enskild talan.

²⁹¹ Dorresteijn s 133

²⁹² Detta stycke bygger i sin helhet på SOU 1997:127 s 196 ff.

Kapitel VI SLUTKOMMENTAR

Att mäta konkreta resultat i en kort juridisk framställning som denna är mer en fråga om språkliga tolkningar än om empiriska fakta. Vad uppsatsen har ämnat att lyfta fram, är huvudragen inom en avgränsad del av bolagsrätten samt några med detta område sammanhörande problem. Detta kapitel innehåller en kort redogörelse för vilka iakttagelser och lärdomar som uppsatsen på så vis har resulterat i, samt dessutom några kompletterande reflektioner.

Vad rättsekonomin belyser, är att lagstiftaren anteciperar ett stort mått av opportunistik från de olika grupperingar som har intressen i aktiebolag. Lagen fördelar roller till de personer som skall genomföra bolagets uppgifter och nå avkastningsmålet, men förutsätter samtidigt att de som utövar rollerna inte alltid själva kommer att kunna lösa konflikter och problem som kan uppstå. Bolagets ägare och dess ledning, vilka kan sägas spela huvudrollerna i verksamheten, äger olika ställningar i bolaget och i förhållande till varandra, samt även i förhållande till andra personer i samma grupp. På grund av lagstiftarens behov av att tillfredsställa de skilda intressen som ägarna, ledningen och andra representerar, fördunklas snarare än förtydligas vilken relation som i varje läge råder mellan rollerna. Ägare och ledning kan dock huvudsakligen sägas inta en principal-agentrelation i förhållande till varandra, och ett av syftena med aktiebolagslagen är att lösa de konflikter som uppstår i denna relation. Skillnaden i synsätt mellan rättsekonomin och den traditionella juridiken på denna konfliktlösningssproblematik, är att den förstnämnda vetenskapen strävar åt att utröna vilket förhållande mellan olika intressenter i ett aktiebolag som är bäst lämpat för att uppnå ekonomisk effektivitet, medan den andra ger intryck av att vilja skapa någon sorts distributiv rättvisa i bolagssystemet. För att nå denna rättvisa använder sig lagstiftaren av olika typer av skyddsregler; exempelvis lojalitetsplikt för ledningen gentemot ägarna, och minoritetsskydd för små aktieägare gentemot större ägare. Vad gäller minoritetsskyddet, så formuleras detta på många olika ställen i lagen, varför skyddsbilden blir mycket oklar och svårtydd. I doktrinen förekommer en rad skillnader – framförallt av terminologisk art – mellan olika forskares sätt att uttrycka rådande principer, och detta gäller särskilt i debatten om likhetsprincipen och generalklausulerna. Enligt min uppfattning bör dock inte de terminologiska skillnaderna ha någon avgörande effekt i den praktiska tillämpningen av aktiebolagsrätten, eftersom ändamålen med reglerna egentligen är desamma. Sett ur ett rättsekonomiskt perspektiv vore en friare och mer autonom bolagsmarknad ett ideal att sträva mot. Detta skulle kunna uppnås via en högre grad av dispositiv lagstiftning, eftersom tvingande lagar begränsar fördelarna med ett aktiebolag, bland annat genom att konstant minska dynamiken i företaget. Sannolikt är en sådan reform en utopi i dagens läge, på grund av att bolagsrättens uppgift ofta anses ligga i att tillvarata diverse samhällsintressen, och att lagstiftningen därmed blir en politiserad kompromiss mellan olika intressegruppers önskemål.

Något som ytterligare bidrar till att frysa utvecklingen av aktiebolagsrätten – med avseende på en friare lagstiftning – är anpassningen till EU:s direktiv. Inte bara Sverige skall införa nya eller ändrade lagar, utan även de övriga medlemsstaterna. Om den nationella lagstiftningen ibland kan sägas vara resultatet av en kompromiss mellan olika intressen, gäller detta i än högre grad internationell lagstiftning. I fråga om resultat framstår dock likheterna mellan olika system tydligare än skillnaderna redan utan EU-anpassning. Detta beror antagligen i hög grad på att de ekonomiska syftena med aktiebolagsdrift i grunden är desamma även sett ur ett internationellt perspektiv. På samma sätt kan syftet med de juridiska reglerna huvudsakligen sägas vara likartat – att främja de ekonomiska syftena samt att stävja olika former av missbruk – men metoderna för att nå målet med lagstiftningen skiljer sig ibland åt, även i fråga om behandlingen av samma problemområden. Exempelvis förefaller debatten om bolagsintresset

och aktieägarmakten äga högre prioritet i Sverige än utomlands. Därav följer att stämman kan sägas äga ett något större inflytande på bolagsledningen i de svenska bolagen. Ett annat exempel på nationell variation är strukturen i lagtexten som sådan. Sverige, och i än högre grad Frankrike, har enligt min uppfattning tydligare och mer lättfattliga lagar än vad England har. På vissa enskilda områden uppvisar de olika nationella lagarna en mycket stark likhet i sina formuleringar, och detta kan ses som en direkt följd av EU-direktiven. De områden som påverkats på detta sätt utgör dock ännu så länge en mycket liten del av den totala mängden lagtext. Ett mycket viktigt område som fortfarande uppvisar stora skillnader, är de regler som behandlar bolagsorganisationen, och då särskilt regler om styrelse och verkställande direktören samt andra ledningspersoner. Detta kan naturligtvis få betydelse då kompetens och ansvar skall bestämmas. Sålunda bör alltid nationell expertis anlitas vid internationella affärer, eftersom utfallet av likartade bestämmelser inte med säkerhet blir analogt. Trots detta är ändå den helhetsbild jag får, att lagarna ligger närmre varandra nu än vad som var fallet tidigare, i vart fall i fråga om publika bolag.

De svenska reglerna om bolagsorganisationen samt om organens funktioner kan enligt min uppfattning inte alltid sägas nå upp till de höga krav som aktieägare och andra har rätt att ställa; aktieägarna garanteras inte att deras intressen under alla omständigheter bevakas. I och för sig kan det betvivlas att ett sådant absolut skydd är möjligt över huvud taget, men förbättringar måste trots allt kunna göras. Som exempel kan nämnas, att även om Aktiebolagskommitténs kritik mot att införa en tvingande regel om kumulerad röststyrka (vid val av styrelseledamot på stämma) är värd att beakta, ser inte jag något hinder för att en sådan regel införs som dispositiv lagstiftning. I många bolag skulle detta kunna främja maktspridning och minska styrelsens beroende av stora aktieägare. Aktiebolagskommitténs arbete kommer förhoppningsvis att i framtiden öka tydligheten i aktiebolagslagens bestämmelser, och därmed underlätta olika intressenters bedömning av hur ett aktiebolag och dess organisation skall fungera. Det förhållandet, att rättsvetenskapen inte tidigare har lyckats med uppgiften att skapa säkra och tillräckliga definitioner inom detta viktiga område, är naturligtvis ett tacksamt mål för kritiska kommentarer. Jag tycker, att de föreslagna reglerna om utformning av obligatorisk arbetsbeskrivning för bolagsledningen, samt även Åhmans definitioner av behörighet och befogenhet, är några steg i rätt riktning. Inte ens dessa nyheter innebär dock någon slutlig lösning på de problem som kan uppstå, om styrelse och andra ledningsorgan äger en hög grad av självständighet och stark makt i bolag. Vad min framställning visar på, är att aktiebolag inte alltid styrs i enlighet med lagstiftarens intentioner. I vissa fall är detta en naturlig utveckling av bolagsrätten, i andra fall är det ett oacceptabelt missbruk som måste stävjas genom nya ansvarsregler, eller genom analogier med existerande lagstiftning. Vad som främst åsyftas, är de i svensk rätt oreglerade shadow directors, de grå eminenserna, vars verksamhet inte bör falla utanför en framtida aktiebolagslags domäner.

Gällande aktiebolagsrättsliga ansvarsregler kan anses vara relativt väl utformade, förutom vad som redan nämnts ovan. De problem som jag ser, är för det första att många ansvarsgrunder kan vara svåra att leda i bevis, och för det andra att lagen inte är anpassad efter enskilda bolagsstrukturer. Det ena problemet löses kanske i någon mån genom de regler om arbetsbeskrivningar som väntas träda i kraft, och det andra problemet skulle kunna minskas genom att lagen i högre grad anpassades till de olika varianter av aktiebolag som finns. Möjligen kan man också tänka sig, att det i brottsbalken införs mer specificerade och mot bolagsledning riktade bestämmelser om grövre lojalitetsbrott, men att göra som i Frankrike och införa mycket omfattande straffbestämmelser lär inte vara någon universallösning för svenskt vidkommande. Däremot anser jag, att bolag såsom juridiska personer skall kunna dömas till ordentliga bötesstraff, vilket som jag nämnt nyligen har utretts.

KÄLLFÖRTECKNING

Offentligt tryck

Prop 1975:103
Prop 1973:93
Prop 1993/94:196
Prop 1997/98:99

SOU 1988:38 Ägande och inflytande i svenskt näringsliv
SOU 1995:44 Aktiebolagets organisation
SOU 1997:22 Aktiebolagets kapital
SOU 1997:127 Straffansvar för juridiska personer, Del A

Litteratur

Bergström, Clas & Samuelsson, Per, Aktiebolagets grundproblem, Nerenius & Santéus förlag 1997 (cit Bergström & Samuelsson)
Birke, Gunne, Bolagsordning i aktiebolag, 9 uppl, Förlags AB Industrilitteratur 1995 (cit Birke)
Bogdan, Michael, Comparative Law, Norstedts Juridik 1994 (cit Bogdan)
Dorresteijn, Adriaan, Kuiper, Ina & Morse, Geoffrey, European Corporate Law, Fritzes 1995 (cit Dorresteijn)
Dotevall, Rolf, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör. En aktiebolagsrättslig studie i komparativ belysning, Norstedts 1989 (cit Dotevall)
Fermenta: fakta och erfarenheter. En rapport till Stockholms Fondbörs, Stockholms Fondbörs 1988 (cit Fermentautredningen)
Gower, Laurence Cecil Bartlett, Gower's Principles of Modern Company Law, 6th edition, Sweet & Maxwell Ltd 1997 (cit Gower)
Guery, Gabriel (Groupe ESC Lyon), Pratique du droit des affaires, 6eme editions, Edition Dunod (cit Guery)
Johansson, Svante, Bolagsstämma, akademisk avhandling, Juristförlaget 1990 (cit Johansson)
Kedner, Gösta & Roos, Carl Martin, Aktiebolagslagen Del I, 5 uppl, Fritzes 1995 (cit Kedner & Roos)
Kedner, Gösta, Roos, Carl Martin & Skog, Rolf, Aktiebolagslagen Del II, 5 uppl, Norstedts Juridik 1996 (cit Kedner m fl)
Lindskog, Stefan, Aktiebolagslagen, 12:e och 13:e kap. Kapitalskydd och likvidation, 2 uppl, Fritzes 1995 (cit Lindskog)
Maitland Hudson, Alexis, France—Practical Commercial Law, Longman Group Ltd 1991 (cit Maitland)
Nial, Håkan, Svensk associationsrätt i huvuddrag, 5 uppl, Norstedts Juridikförlag 1991 (cit Nial)
Rodhe, Knut, Aktiebolagsrätt, 17 uppl, Fritzes 1995 (cit Rodhe)
Skog, Rolf, EEIG – en ny associationsform i svenskt näringsliv, Balans nr 3 1995 s 38–41
— Aktiebolagets organisation – Aktiebolagskommitténs förslag till nya bestämmelser, Balans nr 6–7 1995 s 14–20
— Aktiebolagets organisation – Många remissinstanser tillstyrker förslaget i dess huvuddrag, Balans nr 12 1995 s 4–9
— Aktiebolagets kapital – Aktiebolagskommitténs förslag till nya bestämmelser, Balans nr 3 1997 s 35–42

— Kan aktiebolag emigrera?, Balans nr 8–9 1997 s 20–24

Thornstedt, Hans, Företagarens straffansvar, 3 uppl, Esselte Studium 1976 (cit Thornstedt)

Åhman, Ola, Behörighet och befogenhet i aktiebolagsrätten – Om aktiebolagets ställföreträdare och gränserna för deras representationsrätt, Iustus Förlag 1997 (cit Åhman)

Övrigt

The London Stock Exchange, Fact File 1997, London Stock Exchange Publications department 1997

www1 = <http://www.teledata.se/valuta.html>, läsdatum 980211

www2 = <http://www.rabenou.org>, läsdatum 971120